

T.C.
BİLECİK ŐEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**AHMED DAVUDOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ VE SELÂMET YOLLARI
İSİMLİ ESERİ BAĞLAMINDA HADİŐİLİĐİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET DİNÇ

TEZ DANIŐMANI

DOÇ. DR. MEHMET EFENDİOĞLU

BİLECİK, 2026

10774435

T.C.
BİLECİK ŐEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**AHMED DAVUDOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ VE SELÂMET YOLLARI
İSİMLİ ESERİ BAĞLAMINDA HADİSÇİLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET DİNÇ

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. MEHMET EFENDİOĞLU

BİLECİK, 2026

10774435

BEYAN

Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Selâmet Yolları İsimli Eseri Bağlamında Hadisçiliği adlı yüksek lisans tezi hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Őeyh Edebalı Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:			

Mehmet Dinç

Tarih.../.../...

İmza

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında, 20. yüzyıl'da yaşayan ve hadis ilmine dair eserler kaleme alan Ahmed Davudoğlu'nun hayatı, eserleri ve *Selâmet Yolları* adlı eseri bağlamında hadisçiliği ele alınmıştır. Bu doğrultuda Ahmed Davudoğlu'nun hadis alanına sunduğu katkılar ve hadis eserleri kaleme alırken takip ettiği yöntem, eserleri üzerinden, özellikle de *Selâmet Yolları* üzerinden incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece Davudoğlu'nun hadis ilmine sunduğu katkıların daha iyi anlaşılması ve ilmî mirasının güncel araştırmalara ışık tutması hedeflenmektedir.

Bu tez çalışmasının başlangıç aşamasından tamamlanmasına kadar, katkı ve emekleriyle her zaman yanımda olan, desteğini ve vaktini esirgemeyen, beni cesaretlendiren, danışmanım Sayın Doç. Dr. Mehmet Efendioğlu'na teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Ayrıca bu süreçte, manevi olarak beni motive eden ve destekleyen değerli abim Bayram Dinç'e teşekkürü bir borç bilirim.

Özellikle bugünlere ulaşmamda emeği bulunan ve beni her daim destekleyen kıymetli aileme teşekkür ederim.

Mehmet DİNÇ

2026

ÖZET

AHMED DAVUDOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ VE *SELÂMET YOLLARI* İSİMLİ ESERİ BAĞLAMINDA HADİŞÇİLİĞİ

İslam'da, Kur'an-ı Kerim'den sonra dinin en önemli ikinci temel kaynağını, dini meselelerin anlaşılması ve çözüme kavuşturulmasında başvurulan vazgeçilmez bir referans niteliğinde olan hadisler oluşturmaktadır. Bu alanda, tarih boyunca Türk kökenli âlimler de dâhil olmak üzere pek çok âlim yetişmiş; çeşitli eserler kaleme alarak hadis ilminin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu âlimlerden biri de, aslen Bulgaristan doğumlu olan Ahmed Davudoğlu'dur (ö.1983). O'nun *Müsned-i Ebû Bekri's-Sıddık*, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* ile *Selâmet Yolları* adlı eserleri, hadis ilmine önemli katkılar sağlamakta ve önemli bir eksikliği gidermektedir. Buna rağmen, onun hadisçiliği ayrıntılı biçimde ele alınmamıştır. Bu durum, onun ilmî mirasının daha yakından değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede araştırmamızın konusu, 20. yüzyılda yaşamış önemli fıkıh ve hadis âlimlerinden Ahmed Davudoğlu'nun hayatı, ilmî çalışmaları ve özellikle "*Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları*" isimli eseri bağlamında hadisçiliğidir. Bu çalışma literatür taraması ve tahlil şeklinde gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, giriş niteliği taşımakta olup araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve kavramsal çerçevesini ortaya koymaktadır. Ayrıca, eserde "musannif" olarak geçen İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) biyografisi ve onun *Bülûğu'l-merâm min edilleti'l-Ahkâm* eserine dair bilgiler sunulmaktadır. Ardından, Davudoğlu'nun şerhinde faydalandığı Emir es-San'ânî'nin (ö. 1182/1768) hayatı ve *Sübülü's-Selâm* adlı eseri tanıtılmaktadır. İkinci bölümde, öncelikle Davudoğlu'nun yaşadığı döneme kısaca değinildikten sonra hayatı, ilmî ve şahsî yönü, itikadî görüşleri ve mezhep anlayışı ele alınmakta; ardından Davudoğlu'nun reform hareketlerine bakışı, eğitim hayatı ile din eğitimi ve öğretimine katkıları incelenmektedir. Bu bölüm, onun öğrencilerine yer verilmesinin akabinde kaleme aldığı eserlerin tanıtımıyla sona ermektedir. Üçüncü bölümde, Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları* adlı eseri ekseninde hadisçiliği incelenmektedir. Bu çerçevede, Davudoğlu'nun hadis eserleri kaleme alma sebepleri ve bu eserler hakkında kısa bilgilendirmeye, son olarak *Selâmet Yolları* adlı eserin tanıtımı, şerh yöntemi ve içerdiği güncel hususlara ve eserin genel değerlendirmesine *Sübülü's-Selâm* ile karşılaştırma yapılarak yer verilmektedir. Son bölüm, tüm bu inceleme ve tahliller neticesinde çalışmadan elde edilen bulguların bütüncül bir değerlendirmesinin yapıldığı ve araştırmanın sonuçlarının sunulduğu kısımdır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Şerh, Tercüme, Ahmed Davudoğlu, Selâmet Yolları

ABSTRACT

AHMED DAVUDOĞLU'S LIFE WORKS AND HIS HADITH SCHOLARSHIP IN THE CONTEXT OF HIS WORK TITLED *SELÂMET YOLLARI*

In Islam, after the Qur'an, the second most important fundamental source is constituted by the hadiths, which serve as an indispensable reference in understanding and resolving religious issues. In this field, throughout history, many scholars, including those of Turkish origin, have emerged; they have written various works and contributed to the development of hadith studies. One of these scholars is Ahmed Davudoğlu (d. 1983), originally born in Bulgaria. His works, *Müsned-i Ebû Bekri's-Siddîk* the, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* and *Selâmet Yolları*, make significant contributions to the science of hadith and address an important deficiency. Nevertheless, his role in hadith scholarship has not been examined in detail. This situation makes it necessary to evaluate his scholarly legacy more closely. Within this framework, the subject of our research is the life, scholarly works, and, in particular, the hadith scholarship of Ahmed Davudoğlu, one of the prominent fiqh and hadith scholars who lived in the 20th century, in the context of his work *Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları*. This study was conducted through a literature review and textual analysis. Accordingly, it consists of four chapters. The first chapter is introductory and presents the subject, aim, method, and conceptual framework of the research. It also provides information on the biography of İbn Hacer el-Askalânî (d. 852/1449), referred to as the "compiler" and on his work *Bulûğu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm*. Subsequently, the life of Emir es-San'ânî (d. 1182/1768), whose work Davudoğlu utilized in his commentary, and his book *Sübülü's-selâm* are introduced. The second chapter briefly addresses the period in which Davudoğlu lived and examines his life, scholarly and personal aspects, theological views, and understanding of madhhab, followed by his views on reform movements, educational background, and contributions to religious education. It concludes with the presentation of his students and works. The third chapter examines Davudoğlu's hadith scholarship through his work *Selâmet Yolları*, discussing his reasons for authoring hadith works, the commentary method, contemporary issues addressed, and an overall evaluation in comparison with *Sübülü's-selâm*. The final chapter presents a comprehensive evaluation of the findings and the conclusions of the study.

Keywords: Hadith, Commentary, Translation, Ahmed Davudoğlu, Selâmet Yolları

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı Konusu ve Yöntemi	1
1.2. Kavramsal Çerçeve.....	2
1.2.1. Hadis ve Sünnet Kavramı	2
1.2.2. Şerh Kavramı	3
1.2.3. Tercüme Kavramı.....	4
1.3. İbn Hacer el-Askalânî'nin Hal Tercemesi ve <i>Bülûğu'l-Merâm</i> İsimli Eseri	4
1.3.1. İbn Hacer'in Hal Tercemesi	4
1.3.2. <i>Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm</i> İsimli Eseri	5
1.4. San'anî ve <i>Sübülü's-Selâm</i> Adlı Eseri.....	7
1.4.1. San'anî'nin Hal Tercemesi.....	7
1.4.2. <i>Sübülü's-Selâm</i> İsimli Eseri	8
2. AHMED DAVUDOĞLU' NUN HAYATI VE ESERLERİ.....	10
2.1. Yaşadığı Döneme Genel Bakış	10
2.2. Hayatı ve Kişiliği.....	10
2.2.1. Hayatı.....	10
2.2.2. Kişiliği	14
2.3. İtikadi Görüşleri ve Amelî Mezhebi	15
2.4. Ahmed Davudoğlu ve Reformculuk.....	24

2.5. Eğitim Hayatı, Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları	27
2.5.1. Eğitim Hayatı	27
2.5.2. Din Eğitimi ve Öğretimine Yaptığı Katkılar	28
2.6. Öğrencileri.....	31
2.7. Eserleri.....	32
3. AHMED DAVUDOĞLU'NUN <i>SELÂMET YOLLARI</i> İSİMLİ ESERİ	
BAĞLAMINDA HADİŞÇİLİĞİ	37
3.1. Hadisçiliği ve Hadis İlmine Katkıları	37
3.1.1. Hadis Eserleri Yazmasının Gerekçeleri.....	37
3.2. <i>Selâmet Yolları</i>.....	41
3.2.1. Eserin Muhtevası	41
3.2.2. Eserin Yazılma Sebebi.....	43
3.2.3. Eserin Dili ve Üslubu	43
3.2.4. Müracaat Edilen Eserler	44
3.3. <i>Selâmet Yolları</i>' ndaki Şerh Metodu	45
3.3.1. Eserin Mukaddimesi.....	48
3.3.2. Kavram Açıklamalarına Yer Vermesi.....	49
3.3.3. Kitab-Bâb Başlıkları Hakkında Yapısal-İçeriksel İncelemelere Yer	
Vermesi.....	54
3.3.4. Râvi ve Kişi Tanıtımı.....	74
3.3.5. Hadislerin Sebeb-i Vüruduna Yer Vermesi	80
3.3.6. Eserinde Kullandığı Nakil Yöntemi	83
3.3.7. Kendi Görüşlerine Yer Vermesi.....	104
3.3.8. Hadisin Delalet Ettiği Hükümlere Yer Vermesi	106
3.3.9. Hadisler Arasındaki İhtilafları Giderme Yöntemlerine Başvurulması.....	109
3.3.10. Mezhep Görüşlerine Yer Vermesi ve Mensubu Olduğu Mezhebin	

Görüşlerini Ön Plana Çıkarması	114
3.3.11. Siyerî ve Tarihî Malumatın Şerh Sürecine Yansıtılması	120
3.3.12. Güncel Olay ve Meselelere Yer Vermesi	123
3.3.13. <i>Selâmet Yolları</i> Hakkında Değerlendirme	131
4. SONUÇ.....	134
KAYNAKÇA	136

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.s.	: Aleyhi's-Salâtü Ve's-Selâm
B.	: Bin
Bk./Bkz.	: Bakınız
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İAADUS.	: İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu
Nşr.	: Neşreden
Ö.	: Ölümü
R.a.	: Radiyallahu Anhu
Sad.	: Sadeleştiren
S.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem
Thk.	: Tahkik Eden
Trc.	: Tercüme Eden
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Devamı
Vdğr.	: Ve Diğerleri

1. GİRİŞ

Hadis ilmi, İslam dininin temel kaynaklarından biri olarak Peygamberimizin söz, fiil ve onaylarının kayıt altına alınması ve anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır. Kur'an-ı Kerim ile birlikte dinî hayatın rehberi olan hadisler, İslam hukukunun ve inancının doğru şekilde kavranması için vazgeçilmez bir kaynaktır. Bu doğrultuda hadisler, erken dönemlerden itibaren Müslüman âlimlerin yoğun ilgi odağı olmuş ve zamanla gelişerek müstakil bir ilmi disiplin haline gelmiştir. Müstakil ilmi disiplin haline gelen hadis ilminde, geçmişten günümüze kadar âlimlerin katkılarıyla önemli gelişmeler kaydedilmiş ve bu ilim dalı zenginleşmiştir. Bu alana önemli katkılar sunan âlimlerden bir tanesi de 20. yüzyıl'da yaşayan ve aslen Bulgaristan doğumlu olan Ahmed Davudoğlu'dur. O'nun hadis alanına ait üç eseri bulunmaktadır. Bunlar; *Müsned-i Ebû Bekri's-Sıddık*, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* ile *Selâmet Yolları* adlı eserleridir. Bu doğrultuda, Davudoğlu'nun hayatı, eserleri ve hadis ilmine sunduğu katkıların araştırılması ve akademik çevrelerin istifadesine sunulması önem arz etmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı Konusu ve Yöntemi

Bu çerçevede araştırmanın konusu, 20. yüzyılda yaşamış önemli fıkıh ve hadis âlimlerinden biri olan, Ahmed Davudoğlu'nun yaşam öyküsü ve şahsiyeti; itikadi görüşleri ve mezhebi; eğitim hayatı ile din eğitimi ve öğretimine yaptığı katkılar; ilmî faaliyetleri ve hadis alanındaki eserleri olup, özellikle *Selâmet Yolları* isimli eseri bağlamında hadisçiliğinin ele alınmasıdır.

Bu çalışmada, hadis alanına önemli katkılar sunan Ahmed Davudoğlu'nun hayatı, eserleri ve özellikle de o'nun, İbn Hacer el-Askalânî'nin ahkâm hadislerini derlediği *Bulûğu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm* eseri üzerine yaptığı tercüme ve şerh çalışması olan, *Selâmet Yolları* adlı eseri merkezinde, onun hadisçiliğini kendisine ait diğer hadis eserleriyle birlikte ele almak ve bu bağlamda, Davudoğlu'nun ilmî mirasının güncel araştırmalara ışık tutmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Araştırmamızda genellikle literatür taraması ve tahlil yöntemi kullanılmıştır. Bu hususta, öncelikle Ahmed Davudoğlu tarafından kaleme alınan eserler incelenerek bilgiler toplanmaya çalışılmıştır. Ardından Davudoğlu hakkında kaleme alınan eserlerden de istifade edilerek konu zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, bizzat Davudoğlu için 2016 yılında Sofya'da düzenlenen "*İslam Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*"na tebliğler sunan değerli hocaların çalışmalarından fazlaca istifade edilmiştir. Bununla birlikte Erdiç Ahatlı hocanın, "Türkiye'de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve Müslim

Şerhi Örneği” isimli makalesinden, Muhammed Hüsnü Çiftçi’nin “Batı Trakyalı Âlim Ahmet Davudoğlu’nun Selâmet Yolları Adlı Eserinde Bazı Fıkhî Tercihleri” adlı makalesinden, Mahmut Samar’ın “Ahmed Davudoğlu’nun (1912-1983) Fıkıh Literatürüne Katkıları” isimli makalesinden istifade edilmiştir. Davudoğlu’nun, araştırmada detaylı olarak ele alınan “*Selâmet Yolları*” isimli eserinde çokça istifade etmesi sebebiyle Emir es-San’ânî’nin (ö. 1182/1768) *Sübülü’s-Selâm* isimli eserinden ve bu eser üzerine yapılan bazı çalışmalardan da istifade edilmiştir. *Selâmet Yolları* isimli eserin, Sönmez Neşriyat tarafından yayımlanan ikinci baskısı kaynak olarak kullanılmıştır. *Sübülü’s-selâm* isimli eserin ise, Muhammed Subhi Hasan Hallâk tahkikli neşri kaynak olarak kullanılmıştır. Kavram tanımlamaları ve kişi-eser tanımlarında *TDV İslam Ansiklopedisi*’nden azami derecede istifade edilmiştir. Bununla birlikte, kavram tanımlamalarında sözlüklerden ve diğer çeşitli kaynaklardan da yararlanılmıştır. Ayet meallerinde ise, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın meâlleri esas alınmıştır.

Çalışmada istifade edilen kaynaklar, genel olarak yukarıda zikri geçen çalışmalardan oluşmaktadır. Literatür taraması sonucu, Davudoğlu’nun hayatı, eserleri, itikadi görüşleri ve ilmi faaliyetleri hakkındaki malumatlar derlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte çalışmanın üçüncü bölümünde, *Selâmet Yolları* isimli eser tahlil edilerek; Davudoğlu’nun eserde izlediği yöntem, *Sübülü’s-selâm* ile karşılaştırma yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu karşılaştırma bağlamında eserde, *Sübülü’s-selâm*’dan tercüme olarak yer alan hususlar belirtilerek, Davudoğlu’nun bizzat kendi katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ardından, Davudoğlu’nun diğer eserleri hakkında literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler derlenerek, *Selâmet Yolları* isimli eseri de dikkate alınmak suretiyle tüm bu çerçeve bağlamında onun hadisçiliği ve hadis ilmine katkıları ele alınmıştır.

1.2. Kavramsal Çerçeve

Çalışma, sade ve anlaşılır bir dille hazırlanmış olmakla birlikte, araştırma alanı hakkında temel kavramların açıklanması ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla bu bölümde, hadis alanına ve çalışmaya dair bazı temel kavramlar açıklanmıştır. Bu kapsamda özellikle ‘hadis’, ‘sünnet’, ‘şerh’ ve ‘tercüme’ terimleri ele alınmıştır.

1.2.1. Hadis ve Sünnet Kavramı

“Eski” manasındaki kadimin karşıtı olan hadîs kavramı, tahdîs masdarından türeyen bir isim olup “haber” anlamına gelir. İnsana uyanık halde veya uyku halinde duyurulma ya da vahiy yoluyla iletilen her söze, bunun yanı sıra anlatılan kıssaya ve gerçekleştirilen konuşmaya da hadis denilmektedir. Kendi sözleri için hadis terimini ilk olarak Peygamber’in (s.a.v.)

kullandığı; âlimlerden bazılarının ise hadis kavramının kapsamına sahabe ve tâbiînin kendi açıklama ve fetvalarını da dâhil ederek peygambere ait olan rivayetlere merfu, sahabeye ait olanlara mevkuf, tabiine ait olanlara ise maktu adını verdiği ifade edilmiştir. Daha sonraları ise bu kavramların tamamını ifade etmek üzere “haber” kelimesinin kullanılmaya başlanmasıyla, merfu, mevkuf ve maktu rivayetlerden hangisine hadis denileceği konusunda ihtilaf yaşandı; ayrıca ilk dönemlerde bu rivayetler için “eser” kelimesinin de kullanıldığı ve 8. yy’dan beri hadisi ifade etmek için kullanılan diğer bir terimin ise, “ilim” olduğu belirtilmektedir.¹

Sünnet, sözlükte “*izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek*” anlamlarını taşır. Terim olarak ise hadis, fıkıh, usulü fıkıh, ve kelam ilimlerinde belirli anlam farklılıkları bulunsa da, tüm tanımlar Peygamber (sav.) ile irtibatlı olma veya onun takip ettiği yolu takip etme noktasında birleşir. Fıkıh usulü terminolojisinde sünnet, “*Resûlullah’ın söz, fil veya tasvipleri (takrirleri)*” olarak tanımlanmaktadır. Hadis ilminde ise farklı anlayışlar bulunsa da, hadis ulemasının çoğunluğuna göre sünnet, hadisle eş anlamlı kabul edilmekte ve yapılan tanımlamanın fıkıh usulüyle uyumlu olduğu ifade edilmektedir.²

Ayrıca bu iki terimin anlam alanını genişleterek, Resûlullah’ın ahlâkını, şemâilini, hatta nübüvvetten önceki söz ve fiillerini de bu kapsama dâhil edenler olduğu belirtilmiştir.³

1.2.2. Şerh Kavramı

Sözlükte “*eti kesmek; bir şeyi genişletip yaymak; sözün kapalı kısımlarını açıklayıp anlaşılır hale getirmek*” anlamlarını taşıyan şerh kavramı, literatürde bu son anlamdan yola çıkarak, sözlü ya da yazılı biçimde bir konuya ilişkin yapılan açıklamalar şeklinde tanımlanmıştır. Bu çerçevede, şerh; ilimler tarihinde telif türlerinden biri olarak ortaya çıkmış, genellikle belirli bir ilim dalında tanınmış ve özellikle muhtasar metinlere yönelik kaleme alınan; metindeki kapalı ifadelerin açıklığa kavuşturulduğu, eksik hususların tamamlandığı, hataların belirtildiği ve örneklerin zenginleştirildiği eserler şeklinde tanımlanmaktadır.⁴

Şerh müelliflerinin çoğunlukla metin yazarlarından farklı kişiler olduğu, ancak bazen metin sahiplerinin kendi eserlerini şerh ettiklerine de rastlandığı belirtilmektedir. Şerhlerin genellikle bir eserin tamamını açıklamak amacıyla yazıldığı, fakat yalnızca önemli gördükleri

---

¹ M. Yaşar Kandemir, “Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/27-28.

² Murteza Bedir, “Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/150.

³ Kandemir, “Hadis”, *DİA*, 15/28.

⁴ Sedat Şensoy, “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/555.

giriş bölümlerini şerh eden eserlerin de bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, şerhe ihtiyaç duyulmasının üç temel sebebi olduğu ve şerhlerin şekil bakımından üç gruba ayrıldığı aktarılmaktadır.⁵

1.2.3. Tercüme Kavramı

“ترجم” kavramı sözlükte “bir şeyi bir lisandan başka bir lisana tercüme etmek, çevirisini yapmak; bir şeyi şerh etmek, bir şeyi açıklamak; birinin hayat hikâyesini/ biyografisini/ hal tercemesini yazmak”⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise, “bir kelâmın manasını diğer bir lisanda dengi bir tâbirle aynen ifade etmek”⁷ şeklinde tarif edilmiştir Buna göre tercümenin, bir sözü bir dilden diğerine aktarmak, esasen o sözün anlamını başka bir dile ait kelimelerle ifade etmekten ibaret olduğu da belirtilmektedir.⁸

1.3. İbn Hacer el-Askalânî'nin Hal Tercemesi ve *Bülûğu'l-Merâm* İsimli Eseri

1.3.1. İbn Hacer'in Hal Tercemesi

İbn Hacer el-Askalânî, çeşitli künye ve lakaplara sahip olmakla birlikte bu ismiyle tanınmıştır. Hicrî 22 Şaban 773 / Miladî 28 Şubat 1372 tarihinde Eski Mısır'da doğmuştur. Hem ticaretle uğraşmış hem de kıraat-ı seb'a bilgisine sahip bir âlim olarak, şiir yazma ve istidrak tarzında eser kaleme alma yönüyle öne çıkmıştır. Dört yaşında babasını, bir süre sonra da annesini kaybetmiş ve ablasıyla birlikte kalmıştır. Ancak babası, vefatından önce çocuklarını biri âlim, diğeri tüccar olan iki yakınına emanet etmiş; onları küçük yaşlardan itibaren ilim meclislerine götürmüş ve özellikle kızı için bazı muhaddislerden icazet almıştır.⁹

Dokuz yaşında hıfzını tamamlayan ve hadis öğrenimine Mekke'de başlayan İbn Hacer el-Askalânî'nin, orada bazı temel hadis metinlerini ezberlediği kaydedilmektedir. Arap dili, fıkıh, usûl-i fıkıh, hesap gibi çeşitli ilim dallarında eserler okuyarak ilmî birikimini geliştirmiş;

---

⁵ Daha çok üç sebeple şerhe ihtiyaç duyulduğu ifade edilen hususlar şunlardır: 1- Eserin müellifinin zekâ, kabiliyet ve birikiminin seviyesi çerçevesinde incelediği konuyu kendince yeterli bir hacimde ortaya koysa da her okuyucunun aynı seviyede olmaması, 2- Başka bir ilmin alanına girmesi dolayısıyla bazı temel bilgilere yer verilmemesi, bazılarının düzenlenmesinin ihmal edilmesi veya bazı hükümlerin illetlerinin belirtilmemesi, 3- Eserde yoruma muhtaç veya mecazi ifadelerin kullanılması. Şekil bakımından şerhler ise; 1- Metnin başında “kâle”(kavlühü), şerhin başında “ekûlü” ifadelerinin yer aldığı şerhler, 2- “Kavlühü” ifadesiyle metnin sadece şerhe konu olan bölümünün verildiği çalışmalar, 3- Metin ve şerhin birbirine katıldığı şerhler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Şensoy, “Şerh”, *DİA*, 38/555-556.

⁶ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, Şubat 2012), 117.

⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yenda Yayın Dağıtım, ts, (Mukaddime), 1/3.

⁸ Muhsin Demirci, *Tefsir tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 32-33.

⁹ Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/514; Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/İ-P.

ilerleyen yıllarda ise özellikle tarih ve râvîlerle meşgul olmuştur. 792/1390 yılından itibaren edebî ilimlere yönelerek bu alandaki kültürünü zenginleştirmiş ve şiirler kaleme almıştır. Hicrî 796 / Milâdî 1394 yılından sonra ise tamamen hadis ilmine yönelmiş; farklı ders halkalarına katılarak icâzet almış ve hocası tarafından kendisine “hâfız” unvanı verilmiştir. Yirmi yaşında ilim yolculuklarına başlayan İbn Hacer el-Askalânî'nin, zamanla birçok âlime hadis rivayetinde bulunarak bu alandaki yetkinliğini ortaya koyduğu ifade edilmiştir.¹⁰ Vasilerinden biriyle birlikte Mekke'ye giden İbn Hacer el-Askalânî'nin burada çeşitli ders halkalarına katıldığı ve zamanla hadise karşı ilgi duyarak bu ilmi derinlemesine öğrenmek amacıyla Hicaz, Şam ve Mısır'daki önde gelen muhaddislerden, özellikle de Hâfız Zeynüddîn el-İrâkî'den istifade ettiği belirtilmektedir. Fıkıh ilmini devrin tanınmış fakihlerinden tahsil etmiş; hocaları tarafından kendisine ders verme ve fetva yetkisi tanınmıştır. Ayrıca kelâm, lügat, aruz, şiir, güzel yazı ve kitabet gibi sahalarda da çeşitli hocalardan ders almıştır. Tüm bu ilimlere büyük bir gayretle yönelmiş, her birinde dikkate değer bir yetkinliğe ulaşmıştır. Nihayetinde Mısır'da müstakil olarak kadılık görevini üstlendiği de ifade edilmektedir.¹¹

İbn Hacer el-Askalânî, Kur'an tefsiri, hadis, fıkıh ve vaaz gibi farklı ilim dallarını çeşitli merkezlerde öğrenmiş, hatiplik yapmış ve ezberinde bulunan geniş ilmî birikimi pek çok kişiye yazdırmıştır. Ayrıca, birçok âlim onun ilminden faydalanmıştır. Zengin bir ilmî birikime sahip olan İbn Hacer'in, özellikle *Fethu'l-Bârî* isimli eseri, onun ilim dünyasındaki değerini ve tanınırlığını yansıtmak için yeterli görülmektedir. Farklı alanlarda derin bilgiye ulaşmış, çok sayıda öğrenci yetiştirmiş ve yüzü aşkın eser kaleme almıştır. Vefat tarihi olarak, Hicrî 852 yılının Zilhicce ayının 18. günü, Cumartesi akşamı yatsı namazından sonra; Milâdî takvime göre ise 1449 yılı Şubat ayı kaydedilmiştir.¹² İbn Hacer el-Askalânî'nin, yüzü aşkın olduğu belirtilen eserlerinden bir tanesi de, çalışma ile ilgili olan “*Bulûğu'l-merâm min-edilleti'l-ahkâm*” ıdır.

1.3.2. *Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm* İsimli Eseri

Bu eser, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) ahkâm hadislerini derlediği önemli bir hadis mecmuasıdır. O, bu eseri telif ederken özellikle ibadet, muamele ve hukuk alanlarıyla ilgili sahih hadisleri bir araya getirmeyi hedeflemiş; ayrıca, eserin hacminin mekteplerde

---

¹⁰ Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, 19/514.

¹¹ Ahmed Davudoğlu, *Bülûğ'ül-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1965), (Mukaddime), 1/İ.

¹² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, (Mukaddime), 1/İ, Ö.

kolayca ezberlenebilecek ve öğretim amaçlı kullanılabilir şekilde olmasını göz önünde bulundurmuştur. Eser, 828/1425 yılında tamamlanmıştır. Kitapta yer alan hadisler, “tahâret, salât, cenâiz, zekât, sıyâm, hac, büyü, nikâh, talâk, ric’at, hudûd, cihad, et’ime, eymân ve’n-nüzûr, kazâ, ıtk, câmi’ ” gibi temel başlıklar altında tasnif edilmiştir. Son bölüm olan câmi’ kısmında ise ahlâk ve edebe dair çeşitli hadisler yer almaktadır.¹³

Eser, toplam on yedi ana bölüm (kitâb) ve doksan altı alt başlıktan (bâb) oluşmaktadır. İbn Hacer, bu eserinde 1356 hadise yer vermiştir. Ancak farklı baskılarda, naşirler tarafından bazı hadislerin farklı râvî zincirleri veya lafız varyantları sebebiyle ayrı hadisler olarak değerlendirilmesi, hadis sayısının 1373, 1400, 1477 hatta 1596’ya kadar yükselmesine yol açmıştır.¹⁴

Bulûğu’l-Merâm’da hadislerin başında yalnızca sahâbî râvîlerin isimlerine yer verilmekte, hadisin sonunda ise hangi kaynaklarda bulunduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, “revâhü’s-seb’a” söylemiyle yedi meşhur hadis imamı olan “Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce” kastedilmektedir. “Es-sitte” tabiri ise Ahmed b. Hanbel dışındaki altı hadis imamını ifade eder. “Revâhü’l-hamse” ifadesiyle Buhârî ve Müslim hariç diğer beş muhaddis kastedilirken, bu durum bazı yerlerde “el-Erba’a ve Ahmed” şeklinde de ifade edilmektedir. “El-Erba’a” denildiğinde “Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce” ; “es-selâse” denildiğinde ise “Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî” kastedilmektedir. “müttefekun aleyh” ifadesi ise hadisin Buhârî ve Müslim’in her ikisi tarafından da rivayet edildiğini göstermektedir. Bu yedi hadis imamının dışında kalanlar ise doğrudan isimleriyle anılmaktadır. Ayrıca İbn Hacer, hadislerin sıhhat durumuna dair değerlendirmelere de yer vererek, her bir rivayetin güvenilirlik derecesi hakkında okuyucuya bilgi sunmaktadır. Daha çok derleme özelliği taşıyan bu el kitabı, Leknev, Lahor, Mısır ve Beyrut gibi merkezlerde basılmıştır.¹⁵

Bulûğu’l-Merâm üzerine yapılan başlıca şerhler ise şunlardır: Birincisi, San’a kadısı Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Said el-Mağribi (ö. 1119/1707) tarafından kaleme alınan *el-Bedrü’t-temâm şerhu Bulûği’l-Merâm* adlı eserdir. İkincisi, Emir es-San’ânî’nin yazdığı *Sübülü’s-Selâm fî şerhi Bulûği’l-Merâm* adlı çalışmadır. O, bu eserini, *el-Bedrü’t-temâm*’ı

---

¹³ Ali Osman Koçkuzu, “Bulûğu’l-Merâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/412-413.

¹⁴ Koçkuzu, “Bulûğu’l-Merâm”, *DİA*, 6/413.

¹⁵ Koçkuzu, “Bulûğu’l-Merâm”, *DİA*, 6/413.

özetleyerek ve buna bazı ilavelerde bulunarak 1164 (1751) yılında tamamlamıştır. Bu şerhte, *Bulûğu'l-Merâm*'da geçen kişilerin kısa biyografileri verilmiş, hadislerdeki garîb kelimeler açıklanmış ve her hadisten çıkarılan hükümler özetlenmiştir. Eser, Kahire, Hindistan ve Beyrut'ta basılmıştır. Ahmed Davudoğlu, eseri bazı değişikliklerle birlikte *Bulûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Üçüncü şerh olan *Fethü'l-Allâm li-Şerhi Bulûği'l-Merâm* adlı eser, Sıddîk Hasan Han (ö. 1307/1890) tarafından oğlu Nuru'l-Hasan Han adına *Sübülü's-Selâm*'dan ihtisar edilerek 1302 (1884-85) yılında tamamlanmış ve aynı sene Bulak'ta yayımlanmıştır. Dördüncü şerh olan *Haşiyetü'd-Dihlevî 'alâ Bulûği'l-Merâm* adlı eserde, Ahmed Hasan ed-Dihlevî; *Neylü'l-Evtâr*, *Fethu'l-Bârî* ve *Bulûğu'l-Merâm* şerhlerinden istifade ederek hadislerdeki bazı terimleri açıklamıştır. Beşinci şerh olan *Fıkhü'l-İslâm Şerhu Bulûğu'l-Merâm* adlı eseri ise Abdulkadir Şeybe Hamd kaleme almıştır. *Bulûğu'l-Merâm* üzerine bunlar dışında bazı şerh ve tercümelerin de bulunduğu belirtilmekle birlikte, burada bu eserlerle yetinilecektir.¹⁶

1.4. San'anî ve Sübülü's-Selâm Adlı Eseri

1.4.1. San'anî'nin Hal Tercemesi

Kaynaklarda, dedelerinin lakabı olan “el-Emîr” unvanıyla anıldığı belirtilen Emîr es-San'anî'nin, miladî 17 Nisan 1688 (Hicrî 15 Cemâziyelâhir 1099) tarihinde San'a'nın güney tarafındaki Yerîm bölgesinde yer alan Kehlân'da dünyaya geldiği ifade edilmektedir. San'anî, henüz 11 yaşındayken ailesiyle birlikte San'a'ya giderek, burada hafızlığını tamamlamıştır. Hadis, beyân ve nahiv gibi ilimleri okumak suretiyle, başta babası ve çeşitli San'alı âlimlerin katkısıyla tahsiline devam ettiği¹⁷ ifade edilmektedir.

Sonrasında Mekke'ye giderek burada ve Medine'deki ulemeden başta hadis ve çeşitli dersler aldığı belirtilen Emîr es-San'anî'nin, San'a'da ilmî otorite kazandığı, şer'î deliller konusundaki derin bilgisiyle ictihad mertebesine ulaştığı ve taklide bağlı kalmaksızın dayanağı olmayan fikhî görüşleri reddettiği aktarılmaktadır. Bu yaklaşımı nedeniyle çağdaşları tarafından hücumu uğradığı, yaşadığı bu sıkıntılı sürecin ise İmam Mansur'un himayesiyle sona erdiği; İmam Mansur'un kendisine sahip çıkarak San'a Camii imamlığı görevini tevdi ettiği ifade edilmektedir.¹⁸

---

¹⁶ Bkz. Ali Osman Koçkuzu, “Bulûğu'l-Merâm”, *DİA*, 6/412-413.

¹⁷ Mustafa Baktır, “Emîr es-San'anî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/144.

¹⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, (Mukaddime) 1/Ö.

Bunlara ek olarak Emîr es-San‘ânî’nin şairlik yönünün de bulunduğu, çok sayıda öğrenci yetiştirdiği ve 200’ü aşkın eser kaleme aldığı belirtilmektedir. Bu eserler arasında en bilinenlerinden birinin, İbn Hacer’e ait *Bulûğu’l-Merâm* isimli esere yazdığı *Sübülü’s-Selâm* adlı şerh olduğu ifade edilmektedir. San‘ânî’nin, Hicrî 3 Şaban 1182 (Miladî 13 Aralık 1768) tarihinde San’a’da vefat ettiği kaydedilmektedir.¹⁹

1.4.2. *Sübülü’s-Selâm* İsimli Eseri

Sübülü’s-Selâm, Emir es-San‘ânî tarafından İbn Hacer el-Askalânî’nin (ö. 852/1449) ahkâm hadislerini topladığı, *Bulûğu’l-Merâm* eserine yazılmış bir şerhtir. Bu çalışmada San‘ânî, Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Saîd el-Mağribî’nin (ö. 1119/1707) daha kapsamlı olan *el-Bedrü’t-Temâm* adlı şerhini esas almış; onu bazı eklemeler ve düzenlemelerle ihtisar etmiştir. Eserde, *Bulûğu’l-Merâm*’da geçen kişilerin kısa biyografilerine, hadislerde bulunan garîb kavramların açıklamalarına ve her hadisten çıkarılan fikhî hükümlere yer verilmiştir. San‘ânî’nin bu eseri, onun en çok bilinen çalışması olmuş ve bu sebeple kendisine “Sübülü’s-Selâm Sahibi” unvanı kazandırmıştır. Nâsiruddin el-Elbânî tarafından dört cilt hâlinde tahkik edilerek yayımlanmış, Muhammed Abdülazîz el-Hûlî ise tek ciltlik bir tahkikli neşrini gerçekleştirmiştir. Eserin Delhi, Kahire ve Beyrut gibi merkezlerde farklı baskıları yapılmıştır. Eser, klasik fıkıh literatüründe olduğu gibi ibâdât, muâmelât ve ukûbât sıralamasına uygun olarak İslam hukukuna dair konuları ele almıştır. Konuların tasnifi, diğer fıkıh eserleriyle paralellik arz etmektedir. Kitap, edep konularıyla tamamlanmaktadır. San‘ânî, eserini “kitap” başlıkları altında ana bölümlere ayırmıştır. Toplam 17 ana başlıktan oluşan bu eser, 99 babı içermekte olup 1477 ahkâm hadisini ihtiva etmektedir.²⁰

Ayrıca “*Sübülü’s-Selâm*” adlı eser, Mısır’daki Câmîü’l-Ezher Şeriat Fakültesi müfredatında ders kitabı olarak okutulmuştur.²¹

San‘ânî’nin şerhi üzerine yapılan çalışmalardan biri de Allâme Ebü’l-Hayr Nuru’l-Hasan Han’a aittir. Nuru’l-Hasan Han’ın, San‘ânî’nin eserini esas alarak bazı yerlerini kısaltarak aktardığı, bazı yerlerine ise gerekli gördüğü açıklamaları ekleyerek yeni bir yapıt meydana getirdiği ifade edilmiştir. Kısalttığı bölümlerin ise çoğunlukla Ehl-i Sünnet dışı mezhep ve görüşlere dair kısımlardan oluştuğu, böylece eserin, belli bir dereceye kadar tenkih

¹⁹ Baktır, “Emîr es-San‘ânî”, *DİA*, 11/144.

²⁰ Detaylı bilgi için bkz Suna Başer Gökdöl, “San‘ânî’nin “*Sübülü’s-Selâm Şerhu Bulûğu’l-Merâm*” Adlı Eserindeki Hanefî Mezhebine Ait Görüşlerin Tahkiki” (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 8,9,11.

²¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/C, (Mukaddime).

edildiği belirtilmiştir. Ayrıca Nuru'l Hasan Han'ın, ortaya koyduğu bu çalışmaya *Fethu'l-Allâm li şerhi Bulûği'l-Merâm* adını verdiği de ifade edilmiştir.²²

Bir diğer çalışma ise çalışmamızın merkezinde yer alan Ahmed Davudoğlu'nun “*Selâmet Yolları*” adlı eseridir.²³ Bu çerçevede, çalışmanın temelini teşkil eden *Selâmet Yolları* adlı eserin tahliline, çalışmanın üçüncü bölümü olan “Ahmed Davudoğlu'nun Selâmet Yolları İsimli Eseri Bağlamında Hadisçiliği” başlığı altında yer verilecektir.

---

²² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/B, (Mukaddime).

²³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/H, (Mukaddime).

2. AHMED DAVUDOĞLU' NUN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Yaşadığı Döneme Genel Bakış

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Davudoğlu'nun hayatı (1912–1983), Birinci (1914–1918) ve İkinci (1939–1945) Dünya Savaşları'nın gerçekleştiği dönemlerle örtüşmektedir. Bu durum, onun gerek kendi ülkesinde gerekse bulunduğu diğer bölgelerde savaş ortamının etkilerine maruz kalma ihtimalini artırmaktadır.²⁴

Balkan Savaşları yıllarında dünyaya gözlerini açan Davudoğlu'nun²⁵ Bulgaristan'da yaşadığı döneme bakıldığında; genel olarak iktisadi, içtimaî, askerî ve ilmî açıdan zor zamanların yaşandığı, hak kayıplarının ve zulümlerin arttığı, azınlık durumunda olan Müslümanların bir yandan varlık mücadelesi, bir yandan savaşların olduğu süreçte cephede savaşa katıldığı, öte yandan da sosyal alanda ve ilim sahasında varlığını devam ettirmek için çabaladığı bir kargaşa durumunun mevcut olduğu, faşist ve komünist hareketlerin alevlendiği, asimile ve tehcir olaylarına tanık olunan bir dönem olduğu,²⁶ bunun yanında Mısır'da da ilericilik gerici hareketlerinin mevcut olduğu,²⁷ Türkiye'de ise 1960 ihtilali, din eğitimi ve öğretimi veren müesseselerin kapatılması gibi durumların yaşandığı bir karışıklık döneminde ömrünü geçirmiştir.²⁸

2.2. Hayatı ve Kişiliği

2.2.1. Hayatı

Ahmed Davudoğlu'nun yetmiş yıllık hayat serüveni, yalnızca doğup büyüdüğü yerle sınırlı kalmamıştır. Eğitim amacıyla Mısır'a gitmiş, Bulgaristan'daki ağır yaşam koşulları ve artan baskılar nedeniyle de Türkiye'ye göç etmiştir.²⁹ Bu nedenle, Ahmed Davudoğlu'nun hayatını, yaşamını sürdürdüğü yerlere göre üç dönem halinde değerlendirmek isabetli olacaktır. Kronolojik sıralamaya göre bu dönemler şu şekildedir: 1912–1936 ve 1942–1949 yıllarını

---

²⁴ Nitekim Davudoğlu savaşların devam ettiği bir süreç yaşandığına ismi geçen eserde yeri geldikçe değinmiştir. Ahmed Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2023).

²⁵ Vedat S. Ahmed, “Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti”, *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (Sofya 2016), 42.

²⁶ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 11-13, (Eserin Takdim Yazısı).

²⁷ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 79.

²⁸ Nazif Yılmaz, “Ahmet Davudoğlu'nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları”, *İslam Âlimi Ahmet Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (2016), 53.

²⁹ Nihat Engin, “Davudoğlu, Ahmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/52.

kapsayan Bulgaristan dönemi, 1936–1942 yılları arasındaki Mısır dönemi ve 1949–1983 yıllarını içine alan Türkiye dönemi.³⁰

20. yüzyılda yaşayan Ahmed Davudoğlu³¹, Bulgaristan’ın kuzeydoğusunda, bölgenin el değmemiş ormanlarından ismini alan³² Deliorman bölgesinde bulunan Şumnu iline bağlı Kalaycıköy’de 1912 yılında doğmuştur. Kendi hayatını anlattığı *Ölüm Daha Güzeldi* adlı eserinde ailesinin tarımla uğraştığını belirtmiştir. Dedesi Davud, babası ise pehlivan olan ve oğlunun eğitim almasını isteyen Hasan’dır. Annesi ise dindar bir kadın olarak tanımlanmaktadır.³³

Burada önemli bir noktaya değinmek gerekir: Bazı kaynaklarda Ahmed Davudoğlu’nun Batı Trakyalı olduğu belirtilse de, 1912 Balkan Savaşı’nın ardından Bulgaristan’ın Batı Trakya olarak isimlendirildiği belirtilen “*Kırcalı, Koşukavak, Ortaköy, Gümülcine Yaylası, Darıdere, Eğridere, Paşmaklı, Rodopçuk. Nevrekop ve Razlık*” ilçelerinin de Bulgaristan topraklarına katıldığı ifade edilmektedir.³⁴ Bu ifadelere bakıldığında, Davudoğlu’nun doğduğu yerlerin Batı Trakya olarak adlandırılan bölgeler arasında sayılmadığı görülmektedir. Bu durum, Deliorman bölgesindeki Şumnu’ya bağlı Kalaycıköy’de dünyaya gelen Ahmed Davudoğlu’nun Batı Trakyalı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Ahmed Davudoğlu, eğitim hayatına ilk olarak babasından aldığı derslerle adım atmıştır. Altı yaşına geldiğinde, kendisinden üç yaş büyük olan abisiyle sıbyan mektebine gitmeye başlamış, ertesini yıl ise dönemin modern eğitim anlayışına uygun olarak faaliyet gösteren köy mektebinin birinci sınıfına abisiyle birlikte kaydolmuştur. 1924 yılında ilkokulu bitirdikten sonra, yakın köylerden Ekizce’de açılan Rüşdiye’ye kaydolmuş ve burada üç yıllık eğitim sürecini başarıyla tamamlamıştır.³⁵ Daha sonra eğitimine Şumnu’da bulunan Medresetü’n-Nüvvâb’da devam eden Davudoğlu, 1933 yılında bu kurumun lise seviyesindeki Tâlî bölümünü, 1936 yılında ise yükseköğretim düzeyindeki Âlî bölümünü başarıyla

---

³⁰ Detaylı bilgi için bakınız (bkz). Engin, “Davudoğlu, Ahmet”, *DİA*, 9/52.

³¹ Nihat Engin, “Davudoğlu, Ahmet”, *DİA*, 9/52-53.

³² Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 17.

³³ Ahmed, “Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu’nun Hayatı ve Şahsiyeti”, *İAADUS*, 43; Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 59.

³⁴ Yusuf Halaçoğlu, “Bulgaristan (Osmanlı Dönemi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/398.

³⁵ Ahmed, “Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu’nun Hayatı ve Şahsiyeti”, *İAADUS*, 43-44. Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 59-60

tamamlamıştır.³⁶ Aynı yıl Ahmed Davudoğlu, Osman Seyfullah Keskioglu ve Muharrem Abdullah Devocioğlu, eğitim hayatlarında gösterdikleri başarıların bir sonucu olarak ihtisas yapmak üzere Mısır'a gönderilmişlerdir. Sahip oldukları diplomalarla Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne kabul edilmişler; Ahmed Davudoğlu, bir dönem gecikmeli olarak buradaki öğrenimini tamamladıktan sonra 1942 yılında Bulgaristan'a geri dönmüştür.³⁷ Ayrıca Davudoğlu, Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde öğrenim gördüğü yıllarda, Mısır ve Hicaz idarelerinin sunduğu imkânlardan yararlanarak hac farızasını eda etme fırsatı bulmuştur.³⁸

Davudoğlu, Bulgaristan'a dönüşünden kısa bir süre sonra Medresetü'n-Nüvvâb'da muallim olarak göreve başlamış ve burada müdürlük gibi çeşitli görevler üstlenmiştir. 1944 yılında Bulgaristan'da gerçekleşen komünist ihtilal sonrası rejim değişmiş, yeni yönetim ideolojisini Nüvvâb'a da yaymaya çalışmıştır. Müdürlük yaptığı bu süreçte Davudoğlu, komünist idare ve isyancı öğrencilere karşı hem kendini hem de öğrencilerini korumak amacıyla önemli bir mücadele vermiştir.³⁹

Komünist yönetimin amaçlarına hizmet etmeyen Davudoğlu, 1945 yılının Mayıs ayında Türkiye lehine casusluk faaliyeti yürütecek örgüt kurma iddiasıyla tutuklanmış ve Sofya'daki Harp Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. Burada ağır hapis ve işkencelere maruz kaldıktan sonra milis kumandanlığına teslim edilmiştir. Takip eden süreçte, Davudoğlu ve beraberindeki yirmiden fazla kişi, Rositsa civarındaki işçi kampına sürgün edilerek zorlu şartlarda ağır işlerde çalıştırılmıştır. Ülser rahatsızlığı bulunan Davudoğlu, hastalığı nedeniyle 17 Kasım'da serbest bırakılmıştır. Serbest kaldıktan sonra bir müddet daha medresede müdürlük görevini sürdürmüş, daha sonra bu görevinden ayrılarak medresenin yüksek kısmında öğretim görevlisi olarak çalışmalarına devam etmiştir.⁴⁰

Sıkı takibe alınan Davudoğlu, Deliorman bölgesindeki bir köyde yağmur duası sırasında yaptığı vaazın milis kumandanı tarafından duyulması üzerine, kumandanın bu vaazı gerçekleştiren kişiyi bir daha serbest bırakmamak üzere tutuklatacağını öğrenmiş ve bu sebeple Türkiye'ye kaçma yollarını aramaya başlamıştır. Türk konsolosluğuna mültecilik talebinde

---

³⁶ Detaylı bilgi için bkz. Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52-53; Ahmed, "Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti", *İAADUS*, 41-50.

³⁷ Ahmed, "Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti", *İAADUS*, 44; Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 71-73.

³⁸ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 78.

³⁹ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 87-88; Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52; Ahmed, "Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti", *İAADUS*, 45.

⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 88-146.

bulunmuş, ancak ilk etapta olumlu bir sonuç elde edememiştir. Konsolos ise Türkiye’den taahhütname getireceği sözünü vermiştir. Çok geçmeden taahhütname temin edilmiş ve Davudoğlu, Türkiye’den taahhütnamesi olanlara pasaport verileceğinin açıklanması üzerine hükümetten pasaport talebinde bulunmuş, sonunda pasaportunu almıştır.⁴¹ Pasaportun gelmesinin ardından Ahmed Davudoğlu, eşi ve iki kızı ile birlikte 1949 yılının Aralık ayının son günü Türkiye’ye hicret etmiştir. Türkiye’de “Davudoğlu” soyadını aldığı ifade edilmektedir. Göç etmeden önce ise Bulgaristan kaynaklarında Ahmed Hasan(ov) Davud(ov) adıyla kaydedildiği belirtilmiştir.⁴²

Anavatana dönüşünde ilk olarak Adapazarı’ndaki akrabalarının yanında yaklaşık bir hafta kadar kalan Ahmed Davudoğlu, ardından İstanbul’a geçerek bacanağının evine yerleşmiştir. Bu süreçte iş arayışına giren Davudoğlu, kısa süre sonra bir sınava katılarak İstanbul Yedikule Küçükfendi Camii’nde imamlık görevine başlamıştır. Türk vatandaşlığına kabul edilmesinin ardından Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gezici vaiz olarak görevlendirilmiştir. Ailevi sebeplerle İstanbul’a yakın bir bölgede görev yapmak isteyen Davudoğlu, bu doğrultuda Orhangazi’ye müftü olarak atanmıştır. Ancak burada içki hakkında verdiği bir konferans sonrasında işleri etkilenen bir meyhanecinin kendisini öldürmeye teşebbüs etmesi üzerine huzursuzluk yaşamış, bunun üzerine görev yerini İstanbul’daki Fatih Kütüphanesi’ne aldirmek istemiş ve 1952 yılında bu kuruma nakledilmiştir. Fatih Kütüphanesi’nin kapanması üzerine Süleymaniye Kütüphanesi’ne geçmiş ve burada birkaç yıl görev yapmıştır. Ardından İstanbul İmam Hatip Okulu’nda lektör olarak çalışmaya başlamış, 1959’da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nün açılmasıyla birlikte bu kurumda öğretim görevlisi, müdürlük gibi çeşitli görevler üstlenmiştir.⁴³

1966 yılında Konya’da Diyanet İşleri Başkanlığı’nın düzenlediği müftüler seminerinde laikliğe aykırı görüşler dile getirdiği gerekçesiyle Davudoğlu hakkında adli işlem başlatılmıştır. Bu kapsamda, 1968 yılında mahkeme tarafından bir yıl süreyle ağır hapis, dört ay Kırşehir’de mecburi ikamet ve memuriyetle ilişkisinin kesilmesi cezalarına hükmedilmiştir. Söz konusu karar gereğince memuriyet görevine son verilmiş, ancak emeklilik hakları korunmuştur.

---

⁴¹ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 146-150.

⁴² Ahmed, “Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu’nun Hayatı ve Şahsiyeti”, *İAADUS*, 42-45.

⁴³ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 151-166.

Cezalarının sona ermesinin ardından ilmi faaliyetlerine evinde devam etmiştir. 7 Nisan 1983 tarihinde hayatını kaybeden Davudoğlu, Eyüp Sultan Kabristanı'na defnedilmiştir.⁴⁴

2.2.2. Kişiliği

Ahmed Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi* adlı eserinde Deliorman Türklerini; güçlü, dinç, mert, dindar, ibadetlerine bağlı, yalancılık ve zina gibi haramlardan sakınan, edepli, misafirperver ve çalışkan vb. özelliklere sahip insanlar olarak nitelendirir. Hayattaki zevklerinin büyük ölçüde düğünlerle sınırlı olduğunu, en büyük eğlencelerinin ise at yarışları ve güreşler olduğunu belirtir.⁴⁵ Deliorman kökenli olması, bu niteliklerin Davudoğlu'nun şahsında da bulunma ihtimalini güçlendirmektedir.

Ahmed Davudoğlu'nun inançlarına bağlı, sade bir yaşam süren ve mütevazı bir kişiliğe sahip olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶ Mert yapısının, gençliğinde duyduğu pehlivanlık ilgisine de yansıdığı, içi dışı bir ve alçakgönüllü bir karaktere sahip olduğu ifade edilmiştir. Öğrencileriyle konuşurken dahi utanarak konuşması da bu alçakgönüllü kişiliğinin dikkat çeken yansımalarından biri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, eserlerini çoğunlukla tercüme, şerh ve benzeri biçimlerde kaleme alarak kendi düşüncelerini doğrudan değil, bu yollarla ifade etmesinin de aynı kişilik özelliğinden kaynaklandığı dile getirilmiştir. Temiz kalpli, samimi ve cana yakın biri olarak tanımlanan ve konuşmasının sade ve kolayca anlaşılabilirdiği belirtilen Davudoğlu'nun, yumuşak huylu olması ve öğrencilere duyduğu içten muhabbet gibi özellikler sayesinde öğrencileri tarafından sevilen bir kişiliğe sahip olduğu vurgulanmıştır.⁴⁷

Ahmed Davudoğlu'nun Hanefiliğe derin bağlılığı'nın⁴⁸ yanı sıra, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri* eserine bakıldığında, İslâm reformcularına karşı ödün vermeyen tutumu dikkat çekmektedir.⁴⁹ Ona göre din, “*neşvünema bulmakla değil ancak çelik gibi donuk durmakla ilâhî vasfını muhafaza etmiştir ve edecektir: yenilik taraftarları ise farkında olmadan İslâmiyet'i tahrip etmektedirler.*”⁵⁰ Davudoğlu'nun bu fikirlere sahip olmasında, kayınbabası Hüseyin

---

⁴⁴ Engin, “Davudoğlu, Ahmet”, *DİA*, 9/52.

⁴⁵ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 18-23.

⁴⁶ Engin, “Davudoğlu, Ahmet” , *DİA*, 9/52.

⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz. Ahmed, “Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti”, *İAADUS*, 47-50.

⁴⁸ Ahmed, “Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti”, *İAADUS*, 49.

⁴⁹ Ahmed Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2017), 66-69.

⁵⁰ Ahmed Davudoğlu, *Bülûğ'ül-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1965-1967), (Mukaddime), 1/E.

Hüsnü Efendi'nin bu husustaki sert tutumunun yanı sıra, bizzat Davudoğlu'nun da Bulgaristan ve Mısır'da benzer uygulamalara tanıklık etmesinin önemli etkileri olabileceği belirtilmiştir.⁵¹

Bütün bu unsurlar değerlendirildiğinde, Ahmed Davudoğlu'nun genellikle mert, mütevazı, samimi ve dini inançları hususunda ödün vermeyen bir kişiliğe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.3. İtikadi Görüşleri ve Amelî Mezhebi

Ahmed Davudoğlu'nun, genel anlamda Ehl-i sünnet, özelde ise Mâtürîdiyye ekolüne mensup olduğu kuvvetle muhtemel görölmektedir. Nitekim onun, İmam Mâtürîdî'den "itikatta imamımız" şeklinde söz etmesi bu mensubiyete açık bir işaret olarak değerlendirilebilir.⁵² Ayrıca, amelî mezhep olarak Hanefiliğe derin bir bağlılık gösterdiği ve bu aidiyetin, kaleme aldığı eserlerde de açıkça gözlemlendiği belirtilmiştir.⁵³ Nitekim onun, İmam Ebû Hanîfe'den "bizim imamımız" şeklinde bahsetmesi de bu duruma bir delil olarak değerlendirilebilir.⁵⁴

Davudoğlu, "İman, küfür, kebir işleyeninin durumu, tevbe, şirk, tevfiık ve hizlan, hüsnükubuh, rü'yetullah, şefaath, sırat köprüsü, ölüm, ecel, kabir azabı, ismet, peygamber-melek üstünlüğu, ye'cüc-me'cüc, dabbetü'l-arz, deccal ve Hz. İsa"⁵⁵ gibi itikadi konulardan eserlerinde bahsetmiştir. Bu konular arasından neredeyse en fazla bilgi iman hakkındadır denilebilir. Çünkü bu konu hakkında "İman bir Bütündür" adlı bir yazısı mevcuttur. Bu çerçevede, Davudoğlu'nun yukarıda belirtilen hususlar hakkındaki görüşleri üzerinde durulacaktır. Hakkında münhasır bir yazısı olması sebebiyle, iman konusundan başlamak yerinde olacaktır. İman konusuyla bağlantılı olması ve zikredilen yazısında küfür hakkında da malumatlar aktarması sebebiyle, küfür konusuna da beraberinde yer verilecektir.

"İman Bir Bütündür" isimli yazısından da anlaşılacağı üzere Davudoğlu, imanın parçalanmaz bir bütün olduğu kanaatinde-dir.⁵⁶ Ayrıca iman ve küfür tanımlaması yapan kelim âlimlerinin "kavl-i tahkik" ve "kavl-i meşhur" olarak iki gruba ayırdıklarını belirtir. Kavl-i tahkikin, imanı; dinden olduğu kesin olarak bilinen şeylerin hepsini kalbiyle tasdik ve kabul

---

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52; Ahmed, "Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti", *İAADUS*, 49.

⁵² Kadir Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (Sofya 2016), 160.

⁵³ Ahmed, "Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti", *İAADUS*, 49.

⁵⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/324.

⁵⁵ Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 143-160.

⁵⁶ Ahmed Davudoğlu, "İman Bir Bütündür", *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi*, 1/2 (1964), 1-8.

etmek olarak tanımladığını, bu tanımlamaya göre dil ile ikrarın imanın rüknü olmayıp şartı olduğunu belirtir. Ayrıca, dinden olduğu kat'i surette bilinen bir şeyin kalben onaylanmamasının ise, kavli tahkike göre küfür sayıldığını ifade eder. Buna karşılık kavli meşhura göre, imanın kalbî tasdik (rükn-ü aslî) ve dil ile ikrar (rükn-ü zâid) olmak üzere iki rükünden ibaret olduğunu ve bu grubun iman tanımlamasına göre ikrarın da imanın bir cüz'ü olduğunu ifade eder. Ayrıca, kavli meşhura göre özrü bulunmaksızın, kalbî tasdik ve dil ile ikrarın terk edilmesinin ise küfür sayıldığını belirtir.⁵⁷

Davudoğlu, bir kişinin mümin olup olmamasının, İslam'ın şartlarını yerine getirip getirmemesiyle ortaya çıktığını ifade eder. İman tanımlamasında, kavli tahkik görüşünün başta İmam Mâturîdî olmak üzere birçok Eş'arî ve Mâturîdî kelâmcı ile hatta İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin dahi tezi olduğunu belirtir ve bu görüşün ayet ve hadislerden deliller getirdiklerini vurgular. Öte yandan, kavli meşhurun Serahsî, Pezdevî gibi fıkıh âlimleri ile yine Ebu Hanife'den nakledildiğini ifade eder. Davudoğlunun ise, bu iki görüşü çürütme amacı taşımadan, açıklama gereği duyduğu yerlerde izahlar yaptığı belirtilmiştir.⁵⁸

Davudoğlu, müslüman olmak için, İslam'ın temel inançlarına (amentüsüne) inanmanın zarurî olduğunu belirtir. Ancak o, bazı taraftarlarınca imanı yalnızca dil ile ikrardan ibaret gören Kerramiyye ve Mürcie'yi sapkın fırkalar olarak tanımlar. Ayrıca, kavli tahkik ile kavli meşhur'un iman ile küfür arasında herhangi bir vasita kabul etmediğini de ifade eder. Buna karşılık, Mutezile'nin fiskı iman ile küfür arasında vasita olarak kabul ettiğini aktarır.⁵⁹

Ahmed Davudoğlu, imanı iki tür olarak ele alır: icmali ve tafsili iman. İcmali imanın, kişiyi küfürden kurtarmak için yeterli olduğunu belirtirken, ibadetleri öğrenip tasdik ederek yerine getirmekle kâmil imana ulaşmanın ise her Müslümanın yerine getirmesi gereken bir borcu olduğunu vurgular. Ayrıca, geçerli bir iman üç şartı⁶⁰ olduğunu ifade eder. İmanın artıp azalması meselesinde farklı görüşleri aktardıktan sonra, Maliki mezhebinden İbn Battal'ın bu husustaki görüşüne yer verir ve onun bu görüşünün iman hususunda söylenmiş sözlerin ortası

---

⁵⁷ Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1973-1980), 1/95-101; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 143-147; Davudoğlu, "İman Bir Bütündür", 1-4.

⁵⁸ Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, 1/95-98; Davudoğlu, "İman Bir Bütündür", 1-5; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 144-145.

⁵⁹ Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/102-115; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 145-146; Davudoğlu, "İman Bir Bütündür", 4-5.

⁶⁰ Bu üç şart; 1. Zarurât-ı diniyyeden herhangi bir şey inkâr edilmemeli veya yalanlanmamalı, 2. İman be's halinde olmamalı, 3. Dinin bütün hükümleri kabul edilerek hiçbir hüküm hafife alınmadan yerine getirilmelidir. Detaylı bilgi için bkz. Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/103-104

olduğunu belirtir. Ayrıca, Fetih (48/3) ve Tevbe (9/124) surelerindeki gibi ayetlerin imanın eksilme kabul edeceğine delil teşkil etmeyeceği görüşünü savunarak, bu konuda İmam Malik'in görüşüne⁶¹ katıldığına dair izlenim yarattığı aktarılmaktadır. Ayrıca, Mâturîdîlerin bu konudaki tezlerine⁶² de değinerek çeşitli açıklamalarda bulunmaktadır.⁶³

Ahmed Davudoğlu, âlimler arasında tartışmalı olan “Ben müminim” ifadesine dair farklı görüşleri ele alır. Bazı Şafîî âlimlerinin bu sözün tek başına yeterli olmadığını, yanına “inşâallah” ifadesinin de eklenmesi gerektiğini; buna karşılık diğer bazılarının ise bu ilavenin caiz olmadığını savunduğunu belirtir. Davudoğlu, tercih edilen ikinci görüş olduğunu ifade etmiştir. Hanefîlerin yaklaşımını ise Hz. Enes'ten aktarılan bir hadise dayandırarak aktarır; onlara göre “Ben müminim inşâallah” sözünü söylemekle Müslüman olunamaz ve bu tür bir iman geçerli kabul edilemez. Ayrıca Davudoğlu, iman ile İslâm arasındaki ilişkinin, imana yüklenen anlam doğrultusunda şekillendiğini belirtir. İman bahsindeki tartışmalı konulardan biri olan imanın yaratılmış olup olmadığı meselesine dair ise, en güzel ifadenin Ebu'l-Leys es-Semerkandî'ye ait olduğunu söyler ve onun “*İman ikrar ve hidayettir. İkrar kulun fiilidir ve mahlûktur; Hidâyet Allah'ın fiilidir. Allah'ın fiili ise mahlûk değildir.*”⁶⁴ sözünü nakleder.⁶⁵

Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi* adlı eserinde yer alan vasiyetinde, imanın kazanılması, korunması ve gerekliliklerinin yerine getirilmesi konusunda önemli öğütlerde bulunmuştur.⁶⁶

Davudoğlu, tekfir meselesinde Ehl-i Hakk anlayışına göre zina, adam öldürme gibi günahlar nedeniyle hiçbir Müslümana kâfirlik isnadının yapılamayacağını, ayrıca bid'at ve heva ehli olanların da kâfirlikle suçlanamayacağını ifade eder. Ancak dinin temel esaslarından birinin inkârının bile küfre sebep olacağını vurgular. Kebire işleyenlerin akıbetine dair çeşitli mezheplerin görüşlerine de değinen Davudoğlu, Ehli Hak Müslümanların zina, adam öldürme

---

⁶¹ İmam Malik, “ziyade kabul eder fakat eksiklik kabul etmez; çünkü eksikliği kabul ederse iman olmaktan çıkar, imanın ziyadelik kabul edeceğini Allah Teâla Kur'an'da zikretmiştir” görüşündedir. Bkz. Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/99-101; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 151.

⁶² Davudoğlu; Mâturîdîler'in ; ‘ İman ziyade ve noksan kabul etmez ‘ deseler de bu sözün imanın aslına raci olduğunu, kuvvet ve za'f bakımından artma ve eksilmenin onlara göre de caiz olduğunu ve bu hususta bütün Ehl-i sünnet âlimlerinin ittifak ettiğini belirterek, söz konusu tartışmanın sadece sözden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/101.

⁶³ Davudoğlu, imanın eksilmesine delil olarak gösterilen (Fetih 48/3, Tevbe 9/124) ayetlerin imanın eksilme kabul edeceğine delil olamayacağını savunur. Bu konuda bkz. Davudoğlu, *a.g.e.* , 1/100; dipnot no: 15 Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/99-104; Davudoğlu, “İman Bir Bütündür”, 5; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 150-151.

⁶⁴ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, 1/103.

⁶⁵ Bu hususta detaylı bilgi için bkz. Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1977, 1/99, 102-103; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 153-154.

⁶⁶ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 171-174.

ve benzeri büyük günahları işleyenlerin din dışına çıkmadıklarını, ancak bunların mümin olmakla beraber imanlarının eksik olduğuna dair görüş birliği olduğunu belirtir. Ayrıca, bu kişilerin tövbe etmeleri halinde cezalarının kaldırılacağını vurgular.⁶⁷

Davudoğlu, Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre; imanını kurtaran kişinin muhakkak cennete gireceğini, günahsız olanların ise cehennem azabı görmeden doğrudan cennete intikal edeceğini ifade etmiştir. Kebire işleyip tevbe etmeden vefat edenlerin akıbetinin ise Allah'ın takdirine bağlı olduğunu, Allah'ın dilerse onları azap etmeden cennete kabul edeceğini, dilerse de belirli bir süre cehennemde azap ettikten sonra cennete alacağını ifade etmiştir. Ayrıca, günahı ne kadar çok olursa olsun tevhid ehli olarak ölen bir mümini, Allah'ın ebedî olarak cehennemde bırakmayacağını, ne kadar çok sevabı olsa da kâfir olarak ölen birini ise, Allah'ın sonsuza dek cennete yerleştirmeyeceğini dile getirmiştir.⁶⁸

Ahmed Davudoğlu, kelâm âlimlerinin tevfik ve hizlan kavramlarına dair tariflerine yer vererek, taat için kudret yaratmayı tevfik, masiyet için kudret yaratmayı ise hizlân olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda “tevfike mazhar oldu” ifadesinin, “Taata işlemeye muvaffak kılındı” anlamına geldiğine dikkat çeker.⁶⁹

Davudoğlu, tevbe kavramının hem sözlük hem de dinî terim anlamına yer vererek, Ehl-i sünnet anlayışına göre tevbenin zorunluluğunun dinen sabit olduğunu ifade eder. Ancak Allah Teâlâ'nın yapılan tevbe kabul etmesinin zorunlu olmadığını, yani bu durumun Allah'a vacip sayılamayacağını vurgular. Mutezile'ye göre ise tevbenin gerekliliği aklen sabittir ve şartların oluşması hâlinde Allah'ın tevbe edenin tevbesini kabul etmesi de Allah'a vacip kabul edilir.⁷⁰

Ahmed Davudoğlu, Allah Teâlâ'nın kullarının nefis zaaflarını ve şeytanın tuzaklarını bildiği için asilere rahmet olarak tevbe imkânını sunduğunu belirtmiştir. Ona göre tevbe, günah bataklığından kurtulmanın yegâne yoludur. Ayrıca Davudoğlu, âlimlerin can boğaza ulaşmadıkça yapılan tevbenin kabul edileceği konusunda görüş birliği içinde olduklarını ifade

---

⁶⁷ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/103, 306, 319-320; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 153-154.

⁶⁸ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/204-205, 443; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 153-154.

⁶⁹ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/141; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 154.

⁷⁰ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 11/92-93; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 154.

etmiştir.⁷¹ Can boğaza varan kişinin tevbesinin kabul edilmeyişinin, o anda artık öldükten sonra gideceği yerin her insana bildirilmesi nedeniyle olduğunu da belirtmiştir.⁷²

Davudoğlu, tevbenin üç rüknü bulunduğunu belirterek, en büyük rüknünün pişmanlık olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte bir kimsenin işlediği günah için tevbe ettikten sonra aynı günahı tekrar işlemesinin tevbenin geçersizliğine sebep olmadığını ifade eder. Ayrıca, bir günah işlenirken başka bir günah için yapılan tevbenin de geçerli olduğunu; Ehl-i Sünnet'in görüşünün bu minvalde olduğunu, ancak Mutezile'nin bu iki hususta ehl-i hakka muhalefet ettiğini beyan eder.⁷³

Şirk hakkında da açıklamalarda bulunan Davudoğlu, şirk, ulûhiyetinde Allah Teâlâ'nın yanında ortak kabul etmek, yani O'nun ortağının olduğuna inanmak şeklinde tanımlar. İman-ı şer'î'nin ise, Allah Teâlâ'nın hiçbir ortağı olmadığına inanmak olduğunu ifade eder. Bir kimsenin melek ya da peygamber olsun herhangi bir varlığa ibadet ederek Allah'a ortak koşması ve bu durumda ahirete irtihal etmesinin cehenneme girmesine neden olduğunu belirtir. Ayrıca, muhabbet, ibadet ve itaati aynı şey zannedip birbirine karıştıran bazı cahillerin; peygamberlere ve salih kimselere gösterilen tazim ve muhabbeti şirk saydıklarına dikkat çeker. Buna karşılık, peygamberlere muhabbet ve tazimin şer'i delillerle emredildiğini vurgular.⁷⁴

Davudoğlu, Allah'a ortak koşarak ölenlerin cehenneme, şirk koşmadan ölenlerin ise cennete gireceğini belirtir. Bu konuda âlimlerin aynı görüşte olduğunu vurgular ve müşrik kavramının kapsamında yer alan Yahudi, Hristiyan ve putperestlerin sonsuza dek cehennemde kalacaklarını ifade eder.⁷⁵

Ahmed Davudoğlu, lügatte "hüsün" kavramının güzellik, "kubuh" kavramının ise çirkinlik anlamına geldiğini belirtirken, bu kelimelerin ıstılah olarak farklı anlamlar taşıdığını ifade eder. Buna göre:

---

⁷¹ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/310; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 154.

⁷² Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/310; 11/17; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 154-155.

⁷³ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/310; 11/92-93; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 155.

⁷⁴ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/386-387; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 155.

⁷⁵ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/389; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 155.

a) Hüsün, kemal sıfatını; kubuh ise noksan sıfatını ifade eder. İlim güzel, cehalet çirkindir örneğinde olduğu gibi.

b) Hüsün, maksada uygun olmak; kubuh ise maksada uygun olmamaktır. Adalet güzel, zulüm çirkindir misalinde olduğu gibi.

c) Tabiata uygun olmak hüsün, tabiata uygun olmamak ise kubuhur. Tatlılık güzel, acılık çirkindir ifadesinde olduğu gibi.

d) Hüsün, dünyada övgüye, ahirette ise sevaba layık olmayı; kubuh ise dünyada yergiye, ahirette ise azaba layık olmayı ifade eder.⁷⁶

Davudoğlu, hüsün ve kubuh meselesinde âlimlerin üç anlam üzerinde ittifak ettiklerini, yalnızca dördüncü anlamda ihtilafa düştüklerini belirtir. Ayrıca Eş'arîlere göre hüsün'un, emrin gereği olduğunve bu hususta hâkim olanın şariat olduğunu ifade etmiştir. Bu manada, bir şeyin Allah emrettiği için güzel, yasakladığı için ise çirkin olduğunu; aklın ise sadece anlamaya yarayan bir araç olduğunu ve bir şeyin güzel ya da çirkin olduğunun akıl ile önceden bilinemeyeceğini belirtir. Mutezile'nin yaklaşımına da değinen Davudoğlu, onlara göre hüsün'un, emrin medlülü olduğunu ve bu konuda hâkim olanın akıl olduğunu ifade eder. Bu manada da onların, yalnızca akıl yoluyla bir şeyin güzel veya çirkin olduğunun bilinebileceğini, bazı yerlerde emrin güzelliğinin şariat tarafından açıklandığını ifade ettiklerini aktarır. Diğer bazı âlimlerin görüşlerine de temas eden Davudoğlu, İmam Mâturîdî ile birçok Iraklı âlimin, yalnızca Allah'ı bilmenin vacip olduğu konusunda Mutezile ile aynı çizgide olduklarını, bu görüş doğrultusunda buluğa ermiş çocuğa akıl yoluyla Allah'a inanmasının farz olduğunu savunduklarını ifade eder. Kimilerinin ise Allah'ı bilmenin vacip olduğu mevzusunda değil de aklın güzelliğini kavrayabileceği iman, iyilik, adalet ve ibadet gibi hususlarda Mutezile ile aynı çizgide yer aldıklarını belirten Davudoğlu, bu yaklaşımın aşırılığa kaçtığı gerekçesiyle kabul edilmediğine de dikkat çeker.⁷⁷

Rü'yetullah konusunu, kelim ilmindeki açıklamalara dayanarak ele alan Davudoğlu, bu ilim dalına göre müminlerin cennette Allah'ı görmelerinin, orada onlar için en büyük nimet ve

---

⁷⁶ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/480; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 155-156.

⁷⁷ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/480-481; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 156.

lezzet olacağını ve bunun imkânsız olmadığını belirtir; ayrıca Allah'ın dünyada görülüp görülemeyeceği meselesinde ihtilaf bulunduğuna dikkat çeker.⁷⁸

Davudoğlu, Ehl-i Sünnet'e göre ahirette Allah'ın görüleceğini ve bunun için görülecek şeyin vücudu dışında başka bir şart olmadığını ifade eder. Buna karşılık, Haricîler, Mutezile ve Mürcie'ye mensup bazı grupların Allah'ın görülemeyeceğini savunduklarını; bunun için görülecek varlığın cismani olması, görenin karşısında ve herhangi bir engel olmaksızın bulunması gibi şartlar ileri sürdüklerini belirtir.⁷⁹ Allah'ı görmenin aklen mümkün, yani mantıken kabul edilebilir olduğunu ve naklî delillerle de kesinlik kazandığını savunan Davudoğlu, bu görüşlere ek olarak, Allah'ın dünyada uyanıkken veya rüyada görülmesinin mümkün olup olmadığı yönündeki tartışmalara da temas eder. Davudoğlu, dünyada uyanıkken Allah'ın görülmesi konusunda görüş beyan etmemekle birlikte, rüyada görülmesinin caiz olduğunu ifade eder.⁸⁰

“Cehennemın üzerine sırat köprüsü kurulacak”⁸¹ şeklindeki hadisin, sıratın varlığına delil teşkil ettiğini ifade eden Davudoğlu, Ehl-i Hakk'ın görüşünün bu doğrultuda olduğunu belirtir ve Selef-i salihînin de bu konuda ittifak ettiğini vurgular. Sıratın üzerinden bütün insanların geçeceğini, müminlerin derecelerine göre bu geçişi gerçekleştireceklerini; kâfirler ile âsilerin ise geçemeyip cehenneme düşeceklerini belirtir. Ayrıca kelâm âlimlerine göre sırat köprüsünün kıldan ince, kılıçtan keskin olduğu yönündeki anlayışa da yer verir.⁸²

Şefaathet konusunu da ele alan Davudoğlu, “büyük şefaathet”in gerçekleşeceğini belirterek bunun, mahşerde bütün insanlığın hesaba çekilmek üzere durduklarında gerçekleşeceğine yer verir.⁸³ Hz. Âdem (a.s.)'den başlayarak ulu'l-azm peygamberlerden şefaathet talep edileceğini ifade eden Davudoğlu, bu peygamberlerin her birinin, işledikleri bir kusurdan ötürü Allah huzurunda hesap vermekten korkarak şefaathette bulunmaktan çekineceklerini belirtir. Bu sebeple

---

⁷⁸ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 2/136, 151; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 156.

⁷⁹ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 2/136-137,151,158; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 156-157.

⁸⁰ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 2/136-138,151; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 157.

⁸¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el- Buhârî, *el- Câmi'u's-sahîh*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî ve dğr.), Kahire: 1400/1979, “Rikâk”, 52.

⁸² Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 2/160; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 157.

⁸³ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 2/198-199; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 157.

mahşer halkı, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) müracaat ederek şefaatinı dileyecek; onun da bunu kabul edip onlara şefaatte bulunacağını belirtir.⁸⁴

Ölümün mahiyeti üzerine yoğunlaşan Davudoğlu, ölümün Ehl-i Sünnete göre hayata zıt bir araz olduğunu; buna karşılık Mutezile'nin ise ölümü bir araz kabul etmeyip hayatın yokluğu olarak değerlendirdiğini aktarır. Davudoğlu, Mutezile'nin bu görüşünü isabetsiz bularak, Allah'ın (c.c.) ölümü ve hayatı halkettiğini bildirmesinin, ölümün de yaratılmış olduğunu ortaya koyduğuna dikkat çeker.⁸⁵

Ecel konusunu da ele alan Davudoğlu, bu konuda ehl-i Hakk ile Mutezile'nin görüşlerini nakletmiştir. Buna istinaden, Ehl-i Hakk'ın öldürülen kimsenin kendisine takdir edilen vaktin gelmesiyle öldüğünü savunduğunu; buna karşılık Mutezile'nin böyle bir durumda ölümün ecel ile gerçekleşmediğini, aksine ömrünün kesildiğini savunduğunu belirtir.⁸⁶

Ayrıca kabir azabı meselesinde mezheplerin kanaatlerini zikreden Davudoğlu, Hariciler ve Mutezile'nin büyük bir kısmıyla, Mürcie'den bazılarının kabir azabını inkâr ettiklerini ifade ederken, Ehl-i Sünnet'in ise kabir azabını hak kabul ettiğini, bu hususta nass bulunduğunu ve Allah'ın cansız bedeni diriltip azap etmesinin aklen imkânsız olmadığını savunduklarını belirtir.⁸⁷

İsmet konusundan da bahseden Davudoğlu, peygamberlerin şan ve itibârlarına zarar verecek küçük günahlardan ittifakla korunmuş olduklarını ifade ederken, bunun dışındaki küçük günahlardan da korunup korunmadıkları hususunda ihtilaf bulunduğunu belirtir ve bu konudaki farklı görüşlere de yer verir.⁸⁸

Peygamberler ile melekler arasındaki üstünlük meselesine de değinen Davudoğlu, kudsî hadiste geçen ibareden⁸⁹ kastedilenin melekler olduğunu belirtir. Bu hadisten hareketle

---

⁸⁴ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 2/216,173-174, 198-199; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 157.

⁸⁵ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 11/263; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 158-159.

⁸⁶ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 10/648; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 158.

⁸⁷ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 11/284; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 159.

⁸⁸ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 2/200; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 158.

⁸⁹ "Kul beni cemaat arasında zikrederse, onu o cemaattan daha hayırlı bir cemaat arasında zikrederim". Bkz. Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 11/5; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 158.

Mutezile'nin melekleri daha üstün gördüğünü ifade ederken, Ehl-i sünnet'in ise peygamberlerin meleklerden üstün olduğu görüşünü benimsediğini dile getirir.⁹⁰

Ahmed Davudoğlu, Kur'an'da zikredilen Ye'cüc ve Me'cüc'ün kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkarak yeryüzünde kargaşa çıkaracaklarını ifade eder. Ayrıca, bunların hangi soydan geldiği, şekli ve kıyafetleri hakkında aşırıya kaçan ifadelerin dile getirildiğini belirtir.⁹¹

Ahmed Davudoğlu, Kur'an'da Dabbetü'l-Arz'ın çıkacağına haber verildiğini belirterek, müfessirlere göre bunun Safa adlı dağdan çıkacak devasa bir hayvan olduğunu, bazılarının göre ise dabbenin, biri Mehdi dönemi, öteki Hz. İsa zamanında, üçüncüsü ise güneş batıdan doğduktan sonra olmak kaydıyla, üç kez zuhur edeceğinin dile getirildiğini aktarır.⁹²

Davudoğlu, kıyamet alametlerinden biri olarak değerlendirilen Deccal'in çıkışıyla ilgili rivayetlerde, birinde sağ gözünün kör olduğu, diğerinde ise sol gözünün kör olduğu şeklinde birbirinden farklı ve çelişkili niteliklerin nispet edildiğini belirtir. Bu rivayetlerin ise Aynı tarafından uzlaştırıldığını kaydeder. Ayrıca Deccal'in ortaya çıkışının akılları hayrete düşürecek biçimde büyük bir fitne olacağını ve rivayetlere göre onun, çeşitli harikulade olaylar sergileyerek insanları kendisinin Allah olduğuna inandırmaya çalışacağını ifade eder. Ancak vardığı yerlerde durmadan, hızlıca geçeceği için imanı zayıf olanların onun sakatlığı, hâdis olması ve gözleri arasında "kâfir" yazısı bulunması gibi bariz kusurlarını fark etmeyip kabul edeceklerini; buna karşın, hidayete eren kimselerin bu kusurları görerek ona kanmayacağını ilave eder.⁹³

Davudoğlu, Hz. İsa'nın gökyüzünden yeryüzüne indiğinde bizim şariatımızla hükmedeceğini dile getirir. Ayrıca, Kadı İyaz'ın, Ehl-i Sünnete göre Hz. İsa'nın yeryüzüne inişi ve Deccal'i öldürmesinin hem meşru hem de sahih olduğunu vurgulayan sözlerini nakleder. Bununla birlikte Davudoğlu, Mutezile ve Cehmiye'den bazı kişilerin, Hz. İsa'nın semadan inişiyle ilgili hadislerin, Hz. Muhammed'in (a.s) peygamberlerin sonuncusu olduğuna dair ayet,

---

⁹⁰ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 11/5-7; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 158.

⁹¹ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 11/299-300; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 159.

⁹² Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 11/335-336; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 159.

⁹³ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 11/384; Muhammed, "Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri", *İAADUS*, 159.

“Benden sonra peygamber gelmeyecektir” şeklindeki hadis ve Müslümanların icmâi ile reddedildiğini ileri sürdüklerinden bahseder.⁹⁴

Bu bilgiler doğrultusunda, Ahmed Davudoğlu'nun Hanefiliğe güçlü bir bağlılık sergilemekle birlikte itikadi konuları incelerken diğer mezheplerin görüşlerine de yer verdiği ve gerektiğinde kendi görüşlerini de dile getirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, eserlerinde de açıkça görülmektedir.

2.4. Ahmed Davudoğlu ve Reformculuk

Reformculuk hakkında, Davudoğlu'nun bazı eserlerinde bu konuya dair bilgilere rastlanmaktadır. Mesela, Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri* isimli çalışmasında, İslam'da reform talebinde bulunan iki gruptan söz eder. Bu gruplardan birinin “Dinsizler” olduğunu ve bu kesimle ilgilenmediğini belirtir. Asıl meselesinin, “Dinli” olarak nitelediği ikinci grupta ilgili olduğunu ifade eder.⁹⁵ Davudoğlu ayrıca, yaklaşık bir asırdır İslâm'ı yenileştirme, diğer bir deyişle “Avrupalılaştırma” çabası içinde olan bazı din âlimlerinin ortaya çıktığını ve bu eserin yazılmasına asıl sebebin bunlar olduğunu belirten ifadeleriyle,⁹⁶ söz konusu eseri kaleme alma nedenini ortaya koymuştur. O, bu kişilerin Müslümanların geri kalmışlığına ve kâfirlerin ilerlemişliğine bakarak dinde reform yapılması gerektiğine kanaat getirdiklerini ifade eder.⁹⁷

Hızla değişen bir dünyada yaşamını sürdüren ve ilmî faaliyetlerini yürüten Ahmed Davudoğlu'nun şahsiyetinin, reformist yaklaşımların ve laik modernizmin etkili akımlar haline geldiği bir dönemde şekillenmiş olması sebebiyle, onun ilmî çalışmalarında zaman zaman bazı tutarsız yaklaşımların görülmesinin tabii olduğu belirtilmektedir. Nitekim Davudoğlu'nun, gerek Nüvvab Mektebi'nde gerekse Ezher'de bulunduğu yıllarda bu tartışmalı fikir ortamına doğrudan tanıklık ettiği ifade edilmiştir. Davudoğlu'nun “Ulemayı tenkit caizdir”⁹⁸ anlayışının, onun ilmî çalışmalarına da eleştirel bir perspektifle yaklaşılmasına zorladığı dile getirilmiştir. Bununla birlikte, gelenekçilerden esinlenen Davudoğlu'nun, ıslahatçılığa karşı mücadele eden

---

⁹⁴ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 11/400-401; Muhammed, “Ahmed Davudoğlu'nun İtikadî Görüşleri”, *İAADUS*, 160.

⁹⁵ Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 41.

⁹⁶ Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 60.

⁹⁷ Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 60.

⁹⁸ Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 33.

grupta yer aldığı zikredilmektedir.⁹⁹ Çünkü O'na göre, “*Din, neşvünemâ bulmakla değil ancak çelik gibi donuk durmakla ilâhî vasfını muhafaza etmiş ve edecektir.*”¹⁰⁰ Bu bakış açısı, onun geleneksel değerlere bağlılığını ve reformculuğa karşı mesafesini ortaya koymaktadır.

Ölüm Daha Güzeldi adlı eserinde Davudoğlu, “*İlericilik, gericilik zihniyeti bizdekinden hafif olmakla beraber, Mısır’da da vardı. Büyük Türk âlimi merhum Mustafa Sabri ile Zahid Kevserî efendiler ve bazı Mısır uleması, sakat düşünceleri eleştiriyorlardı.*”¹⁰¹ ifadelerine yer vermektedir. Bu hocalardan etkilenecek reformculara karşı direniş cephesinde yer alan Davudoğlu’nun, ıslahatçılıktan ziyade reformist ve modernist bilim insanlarını ele aldığı ifade edilmektedir.¹⁰² Davudoğlu, onların Müslümanlığı Avrupaî bir biçime uyarlayarak Müslümanları ilerletme hayalinde olduklarını, ancak fayda sağlamaya çalışırken büyük zararlar verdiklerini belirtir;¹⁰³ bu doğrultuda, onun ıslahatçı ve İslâm modernistlerinin hem tutarlı hem de tutarsız tüm görüşlerini eleştirdiği ve bu bağlamda çeşitli güncel sorunlara da değindiği dile getirilmiştir.¹⁰⁴

Reformcuların girişimlerini temelsiz ve hatalı bulan Davudoğlu, tecdit hadisinde reformculuğa dair herhangi bir delil ve işaretin bulunmadığını ifade etmektedir. Ayrıca, dinin ilahi kanun olduğunu ve bu nedenle dinde ıslahata kimsenin tasarruf hakkının olmadığını vurgulamaktadır. Ona göre, dinde tecdid, dininden uzaklaşmış Müslümanları yeniden dine döndürmekle; yerine getirmedikleri dinî ve dünyevî görevleri yerine getirmelerini sağlamakla ve dinlerini onlara öğretmekle gerçekleşir.¹⁰⁵

Reformcular ile diğer akımlar arasında tartışma konusu olan ve fikir ayrılıklarının ortaya çıktığı temel sorunlardan birinin de ictihad meselesi olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁶ İctihad kapısının tâ 4. asırda, yani kendisinden yaklaşık bin yıl önce doğal olarak kapandığını belirten Davudoğlu’nun aksine, reformcular müceddid hadisine dayanarak her neslin ictihad yapmasının zorunlu olduğunu savunmuşlardır. Davudoğlu ise, reformcu ve modernistlerin bu

---

⁹⁹ İbrahim Yalımov, “Ahmed Davudoğlu ve Islahatçılık”, *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (Sofya 2016), 162.

¹⁰⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/E, (Mukaddime).

¹⁰¹ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 79.

¹⁰² Yalımov, “Ahmed Davudoğlu ve Islahatçılık”, *İAADUS*, 162.

¹⁰³ Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 41.

¹⁰⁴ Yalımov, “Ahmed Davudoğlu ve Islahatçılık”, *İAADUS*, 163.

¹⁰⁵ Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 63-68.

¹⁰⁶ Yalımov, “Ahmed Davudoğlu ve Islahatçılık”, *İAADUS*, 163.

hadisi yorumlayışını yanlış bulmakta; müceddiden kastedilenin öğretici olduğunu, reformcu olmadığını açıkça ifade etmektedir.¹⁰⁷

Reformcuların, mezheplerin ayrı ayrı olmasının tefrika ve düşmanlığa yol açtığı gerekçesiyle bunların birleştirilip tek bir mezhep haline getirilmesi gerektiği yönündeki görüşlerine karşı Davudoğlu, mezheplerin ayrılığa neden olmadığını, Hanefi ve Şafiiler örneği üzerinden, mezhepler arasında herhangi bir harp yaşanmadığını belirtmektedir. Ayrıca, zaruret hâlinde başka bir mezhebin görüşüyle amel etmenin caiz olduğunu vurgulayarak, mezheplerin çokluğunun ümmete zarar değil, bilakis fayda sağladığını da ifade etmektedir.¹⁰⁸

Bunlardan farklı olarak, çeşitli fikhî meselelerde kendine özgü görüşleri sürdüğü ifade edilen Davudoğlu, ıslahatçıların İslam ile bilim arasındaki ilişkiye dair tutarlı bir bakış açısına sahip olmadıklarını savunmaktadır. Ona göre, bu çevreler “kadın-erkek her Müslümana ilim farzdır” hadisini yanlış yorumlamakta ve bunun farz-ı kifaye olduğuna dair bir beyanda bulunmamaktadırlar. Davudoğlu, farz olan ilmin hangisi olduğu sorusuna cevaben, buradaki hadisten muradın ilmihal olduğunu belirtmekte; yani kadın-erkek her Müslüman için namazını, orucunu, diğer ibadetlerini ve her bireyi ayrı ayrı ilgilendiren emir ve yasakları bilmesinin farz olduğunu ifade etmektedir. Zira ona göre, tüm Müslümanların ilim dallarıyla meşgul olması mümkün değildir. Bu bağlamda, söz konusu hadisten genel olarak çıkarılan sonucun, her Müslümanın öğrenim görerek temel bilgilere sahip olması gerektiği yönünde olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁹

Davudoğlu'nun görüşünün aksine, ıslahatçıların ilim ve aklı dinden ayrı tutmaya çalışmadıkları ifade edilmektedir. Ayrıca o'nun, ılımlı ıslahatçıları “Sarıksız reformcular” kısmında eleştiriye tabi tuttuğu ve bu çerçevede Muhammed Hamidullah, İzmirli İsmail Hakkı ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a yönelik tenkitlerde bulunduğu belirtilmiştir. Tenkitleri arasında İstiklal şairimiz Mehmed Akif de bulunmakla birlikte, ona karşı daha ölçülü bir yaklaşımda bulunduğu ifade edilmektedir. Bir vakitler öğrencisi olan Hayreddin Karaman'a karşı yazdığı eleştiri yazılarında ise sert bir dil kullandığı ve onu yalancılıkla suçladığı ifade edilmiş ve bu konuya dair açıklamalarda bulunulmuştur.¹¹⁰

---

¹⁰⁷ Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 65, 345; Yalınov, “Ahmed Davudoğlu ve Islahatçılık”, *İAADUS*, 164.

¹⁰⁸ Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 274.

¹⁰⁹ Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 335-336; Yalınov, “Ahmed Davudoğlu ve Islahatçılık”, *İAADUS*, 166.

¹¹⁰ Yalınov, “Ahmed Davudoğlu ve Islahatçılık”, *İAADUS*, 167, 169.

Özetle, dönemin karmaşalarına tanıklık eden Davudoğlu, reformu savunanlara karşı çıkararak ıslahatçıların iddialarını eleştirmiş ve onları çürütmeyi hedeflemiştir. Ayrıca, *Dini Tamir Davası ve Din Tahripçileri* gibi eserlerini, reformculara cevap vermek amacıyla kaleme alması da, onun reform karşıtı olduğunun göstergesi niteliğindedir.

2.5. Eğitim Hayatı, Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları

2.5.1. Eğitim Hayatı

Davudoğlu, ilk eğitimini bazı dualar ve küçük sureleri öğrenmenin yanı sıra talim dersleri alarak babasından edinmiştir. Bu sebeple, onun ilk hocası babası Davud Hasan olmaktadır. Davudoğlu, altı yaşına geldiğinde abisiyle birlikte önce eski usul eğitim veren köy mektebine gitmeye başladığını, ardından ertesi sene köylerinde açılan yeni usul mektebe kaydolduklarını anlatmaktadır. Abisinin okumak istememesi nedeniyle üçüncü sınıftayken okuldan alınıp tarlaya gönderildiğini, kendisinin ise eğitime devam ederek 1924 yılında ilk mektepten mezun olduğunu belirtmektedir.¹¹¹

İlk mektepten mezun olduktan sonra Davudoğlu, Şumnu'daki mektebe kaydolmak amacıyla babasıyla birlikte yola çıktıklarını, ancak çeşitli nedenlerle kayıt yaptıramadıklarını ve köylerine geri döndüklerini anlatmaktadır. Bu süreçte bir görev vesilesiyle eniştesinin yanına gönderildiğini ifade eden Davudoğlu, daha sonra köylerine beş altı kilometre mesafede bulunan Ekizce'de açılan Rüşdiye'ye kaydolduğunu, birkaç arkadaşıyla birlikte köyden gidip gelerek bu okuldan mezun olduğunu belirtmektedir. Ardından, imam-hatip mekteplerine benzediğini söylediği Şumnu'daki Medresetü'n-Nüvvab'a kaydolduğunu; bu okulda öğrenciliğinin son yıllarında ise bir arkadaşının ısrarı üzerine Bulgar Lisesi'nin sınavına girdiklerini, fakat daha sonra bu girişimden vazgeçtiğini ifade etmektedir.¹¹²

1933 yılında Nüvvab'ın lise bölümünden mezun olan¹¹³ Davudoğlu, sınavlardaki üstün başarısından dolayı yükseköğrenim için Mısır'a gönderilmesinin gündeme geldiğini, ancak bu teşebbüsün olumlu bir neticeyle sonuçlanmadığını dile getirmektedir. Kendi anlatımına göre, bu aşamada ya bir eğitim kurumunda öğretmenliğe başlayacak ya da Türkiye'deki Yüksek İslam Enstitülerine denk olduğunu belirttiği Nüvvab'ın âlî kısmına başlayacaktı. Bu süreçte babasının kendisini evlendirmek istediğini, ancak eğitime devam etmesinin kendisini daha çok sevindireceğini ifade etmesi üzerine Davudoğlu, âlî kısmı okumaya karar verdiğini

---

¹¹¹ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 59-61.

¹¹² Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 64-69.

¹¹³ Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52.

aktarmaktadır. Nüvvab'ın âlî kısmına kaydolmasının ardından, mezuniyet sınavlarından yalnızca on beş gün önce babasını kaybettiğini, bu durumun kendisinde derin bir üzüntüye yol açtığını ve tüm zorluklara rağmen girdiği sınavlarda dördüncü¹¹⁴ olarak 1936 yılında Nüvvab'ın âlî kısmından mezun olmuştur.¹¹⁵ Davudoğlu, mezun olduğu yıl üç öğrencinin Mısır'a gönderilmesinin planlandığını, ancak kendisinin dördüncü sırada yer aldığı için bu imkândan yararlanamadığını belirtmektedir. Ancak bir süre sonra kendisine ulaşan bir mektupta, eğer kabul ederse Mısır'a gönderileceğinin bildirildiğini ve bu teklifi kabul ederek Mısır'a gittiğini ifade etmektedir. Oraya esasen Arapça bilgisini ilerletmek ve konuşma becerisini geliştirmek amacıyla gittiklerini, ancak arkadaşlarıyla birlikte girdikleri sınavları kazanarak Ezher Üniversitesi'nin Şeriat Fakültesi'ne kaydolduklarını aktarmaktadır. Fakülte'deki öğrenimini, sınav heyetiyle yaşanan bir hadise nedeniyle altı ay uzayan eğitim sürecinin ardından diplomasını alarak tamamladığını ve daha sonra ülkesine döndüğünü belirtmektedir.¹¹⁶

Bu eğitim sürecinin ardından ülkesine dönen Davudoğlu, farklı görevlerde bulunmuştur. Söz konusu görevler ayrı bir başlık altında ele alınacağı için burada ayrıntıya girilmeyecek, bu kadarlık bilgiyle yetinilecektir.

2.5.2. Din Eğitimi ve Öğretimine Yaptığı Katkıları

İslam'da dinî eğitimin temel amacı, doğru bilgiye, sahih inanca, uygun davranışlara ve güzel ahlaka sahip bireyler yetiştirmek ve bu bağlamda Kur'an ve sünnetin rehberliğinde Müslüman toplum inşa etmektir. Dünyayı adaletin ve hakkaniyetin gözetildiği yaşanabilir bir yer hâline getirmek ve nihayetinde hem bireylerin hem de toplumların dünya ve ahiret saadetini temin etmek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, bu hedef doğrultusunda, ilmin öğrenilmesi ve öğretilmesinin, öğreticilere destek olunması ve bu alanda hizmet verecek eğitim kurumlarının kurulmasının, dinî eğitim ve öğretimin geliştirilmesi açısından önem arz ettiği ifade edilmiştir. Bu hizmetler aracılığıyla da din eğitim ve öğretimine doğrudan katkı sağlanmakta olduğu, aynı zamanda din eğitiminin sürekliliğinin de bu ve çeşitli yollarla temin edildiği dile getirilmiştir.¹¹⁷

Bu bağlamda, din eğitimine ve öğretimine âlimlerin katkısının; ders vermenin ötesinde, öğrenciler için rol model olmak, talebe yetiştirmek ve eserler aracılığıyla gerçekleştiği; yöneticiler açısından ise kurdukları veya kuruluşuna destek verdikleri müesseseler vasıtasıyla

---

¹¹⁴ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 68-71.

¹¹⁵ Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52.

¹¹⁶ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 71-84.

¹¹⁷ Yılmaz, "Ahmet Davudoğlu'nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları", *İAADUS*, 51.

sağlandığı belirtilmiştir. Ahmed Davudoğlu'nun ise hem eğitimcilik hem de idarecilik yönleriyle ön plana çıktığı; şahsiyeti ve ahlakıyla öğrencilerine örnek olduğu, Bulgaristan ve Türkiye'de verdiği dersler, yetiştirdiği talebeler, kaleme aldığı eserler ve enstitü kuruculuğu ile din eğitim-öğretimine önemli katkılar sunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca âlimlerin evrensel kimliği göz önünde bulundurularak, Davudoğlu'nun din eğitim-öğretimine yaptığı katkıların yalnızca Bulgaristan ve Türkiye ile sınırlı kalmadığı vurgulanmıştır.¹¹⁸

Davudoğlu'nun dinin ilahi vasfını koruması gerektiği yönündeki görüşünün,¹¹⁹ din eğitimi anlayışı üzerinde de etkili olmuş olabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, fetret döneminde köprü işlevi gören Davudoğlu ve benzeri âlimlerin, aradaki boşluğu doldurarak Osmanlı'dan miras kalan ilim ve ahlak anlayışını sonraki nesillere aktardıkları vurgulanmıştır.¹²⁰ Bununla birlikte Davudoğlu'nun, Enstitü kurucusu olduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır.¹²¹

Ayrıca, Davudoğlu'nun vasiyetinde çocukların din eğitimi ve terbiyesine yönelik öğütler vermesi de, onun bu alandaki katkıları arasında yer almaktadır.¹²²

2.5.2.1. Bulgaristan'daki Hizmetleri

Ahmed Davudoğlu'nun hayatı yalnızca Bulgaristan ile sınırlı kalmadığı gibi, hizmetleri de aynı şekilde sadece Bulgaristan'a has değildir. Yaşamının bir kısmını Bulgaristan'da, bir kısmını ise Türkiye'de geçiren Davudoğlu, tercüme ve telif eserleri ile yetiştirdiği talebeler aracılığıyla eğitim ve ilim alanında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ancak, Bulgaristan Türkleri ve Müslümanlarına yönelik hizmetlerinin sınırlı bir konu olduğu belirtilmektedir.¹²³

Talebelik yıllarında Deli İsmail Pehlivan'ın köyü olan Türk Arnavudluğu'nda bir sene Ramazan'da vaizlik yaptığını ifade eden Davudoğlu, yine aynı dönemde Ramazan ayında Deliorman bölgesi dışındaki bir köyde Ramazan hocalığı ve vaizlik görevinde bulunduğunu belirtir. Ayrıca, Ekizce'de açılan Rüşdiye'ye kaydolmadan önce, bir görev dolayısıyla

---

¹¹⁸ Yılmaz, "Ahmet Davudoğlu'nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları", *İAADUS*, 51-54; Cambazov, İsmail, "Ahmed Davudoğlu'nun Bulgaristan'daki Hizmetleri", *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (Sofya 2016), 76-77.

¹¹⁹ Davudoğlu'na göre din, neşvünemâ bulmakla değil ancak çelik gibi donuk durmakla ilâhî vasfını muhafaza etmiş ve edecektir. Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52.

¹²⁰ Yılmaz, "Ahmet Davudoğlu'nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları", *İAADUS*, 52-53.

¹²¹ Cambazov, "Ahmed Davudoğlu'nun Bulgaristan'daki Hizmetleri", *İAADUS*, 76-77.

¹²² Detaylı bilgi için bkz. Yılmaz, "Ahmet Davudoğlu'nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları", *İAADUS*, 59; Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 171-174.

¹²³ Cambazov, İsmail, "Ahmed Davudoğlu'nun Bulgaristan'daki Hizmetleri", *İAADUS*, 75-76.

eniştesinin yanına gönderildiğini de dile getirir.¹²⁴ Ezher diplomasını aldıktan sonra Mısır'dan ülkesine dönen Davudoğlu, Şumnu'da bulunan Nüvvab Mektebi'ne öğretmen olarak atandığını belirtir. İki yıl bu görevde bulunduktan sonra ise aynı mektebin lise ve yüksek kısımlarına müdür olarak tayin edildiğini ifade eder.¹²⁵ 1945 yılında yaklaşık altı ay süren tutukluluk sürecinde ağır işkencelere maruz kaldığını belirten Davudoğlu'nun, Rositsa kasabasında çalıştığı sırada nükseden hastalığı nedeniyle serbest bırakıldığı ve ardından eski görevine iade edildiği aktarılmaktadır.¹²⁶ Ancak çok geçmeden müdürlük görevinden istifa ederek mektebin yüksek kısmında öğretmenlik görevine devam ettiğini ifade eder.¹²⁷

2.5.2.2. Türkiye' ye Göç Etmesi ve Türkiye' deki Görevleri

Ahmed Davudoğlu, Nüvvab Mektebi'nin yüksek kısmında öğretmenlik yaptığı dönemde, davet üzerine katıldığı bir yağmur duasında verdiği vaaz sebebiyle Şumnu milis kumandanı tarafından müebbet hapisle tehdit edildiğini belirtmektedir. Bu olay üzerine Türkiye'ye kaçmaya teşebbüs ettiğini ancak başarılı olamadığını, sonrasında ise büyük zorluklarla pasaport temin ederek 1949 yılı Aralık ayının son gününde ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç ettiğini ifade etmektedir.¹²⁸

Ahmed Davudoğlu, Türkiye'ye geldikten sonra iş arayışına girdiğini, bir süre Adapazarı'nda akrabasının yanında kaldığını, ardından İstanbul'a gelerek Yedikule Küçükefendi Camii'ne imam olarak tayin edildiğini belirtir. Bu dönemde belediye imamlığına başvurduğunu ve ardından Ankara'da gezici vaizlik görevine atandığını, yaklaşık sekiz ay bu görevi sürdürdüğünü ifade eder. Ancak bazı ailevi nedenlerle İstanbul'da bulunması gerektiğini söyleyen Davudoğlu, burada iş bulamayınca İstanbul'a yakınlığı nedeniyle Orhangazi Müftülüğü görevini kabul ettiğini aktarır. Bu sırada daha önce başvurduğu belediye imamlığı için İstanbul'dan davet alır; görev bulduğunu belirterek Orhangazi İlçe Müftülüğü görevine devam ettiğini ifade eder. Orhangazi'de içkiyle ilgili verdiği konferans sonrası huzurunun bozulması üzerine 1952 yılında görevini İstanbul'a naklettirir. 1953 yılından itibaren Fatih Kütüphanesi'nde üç yıl görev yaptıktan sonra, kütüphanenin Süleymaniye'ye taşınmasıyla görevi de Süleymaniye Kütüphanesi'ne aktarılır. Ayrıca Ramazan aylarında Bağlarbaşı

---

¹²⁴ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 34, 48, 64-65.

¹²⁵ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 82, 87-88.

¹²⁶ Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52

¹²⁷ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 146.

¹²⁸ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 146-151.

Camii'nde geceleri vaaz ve nasihat verdiğini dile getirir.¹²⁹ Bunun yanı sıra, Ahmed Davudoğlu'nun Süleymaniye Kütüphanesi görevini icra ederken İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda da ders verdiği belirtilmektedir.¹³⁰

1959 yılında açılan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü kadrosuna öğretim üyesi ve müdür yardımcısı unvanlarıyla alındığını belirten Davudoğlu, ¹³¹1960 yılında müdür muavini vekilliğine, 1962 yılında müdür vekilliğine, 1963 yılında ise 1964 yılı sonlarına kadar sürdürdüğü müdürlük görevine atanmıştır. Bu görevlerinin ardından, söz konusu kurumda Arap dili ve edebiyatı dersleri verdiği ifade edilmektedir. 1966 yılında Konya'da Diyanet İşleri Başkanlığı'nca düzenlenen müftüler seminerinde laikliğe aykırı ifadeler ve önerilerde bulunduğu gerekçesiyle Konya Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Yapılan yargılama sonucunda, 1968 Mart ayı sonlarında bir yıl ağır hapis cezası, Kırşehir'de dört aylık mecburi ikamet ve memuriyetten çıkarılma cezaları verilmiş; 1971 Mart ayında ise memurlukla ilişkisinin kesildiği ifade edilmiştir. Ancak emeklilik haklarının korunmuş olduğu eklenmiştir. Cezalarının tamamlanmasının ardından ise Davudoğlu'nun, ilmi çalışmalarına evinde devam ettiği aktarılmaktadır.¹³²

2.6. Öğrencileri

Din eğitimi ve öğretimine yapılan en önemli katkılardan biri de, ilim adamlarının yetiştirdiği öğrenciler aracılığıyla bu mirası aktarmalarıdır. Ahmed Davudoğlu da uzun yıllar muallimlik yapmış bir âlim olarak pek çok öğrenci yetiştirmiştir.¹³³ Onun talebeleri arasında Prof. Dr. Cevat Akşit, Prof. Dr. Ahmet Lütfi Kazancı, Prof. Dr. Mehmet Yaşar Kandemir, Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan, Prof. Dr. İsmail Cambazov, Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz, Prof. Dr. Mahmut Kaya, Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Dr. Tayyar Altıkulaç ve Abdullah Sert gibi isimler yer almaktadır.¹³⁴

---

¹²⁹ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 152-164.

¹³⁰ Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52.

¹³¹ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 165.

¹³² Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52.

¹³³ Yılmaz, "Ahmet Davudoğlu'nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları", *İAADUS*, 51.

¹³⁴ Detaylı bilgi için bkz. Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 319; Yılmaz, "Ahmet Davudoğlu'nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları", *İAADUS*, 53,56,58; Dursun Ali Türkmen, "Nüvvab'da Arapça Eğitimi ve Ahmed Davudoğlu'nun Arapça Hocalığı", *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (Sofya 2016), 68; Ahmed, "Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti", *İAADUS*, 48; Cambazov, "Ahmed Davudoğlu'nun Bulgaristan'daki Hizmetleri", *İAADUS*, 75.

Görüldüğü üzere, Ahmed Davudoğlu'nun öğrencilerinin önemli bir kısmı profesör unvanına sahiptir. Bilindiği üzere, günümüzde akademik çalışmalar genellikle akademisyenlerin danışmanlığında yürütölmektedir. Bu bağlamda, Davudoğlu'nun yetiştirdiği bu isimlerin de kendi öğrencilerini yetiştirmiş ya da halen yetiştiriyor olmaları muhtemeldir. Böylece, Davudoğlu tarafından din eğitimi alanında bir sürekliliğin sağlanması ve bu alana kalıcı katkıların sunulmuş olması mümkün görünmektedir.

2.7. Eserleri

Âlimlerin kalıcılığını sağlayan unsurlardan biri de geride bıraktıkları eserlerdir. Bu bağlamda, İslamî ilimlerin tefsir, fıkıh ve hadis gibi alanlarında bazısı telif bazısı tercüme olmak üzere çeşitli çalışmalar kaleme almış¹³⁵ olan Ahmed Davudoğlu'nun, kaynaklarda kendisine ait olduğu belirtilen ve ilmi mirasının sürekliliğini sağlayan bazı eserleri aşağıda sıralanmıştır.

Ölüm Daha Güzeldi (Hatıralarım): Davudoğlu'nun otobiyografik nitelikteki bu eserinde, hatıraları çerçevesinde Deliorman, Mektep, Mısır, Zindan ve Anavatan dönemlerine dair anılar ile vasiyetine yer verilmektedir. Deliorman hatıralarında; bölgenin coğrafî ve kültürel özellikleri, Deliorman Türk'ünün özellikleri, ekonomik durum, bölgede gerçekleştirilen boğa güreşleri ve pehlivanlık geleneği, Bulgaristan Türklerinin okuma hevesi ve eğitim durumu ele alınmaktadır. Mektep hatıralarında ise doğum bilgileri, aile hayatı ve eğitim süreci anlatılmaktadır. Mısır hatıralarında; eğitim amacıyla Mısır'a gidiş sürecinde yaşadığı zorluklar, ülkenin siyasi durumu ve burada aldığı eğitimden bahsedilmektedir. Zindan hatıralarında; üstlendiği görevler, Komünist rejim karşısında yaşadığı zorlu süreçler, maruz kaldığı işkenceler, serbest kaldıktan sonra yürüttüğü görevler ve Türkiye'ye göç çabaları aktarılmaktadır. Anavatan hatıralarında; Türkiye'ye geldiğinde komünist baskıdan kurtulmanın getirdiği sevinç, karşılaştığı geçim sıkıntıları, iş arayışı, üstlendiği görevler, gittiği yerler ile mahkeme süreci, hapis ve sürgün dönemleri ele alınmaktadır. Eserin Vasiyetim bölümünde ise şahsına ve din kardeşlerine yönelik vasiyet ve öğütler yer almaktadır.¹³⁶

Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri: Davudoğlu'nun, İslam'da reformu savunan iki zümreden (dinsiz ve dinli) Müslümanlığı Avrupalılaştırmak adına dine daha fazla zarar verdiklerini belirttiği ikinci zümre olan "dinliler" zümresine karşı kaleme aldığı bu eserinde; reformcuların gerçekleştirdiklerinden, müceddid hadisinin nasıl anlaşılması gerektiğinden,

---

¹³⁵ Erdiñç Ahatlı, "Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları", *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (Sofya 2016), 91.

¹³⁶ Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, 17 vd.

dinin mahiyetinden ve reformcuların kimler olduğundan söz edilmektedir. Ayrıca, reformcuları sarıksız (13 kişi) ve sarıklı (9 kişi) olmak üzere iki gruba ayırarak, her birini tek tek ele alıp haksız gördüğü konularda reddiyeler yazmak suretiyle kendi savunduğu görüşleri ortaya koyduğu; genel olarak da mezhepsizlik fitnesi, ictihad ve dinde yenilik konuları ekseninde kaleme aldığı bir eserdir.¹³⁷ Bu eser, Kur'an çalışmaları kapsamında anılmakla birlikte, tenkitlerinin tamamının doğrudan Kur'ani alanda olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, iddialarını tamamen mezhepçi ve gelenekçi bir bakış açısıyla savunduğu belirtilmektedir.¹³⁸

Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali: Kur'an ve Kur'an ilimleri konusunda derin bir bilgi birikimine sahip olmasına rağmen, Davudoğlu meallerin yanlış yorumlanma ihtimali nedeniyle bir müddet boyunca Kur'an meali hazırlamaktan çekinmiştir. Ancak, bilhassa kendi döneminde İslam'da yenilenme çağrılarının artması ve birtakım Türkçe meallerin bu anlayışı destekler şekilde kaleme alınması, onu bu sürece katılmaya yöneltmiştir. Bu gelişmeler neticesinde, doğru usul ve prensiplerle hazırlanan bir mealin, yararının muhtemel zararından fazla olabileceği kanaatine vararak, söz konusu eseri yazmaya karar vermiştir. Bu çalışma, Ahmed Davudoğlu'nun kaleme aldığı son ilmi eser olup, 1988 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır.¹³⁹

Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları: Ahmed Davudoğlu'nun kaleme aldığı bu eser, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Bülûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm* ismiyle maruf ahkâm hadis derlemesinin Türkçeye tercüme ve şerhinden oluşmaktadır. 1965–1967 yılları arasında dört cilt hâlinde İstanbul'da yayımlanan bu çalışma, ağırlıklı olarak Emir es-San'ânî'nin kaleme aldığı *Sübülü's-Selâm* isimli esere dayanılarak hazırlandığı için bu şekilde isimlendirilmiştir. Şerh sürecinde Davudoğlu, Ehl-i sünnet anlayışıyla bağdaşmayan görüşleri metinden ayıklamış ve hem tercüme hem açıklama işlevi gören bir metin ortaya koymuştur.¹⁴⁰ Bu çalışmanın temelini oluşturan söz konusu esere, üçüncü bölümde ayrıntılı şekilde yer verilecektir.

Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi: Ahmed Davudoğlu, öğrencilik yıllarından itibaren Buhari ve Müslim'in sahihlerini tercüme etmeyi arzu etmiş, ancak kendisine yapılan teklifleri, bu işin şanını zedeleyebileceği endişesiyle geri çevirmiştir. Buna rağmen, zamanla hadislerin

---

¹³⁷ Davudoğlu, *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*, 15 vd.

¹³⁸ Erdoğan Baş, "Ahmet Davudoğlu'nun Meal Dışında Kur'an Çalışmaları", *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (Sofya 2016), 118-125.

¹³⁹ Engin, "Davudoğlu, Ahmet"; , *DİA*, 9/52; Sefer Hasanov, "Ahmed Davudoğlu'nun Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meali'ndeki Tercüme Metodu", *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (Sofya 2016), 129-131; Davudoğlu, Ahmed, *Kur'ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâli* (İstanbul: Çile Yayınları, 1981), 3-4, (Önsöz).

¹⁴⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/A, (Önsöz); 1/B, H, (Mukaddime). ; Engin, "Davudoğlu, Ahmet" , *DİA*, 9/52.

eksik, yüzeysel veya herhangi bir açıklama yapılmaksızın tercüme edilerek halka sunulmasının doğurabileceği olumsuz sonuçları fark etmiş ve bu sakıncaları gidermek amacıyla eseri kaleme almaya karar vermiştir.¹⁴¹ Davudoğlu, bu eseri kaleme alırken Hindistanlı âlim Şebbir Ahmed el-Osmanî'ye ait Fethu'l-Mülîm adlı eserinden faydalandığını belirtir. Yaptığının esasen bir nakil olduğunu, eserin genel anlamda bir delil kitabı olması sebebiyle muhtevasında farklı mezheplere ait görüşlerin yer alacağını, ancak herkesin kendi mezhebinin görüşüyle amel etmesi gerektiğini ifade eder. Tercüme ve şerh sürecinde takip ettiği yöntemi de bu şekilde ortaya koymuş olmaktadır.¹⁴² Eser için ilk fihrist 1986 yılında, ikinci fihrist ise 1993 yılında hazırlanmış ve böylece iki ayrı fihrist oluşturulmuştur. Eser toplamda on bir ciltten meydana gelmektedir.¹⁴³

İbn Âbidîn Terceme ve Şerhi - Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr: Davudoğlu, Hanefî mezhebine ait kapsamlı bir fıkıh eserini tercüme etme düşüncesiyle, bütün kapsamlı eserlerin bir özeti niteliğinde gördüğü için, füru' fıkıh alanında İbn Âbidîn'in tanınmış eseri *Reddü'l-Muhtâr*'ı -diğer adıyla *Haşiye-i İbn Âbidîn-* tercüme etmeyi tercih etmiştir.¹⁴⁴ Bu tercüme, İbn Âbidîn'in fıkıh sahasındaki önemli çalışmalarından biri olan söz konusu eserin Türkçeye kazandırılmış şeklidir. Tercüme sürecine öncülük eden Davudoğlu, eserin ilk on cildini bizzat Türkçeye kazandırmıştır. Hanefî mezhebine ait bu kapsamlı fıkıh külliyyatının kalan ciltleri ise Mazhar Taşkesenlioğlu ve Mehmet Savaş tarafından tercüme edilerek tamamlanmıştır.¹⁴⁵ Toplamda 18 cilt olarak hazırlanan eser, 1982 ile 1988 yılları arasında İstanbul'da yayımlanmıştır.¹⁴⁶

Mültekâ Tercemesi - Mevkûfât: Bu eser, Hanefî âlimi İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin (?-956) *Mülteka'l-Ebhur* isimli fıkıh kitabına Mehmed Mevkûfâtî tarafından eklemeler yapılarak tercüme edilmiş metnin, Ahmed Davudoğlu tarafından sadeleştirilmiş versiyonudur. Davudoğlu, sadeleştirme sürecinde eserin daha anlaşılır ve faydalı olabilmesi amacıyla bazı düzenlemeler yapma ihtiyacı hissetmiş, uygun gördüğü yerlerde gereksiz

---

¹⁴¹ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/XI-XII (Önsöz).

¹⁴² Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, 1/XI-XIII, (Önsöz); Ahatlı, "Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları" *İAADUS*, 99-100.

¹⁴³ Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52; Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, 1/XI-XII (Önsöz).

¹⁴⁴ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtâr*, trc. Ahmed Davudoğlu vdğ. (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1982-1988), 1/7, (Önsöz).

¹⁴⁵ H. Mehmet Günay, "Ahmed Davudoğlu'nun Fıkıh Çalışmaları", *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (Sofya 2016), 82; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, 1/7-8 (Önsöz).

¹⁴⁶ Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52.

bulduğu kısımları metinden çıkarmıştır. İki cilt hâlinde hazırlanan eser, 1980-1983 yılları arasında İstanbul’da yayımlanmıştır.¹⁴⁷

Müsned-i EbuBekri’s Sıddık (Hadis-i Şerifler): Hz. Ebu Bekir’in Resulullah’tan (sav.) naklettiği 142 hadisi içeren bu eser, Hicri üçüncü asır âlimlerinden İmam Kadı Ebu Bekr el-Mervezî’nin (ö. 292/904) derlemesidir. Eserin Arapça neşrini Şuayb el-Arnaût (ö. 1928/2016) gerçekleştirmiştir. Ahmed Davudoğlu ise bu neşri esas alarak eserin tercümesini yapmıştır. Davudoğlu’nun esere katkısının yalnızca mütercimlik ile sınırlı olduğu belirtilmiştir. Eser, 1981 ve 2020 yıllarında İstanbul’da yayımlanmıştır.¹⁴⁸

Fıkıh Usulü Dersleri: Ahmed Davudoğlu tarafından fıkıh alanında kaleme alınan bu eser, ders kitabı niteliğinde hazırlanmış olup, 1960’lı yıllarda Yüksek İslâm Enstitüsü’nde okutulmuştur. Söz konusu eser, 2023 yılında İstanbul’da yayımlanmıştır.¹⁴⁹

Kur’ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri-Tibyân Tefsiri: Ayıntâbî Mehmed Efendi tarafından H.110/M.1698 tarihinde kaleme alınan *Tibyân Tefsiri*, günümüzde anlaşılması büyük ölçüde güçleştiği için, 1956 yılında Süleyman Fahir tarafından o dönemin diline sadeleştirilmiş ve bu süreçte önemli tasarruflarda bulunulmuştur. Ancak Türkçe’nin son yıllardaki hızlı değişimi nedeniyle sadeleştirilmiş hali bile okuyucular için zorlayıcı hale gelince, gelen talepler doğrultusunda Davudoğlu eseri titizlikle incelemiş; kelime kelime irdelemiş, mümkün olduğunca cümleleri sadeleştirmiş, uygun yerlerine eklemeler yapmış ve önceki baskılarda Latince yazılmış ayetleri Kur’an yazısıyla değiştirerek eserin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Böylece, Davudoğlu’nun bu eseri, Süleyman Fahir’in sadeleştirmesinin daha da sadeleştirilmiş bir versiyonu olmuştur.¹⁵⁰

Ahmed Davudoğlu, Müslim Şerhi’nin önsözünde (s. XII), hadis usulü konusundaki mukaddimesini takdir ettiği *Fethu’l-Mülhim*¹⁵¹ adlı Müslim şerhinin mukaddime kısmını özgün

---

¹⁴⁷ İbrâhim Halebî, *Mültekâ Tercümesi-Mevkûfât*, sad. Ahmed Davudoğlu, (İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1980-1983), 1/5 (Önsöz); Engin, “Davudoğlu, Ahmet”, *DİA*, 9/53.

¹⁴⁸ Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. İbrahim-i Emevi Mervezi, *Müsned-i EbuBekri’s-Sıddık (Hadis-i Şerifler)*, çev. Davudoğlu, Ahmed (İstanbul: Hicret Yayınları, 1981), 7, (Mütercim Önsözü); Ahatlı, “Ahmed Davudoğlu’nun Hadis Çalışmaları” *İAADUS*, 92.

¹⁴⁹ Davudoğlu, Ahmed, *Fıkıh Usulü Dersleri*, haz. Fetullah Yılmaz (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2023), 11-12, (Takdim).

¹⁵⁰ Ayıntâbî Mehmed Efendi, *Kur’an-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri-Tibyan Tefsiri*, sad. Süleyman Fahir, nşr. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Akpınar Yayınevi, 1980-1981), 1/5 (Takdim) ; Baş, “Ahmet Davudoğlu’nun Meal Dışında Kur’an Çalışmaları”, *İAADUS*, 125-127.

¹⁵¹ Bu eser’in Hindistanlı âlimlerden Şebîr Ahmed el-Osmanî’ye (ö.1369/1949) ait olduğu ifade edilmiştir. Ahatlı, “Ahmed Davudoğlu’nun Hadis Çalışmaları” *İAADUS*, 92.

bir cilt olarak tercüme edeceğini belirtmiş olmakla birlikte, Davudoğlu'na ait yayımlanmış eserler arasında bu tercümeyle rastlanmadığı ifade edilmiştir.¹⁵²

Davudoğlu'nun "İman Bir Bütündür" adlı akâid ve kelâm konulu bir yazısı da mevcuttur.¹⁵³

Bunlardan ziyade Davudoğlu'nun, Mehmed Zihni Efendi'ye ait *Nimet-i İslâm* isimli eserini de sadeleştirdiği söylenmekte olup; bu eserin basılmadığı belirtilmektedir.¹⁵⁴ Ayrıca Davudoğlu'nun muhtelif eserler için yazdığı takdim ve takrizlerin de bulunduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁵

İlmi çalışmalar yapan âlimlerin eserlerinden faydalanılması, her insanın hata yapabileceği düşüncesiyle eksik ve yanlışlara işaret edilmesi veya benimsenen ideolojilerin farklılığı nedeniyle eleştirilerin yöneltmesi gibi nedenlerle daha önce kaleme alınmış eserler üzerinde de çalışmalar yapılmıştır. İncelenen *Selâmet Yolları* eseri hakkında yapılan çalışmalar sınırlı sayıda olmakla birlikte, bunlardan bazılarını belirtmek faydalı olacaktır.

Selâmet Yolları isimli esere özel olarak hazırlanmış, eserin tanıtımı, tercümede izlenen yöntem ve Ahmed Davudoğlu'nun fikhî tercihlerini içeren bir makale bulunmaktadır.¹⁵⁶ Ayrıca, çalışmada sıkça yararlanılan ve sadece Ahmed Davudoğlu'ya ait olarak düzenlenip daha sonra kitap haline getirilen bilgi şöleni¹⁵⁷ ile *Selâmet Yolları*'na doğrudan bağlı olmamakla birlikte bu esere ilişkin bazı hususları da içeren çeşitli çalışmalar mevcuttur.¹⁵⁸

---

¹⁵² Ahatlı, "Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları", *İAADUS*, 92.

¹⁵³ Davudoğlu, "İman Bir Bütündür", 1 vd.

¹⁵⁴ Engin, "Davudoğlu, Ahmet", *DİA*, 9/52; Günay, "Ahmed Davudoğlu'nun Fıkıh Çalışmaları", *İAADUS*, 80-84.

¹⁵⁵ Ahmed, "Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti", *İAADUS*, 46.

¹⁵⁶ Muhammed Hüsnü Çiftçi, "Batı Trakyalı Âlim Ahmet Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları* Adlı Eserinde Bazı Fikhî Tercihleri", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020), 192-203.

¹⁵⁷ Muhammed Abay (ed.), *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016).

¹⁵⁸ Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse; Mahmut Samar, "Ahmed Davudoğlu'nun (1912-1983) Fıkıh Literatürüne Katkıları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2018), 163-184; Erdinç Ahatlı, "Türkiye'de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve Müslim Şerhi Örneği", *HadisTetikleri Dergisi*, 3/1, (2005) 73-89.

3. AHMED DAVUDOĞLU'NUN *SELÂMET YOLLARI* İSİMLİ ESERİ

BAĞLAMINDA HADİSÇİLİĞİ

3.1. Hadisçiliği ve Hadis İlmine Katkıları

Temel İslam bilimlerinin bazı alanlarına dair çalışmalar yapan Ahmed Davudoğlu, hadis sahasında da çalışmalar yapmış ve bu alanda eserler kaleme alarak hadis alanına önemli katkılar sunmuştur. Davudoğlu, eserlerini bazı gerekçelere dayanarak kaleme almıştır. Bu sebeple, bu gerekçelere kısaca temas edilmesi yerinde olacaktır.

3.1.1. Hadis Eserleri Yazmasının Gerekçeleri

İlim yolculuğu boyunca edindiği bilgileri Müslümanların istifadesine sunma arzusunu daima içinde taşıdığı ifade edilen Davudoğlu, başlangıçta kendisine yöneltilen eser telifi tekliflerine çeşitli sebeplerle olumlu karşılık vermemiştir. Ancak zamanla, bazı tehlikelere karşı tedbir alma gereği, yazdığı eserlerin Allah katında kendisine şahitlik etmesi ve Resûlullah'ın (sav.) şefaatine nail olma ümidi gibi sebeplerle eserler telif etmeye yönelmiştir.¹⁵⁹

Davudoğlu, öğrencilik döneminde Sahîh-i Müslim'i tercüme etme arzusunu içinde taşımasına rağmen, ilk zamanlarda kendisine yapılan tercüme tekliflerine olumlu karşılık vermemiştir. Davudoğlu, önceden tercüme edilmiş hadis kitaplarında izahların eksik yapılmasının yahut hiç yapılmamasının doğurduğu sakıncalara dikkat çekmiştir. Özellikle kendi döneminde, her meselede doğrudan Kur'an ve sünnetten delil arama eğiliminin artması, ayet ve hadislerde te'vil, tahsis gibi hususların bulunması, salt tercümelerin çoğu zaman beklenen faydayı sağlamadığı gibi, yanlış anlamalara yol açarak daha büyük zararlara neden olabileceğini düşündüğünü belirtmiştir. Halkın bu tür metinlerde murad edilen anlamı yeterince kavrayamaması, yanlış yönlendirilme ve bu yanlışlarla amel etme gibi riskleri beraberinde getirdiğini aktarmaktadır. Bu sebeplerle Davudoğlu, ayet ve hadislerin şerhli biçimde tercüme edilmesi gerektiğine inanmış ve bu ihtiyaca binaen eserler kaleme almıştır.¹⁶⁰ Ayrıca, yaşadığı dönemde etkili olan dinî reform hareketlerinin İslam'a verebileceği zararları önleme düşüncesiyle, bu çevrelere karşı ilmî bir duruş sergileyerek onlara cevap verme gayeleriyle de çalışmalar yapmıştır.¹⁶¹

---

¹⁵⁹ Ahatlı, "Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları", *İAADUS*, 92; Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/XI-XII (Önsöz). ; Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, I, G (Mukaddime).

¹⁶⁰ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/XI-XII (Önsöz).

¹⁶¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, I, G, (Mukaddime).

Genel olarak ifade etmek gerekirse; Ahmed Davudoğlu, Müslümanların yanlış düşüncelere sapmalarını engelleyerek onları doğru anlayışa yönlendirmeyi, İslam'a dair sahih bir düşünce yapısının toplumda yerleşmesini sağlamayı ve bidatler ile dindeki yenilikçi eğilimlere karşı durmayı amaçlamıştır. Bu hedefler doğrultusunda hadis alanında eserler kaleme alma gereği duymuştur. Ayrıca kendisini Allah'a karşı sorumlu bir kul olarak görmesi, bu çalışmalarını Rabbü'l-âlemîn'e karşı taşıdığı kulluk bilincinin bir göstergesi olarak ortaya koymasına vesile olmuştur. Eserlerini, ahirette Allah katında kendisine şahitlik edecek birer vesile olarak görmüş ve bu yolla Resûlullah'ın şefaatine nail olmayı ümit etmiştir.¹⁶²

Bu gerekçelerle hadis alanındaki eserlerini ortaya koyan Davudoğlu'nun, bu alana dair kaleme aldığı üç eseri bulunmaktadır. Bunlar; on bir ciltten oluşan *Sahîh-i Müslim Tercemesi* ve Şerhi, dört ciltten oluşan *Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları* ile salt tercüme niteliğindeki *Müsned-i EbuBekri's Sıddık* isimli eserlerdir. *Selâmet Yolları* isimli eserin tahliline geçmeden önce, hadis alanındaki eserlerini bütüncül şekilde ele alabilmek için bu eserleri tanıtmak faydalı olacaktır.

a.) *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*

Onun, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* isimli eseri hakkında Erdinç Ahatlı'nın *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*'na sunduğu *Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları* isimli tebliği ve *Türkiye'de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve Müslim Şerhi Örneği* isimli makalesi önemli bilgiler sunmaktadır, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* isimli eserin tanıtımında, Davudoğlu'nun söz konusu eseri ve Erdinç Ahatlı'nın bu eser hakkındaki yukarıda zikredilen çalışmalarından istifade edilmiştir. Bu bağlamda, eser hakkında aşağıda yer verilen bilgilere ulaşılmıştır.

Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* isimli eseri; önsözünden de anlaşıldığı üzere; kendi döneminde yaygınlık kazanan, hadislerin açıklamasız yahut yeteri kadar açıklama yapılmadan tercüme edilerek halka arz edilmesinin doğuracağı sakıncaları bertaraf etmek için kaleme almıştır. Çünkü ona göre, izahat olmadan yapılan tercümenin faydadan çok zararının olma ihtimali vardır.¹⁶³

Eser toplamda on bir ciltten oluşmaktadır. Davudoğlu, eserin mukaddime kısmında, İmam Nevevî'ye ait *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lugât* isimli eserden istifade ederek ve kendisinin de

---

¹⁶² Detaylı bilgi için bkz. Ahatlı, "Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları", *İAADUS*, 95; Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/B-G (Mukaddime); Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/XI-XIII, (Önsöz).

¹⁶³ Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, 1/XI-XII (Önsöz); Ahatlı, *İAADUS*, 99.

yaptığı eklemelerle İmam Müslim'in; nesebi, hocaları, kendisinden hadis rivayet edenleri, ilmî hüviyeti, ilim uğruna yaptığı yolculukları ve eserleri hakkında bilgiler sunmuştur. Akabinde yine Nevevî'nin *Müslim Şerhi*'nden kısaltarak, Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerini mukayese etmiş ve bunların aralarındaki farklılıklara temas etmiştir. Sahih hadis ve ta'lik ile ilgili bazı bilgiler sunduktan sonra hasen ve zayıf hadis çeşitleri ve bu kavramların tanımlarına yer vermiştir. Nihayetinde hadis ve sünnet ile ilgili birtakım ıstılahların tanımlamaları, hadise yapılan ziyadenin ve muhtelitin hükümleri, nasih ve mensuh hadisler, hadisin mana itibariyle nakli ve kısaltma işaretleri gibi hususlar hakkında malumatlar aktararak mukaddimesini sonlandırmıştır. Ardından İmam Müslim'in *Sahih*'inin mukaddimesine geçilmektedir. Bu minvalde eserde, birisi İmam Müslim'e diğeri ise Davudoğlu'na ait olmak üzere iki tane mukaddime bölümü bulunmaktadır.¹⁶⁴

Davudoğlu, ravilerin hal tercemeleri hakkında malumatlara dipnotlarda yer vermiştir. Ancak bu durum, İmam Müslim'in *Sahih*'inin mukaddime kısmı ve kitabın ilk ana bölümü olan "kitâbu'l-îmân" hadislerinin senedlerindeki raviler hakkındadır. İlerleyen kısımlarda ise, ravilere dipnotlarda temas etmemiştir. Büyük ihtimalle bunun sebebi, aynı ravilerin tekrar edilmiş olmasıdır.¹⁶⁵

Davudoğlu'nun eserde bir hadisi şerh ederken genelde takip ettiği biçimsel yöntem Ahatlı'nın belirttiği üzere özetle şu şekildedir; konu ile alakalı hadisleri ve tercümelerini peş peşe sıraladıktan sonra hadisin geçtiği diğer kaynaklara yer verir. Ardından hadisin cümlelerine, içerdiği konulara temas ederek açıklamalar sunmaktadır. Kelime ve kavramların lügat ve ıstılah manalarına yer vermektedir. Hadislerin varsa vurûd sebebini vermekte ve tarihi olaydan bahsedilen durumlarda da açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Hadisler hakkında açıklama ve beyanlar bittikten sonra "hadisten çıkarılan hükümler, Hadis-i şerif şu hükümlere delalet etmektedir" gibi başlıklar altında hadislerden çıkarılan hükümleri sıralamaktadır.¹⁶⁶

Eserde ravilerin hayatları hakkında bilgiler sunulurken, ricâl ve tabakât kitaplarından istifade edilmektedir. Bu hususta bazen kaynak göstermekte bazen de göstermemektedir. Ravilerin tanıtımı hakkında kimi ravilere kısa kimi ravilere uzunca yer verilmiştir. Bu hususun muhtemel sebebinin ise, ravinin tanınırlığı ile alakalı olabileceği ifade edilmiştir. Hadisleri şerh

---

¹⁶⁴ Ahatlı, Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları, *İAADUS*, 99; Erdinç Ahatlı, "Türkiye'de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve Müslim Şerhi Örneği", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 3/1 (30 Haziran 2005), 73-89; Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*.

¹⁶⁵ Ahatlı, Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları, *İAADUS*, 99.

¹⁶⁶ Ahatlı, Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları, *İAADUS*, 99-100.

ederken de çeşitli kaynaklardan istifade etmiştir. Bu hususta da bazen sadece eserin ismi verilmekte bazen de eserin hem ismi hem de müellifi zikredilmektedir. Davudoğlu, şerh sürecinde ekseriyetle eski ulemadan nakiller yapmış ve kendisini şerhin dışında tutmaya gayret etmiştir. Güncel meselelere şerhte çoğunlukla değinilmemiş ancak nadiren birtakım güncel meselelere hadislerden esinlenerek cevaplar vermiştir. Bazen de günümüz Müslümanlarına ciddi ikazlarda bulunmuştur. Bazı hadislerin anlaşılmasında da döneminde vuku bulan olaylardan yararlanmışır. Şerh sürecinde dikkat çeken diğer bir husus da, Ehl-i sünnetin fikir ve beyanlarını savunarak bid'at ehli fırkaların görüş ve düşüncelerine karşı şiddetli tavır takınarak gerekli gördüğü yerlerde de cevaplar vermiştir. Ayrıca eserde, hadisler arasındaki zahîri zıtlıklar konusunda tearuzu giderme yollarından da istifade edilerek çözümler getirilmiştir. Buralarda yer verilen bilgilerin neredeyse tamamının önceki şerhlerde yapılan alıntılarla oluşturulduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁷

Arapça ve Türkçe'ye hâkimiyeti eserlerinden anlaşılan Davudoğlu'nun şerhinin dilinin ilahiyat çevreleri için –öğrencilerin belli bir kısmı hariç- ağır sayılmayacağı belirtilmiştir. Şerhte bazı tercüme hataları ve anlaşılma zorluğu çekilen ifadelerin olduğuna da dikkat çekilmiştir. Ayrıca, şerhin Davudoğlu tarafından Osmanlıca olarak kaleme alınması ve daha sonra öğrencileri tarafından latinize edilerek daktiloya çekilmesi sebebiyle bu hataların kaynağının tespitinin zorluğundan ve bu hataların büyük ihtimalle latinize eden kişilere ait olduğundan bahsedilmiştir.¹⁶⁸ Eserin yeni bir baskısının, 2013 yılında *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* adıyla Işık Yayınları (İstanbul) tarafından 6 cilt olarak yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁶⁹

b.) *Müsned-i EbuBekri's Sıddık*

Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Mervezî'ye (ö.292/904) ait olan bu eser, Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) Peygamber'den (s.a.v.) rivayet ettiği 142 hadisi içermektedir. Şuayb el-Arnaût (1928-2016) eseri inceleyerek bazı derkenarlar yazmış ve hadislerin derecelerini göstermiştir. Davudoğlu ise, eserin önsözünde yazdığı üzere ikinci baskısı gerçekleştirilen eserin tercümesini sunduğunu belirtmiştir.¹⁷⁰ Tespit edilebildiği kadarıyla, Davudoğlu'nun esere katkısının sadece

---

¹⁶⁷ Ahatlı, Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları, *İAADUS*, 100-108; Ahatlı, "Türkiye'de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve Müslim Şerhi Örneği", *HTD*, 78-84.

¹⁶⁸ Ahatlı, Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları, *İAADUS*, 108-112.

¹⁶⁹ Ahatlı, Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları, *İAADUS*, 114-115.

¹⁷⁰ Mervezi, (*Hadis-i Şerifler*), 7 (Mütercim'in Önsözü).

onun mütercimi olduğu belirtilmiştir.¹⁷¹ Bu sebeple eser hakkında bu kadar malumatla yetinilecektir.

Davudoğlu'nun hadis alanında kaleme aldığı üçüncü eseri ise, çalışmaya esas teşkil eden *Selâmet Yolları* isimli eseridir. Bu bağlamda bu esere dair çalışmada ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde; *Selâmet Yolları* isimli eserin incelenmesi sonucu, onun hadisçiliğine dair elde edilen bilgiler derç edilmeye çalışılacaktır.

3.2. Selâmet Yolları

İbn Hacer'e ait *Bülûğu'l-Merâm Min-Edilleti'l Ahkâm* isimli eserin tercüme ve şerhi olan ve tam ismi *Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları* olarak geçen eser dört ciltten oluşmaktadır.¹⁷²

3.2.1. Eserin Muhtevası

Ahmed Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları* isimli eseri, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) ahkâma dair hadisleri derlediği *Bülûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm* adlı klasik eserin tercüme ve şerhidir. *Bülûğu'l-Merâm*, fikhî hükümlere dair hadisleri konu edinen ve özellikle İslam hukukuna dair temel meseleleri ele alan önemli bir çalışmadır. Eser, toplam on yedi kitap ve doksan altı babdan oluşmakta olup, 1356 hadis ihtiva eder. Bu hadisler, tahâret (temizlik), salât (namaz), cenâiz (cenaze işlemleri), zekât (malî ibadet), sıyâm (oruç), hac (ziyaret ibadeti), büyü' (alışveriş ve ticaret akitleri), nikâh (evlilik), talâk (boşanma), ric'at (talâk sonrası geri dönüş), hudûd (belirlenmiş şer'î cezalar), cihâd (mücadele), et'ime (yiyecekler), eymân ve'n-nüzûr (yeminler ve adaklar), kazâ (hâkimlik), ıtk (âzâd bahsi) ve câmi' (çeşitli fikhî konular) gibi başlıca konular etrafında düzenlenmiştir. İbn Hacer, bu eserinde hadislerin başında yalnızca sahabe râvîlerinin isimlerini zikretmiş ve hadislerin hangi kaynaklarda yer aldığını ise genellikle metnin sonunda belirtmiştir.¹⁷³

Ahmed Davudoğlu'nun dinde reform eğilimlerine set çekmek amacıyla yazdığı¹⁷⁴ *Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları* isimli eseri dört ciltten oluşmaktadır. Eserin başlangıcında, Ahmed Davudoğlu'nun eserin yazılış amacı ve yöntemi gibi hususları açıkladığı mukaddimesi yer almaktadır. Devamında ise fikhî ve hadis ıstılahlarına dair

---

¹⁷¹ Ahatlı, "Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları", *İAADUS*, 92.

¹⁷² Engin, "Davudoğlu, Ahmed", *DİA*, 9/52.

¹⁷³ Detaylı bilgi için bkz. Koçkuzu, "Bülûğu'l-Merâm", *DİA*, 412-413.

¹⁷⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/G (Mukaddime).

açıklamalar bulunmaktadır. Ayrıca, hadisleri tahrir eden imamları ifade için kullanılan “yediler (İmam Ahmed, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesaî, İbni Mace) altılar (İmam Ahmed’den hariç diğerleri), beşler (Buhari ve Müslim hariç diğerleri), dörtler (İmam Ahmed, Müslim ve Buhari hariç diğerleri), üçler (Ebu Davud, Tirmizi ve Nesaî)” gibi tabirlerin anlamı vb. hususların ele alındığı kitaba giriş kısmı ve devamında hadislerin şerhi yer almaktadır.¹⁷⁵

Ahmed Davudoğlu, tercüme ve şerh nitelikli bu eserinde; *Bülûğu’l-Merâm* hadislerinin tercümelerini hadislerin altına yazmış, *Bülûğul Merâm*’ın şerhlerinden *Sübülü’s-Selâm* ve *Fethü’l-allâm*’daki izahatların dört mezhebe uyanlarını neredeyse olduğu gibi kitabına almış ve bunları satırbaşı yaparak tercümeden ayırmıştır. Kitabından çoğunlukla fazla sözleri, itiraz ve cevapları çıkartmış, çıkartmadıklarına dahi yeri geldikçe gereken cevabı vermeye çalışmıştır. Muteber Ehl-i Sünnet kitaplarından topladığı malumatı da aktarmaya çalışmıştır. Gerektiğinde de kanaatini söylemekten kaçınmayarak reformculara gerekli cevabı vermeye çalışmıştır.¹⁷⁶

Davudoğlu, Ehl-i Sünnet akidesine sıkı sıkıya bağlı bir âlim olarak, bidat ehlinin görüşlerine karşı net bir tavır sergilemiş ve bu konuda taviz vermemiştir. Bu çerçevede, gerekli gördüğü yerlerde kendi görüşlerini ortaya koymuş olmakla birlikte, genellikle önceki âlimlerin değerlendirmelerini nakletmeyi tercih etmiştir. Eserinde dört mezhebin (Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî) görüşlerine geniş yer vererek, klasik fıkıh geleneğine bağlı kalmıştır. Ayrıca, kavramların lügat ve ıstılah anlamlarına, hadisin eğer mevcutsa sebab-i vüruduna ve râvî biyografilerine de yer vermiştir. Tüm bu malumat ve açıklamalardan sonra ise hadisin delalet ettiği hükümlere dikkat çekmiştir.¹⁷⁷

Davudoğlu, eserinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmış, geleneksel terminolojiyi muhafaza etmiştir. Eserinde İbn Hacer için daima "musannif" tabirini kullanmıştır.¹⁷⁸ Hâsılı eser tüm bu metodolojik çerçeve bağlamında *Bülûğu’l-Merâm* hadislerinin tercüme ve şerhini konu edinmektedir. Burada şunu belirtecek olursak, eserde yer alan hususların genellikle *Sübülü’s-Selâm*’dan tercüme olduğu ve farklı eserlerden de faydalanılarak kaleme alındığı ifade edilmiştir.¹⁷⁹

---

¹⁷⁵ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/B-Zc (Mukaddime); 1/1-6.

¹⁷⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/H.

¹⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları*. 1/B vd.

¹⁷⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/H-I.

¹⁷⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/H.

Ayrıca dört ciltten oluşan eserin her cildinin sonunda yayınevi tarafından hazırlanmış olan; içindekiler, ciltteki mevzuların ve bazı kelime ve şer’i istilahlarn bulunduğu sayfaları gösteren alfabetik indeksler, ciltteki mealleri ve metinleri bulunan ayetlerin alfabetik cetveli, ciltte hayatları yazılı sahabenin alfabetik sırayla ve rivayet ettikleri hadis numaralarını gösteren cetvel, kitapta terceme-i halleri yazılan imam, muhaddis ve hafızların cetveli, ciltte şerhleri ve izahları yer alan hadislerin alındığı kitaplara göre kütüb-ü sitte esas tutularak tasnifli cetvel, belli başlı kavramların geçtiğı sayfaları gösteren alfabetik listeyi ve yanlış doğru cetvelini ihtiva etmektedir.¹⁸⁰

3.2.2. Eserin Yazılma Sebebi

Ahmed Davudoğlu, 19. yüzyılın son dönemlerinde İslam’a muhalif çevrelerin etkisiyle ümmet içine “dinde yenilikçilik” anlayışının sızdırıldığını belirtir. Bununla birlikte, Mısır’daki el-Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi’nde, reform yanlısı grupların hazırladığı müfredatı beğenmediğı hâlde takip etmek zorunda kaldığını da vurgular. Bu doğrultuda öğrencilik yıllarında, reform yanlısı çevrelerin etkisinde kalarak bu akımlara yönelik eleştirel bir bilinç geliştiren Davudoğlu, bazı arkadaşlarının teşvikiyle Hafız İbn Hacer el-Askalânî’nin *Bülûğü’l-Merâm* adlı eserini Türkçeye kazandırmaya karar vermiştir. Çeviri sürecinde, imkânlar ölçüsünde eserin güvenilir şerh ve açıklamalarını da ekleyerek, dindeki ıslahatçı akımlara ilmî bir cevap sunmayı amaçlamıştır. Hâsılı Davudoğlu, bu çalışmayı, reformist eğilimlere karşı koymak için duyduğu sorumluluk bilinciyle kaleme aldığını vurgular. Ayrıca, bu eseri Allah’ın huzurunda şahit tutma ve Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) şefaatine vesile olmasını temenni ederek kaleme aldığına dikkat çeker.¹⁸¹

3.2.3. Eserin Dili ve Üslubu

Eserinde imkân dâhilinde sade bir dil kullanmaya özen gösterdiğini söyleyen Davudoğlu, *kelimelerin manaların kalıbı* olması sebebiyle o zamanın popüler olan yeni uydurma ifadelerinin asıl manasını ifade etmediğı için bu kavramları kullanmaktan sakındığını ifade eder.¹⁸²

Kitapta zikredilen *Vacip* ve *Tahrim* kavramlarının umumi manalarda kullanıldığı, vacip kavramından genellikle ‘farz’ bazen de ‘vacip’ manasının kastedildiğı tahrim kavramından da

---

¹⁸⁰ Detaylı bilgi için her cildin sonunda yer alan fihristlere bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları* 1/439-518 vdğ.

¹⁸¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/C-G.

¹⁸² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/H-I.

sırasıyla ‘haram’ ve ‘kerahet’ manalarının kastedildiği beyan edilmiştir. Bazı hadislerin sonunda rastlanılan “*el’Hadis*” kelimesinin ise Türkçe’ ye “*ilâ ah...*” şeklinde çevrildiği bilgilerine yer verilmiştir. Bununla birlikte hadislerin başlarında ‘*rivayet edilmiştir*’, ‘*demıştır ki*’ vb. ifadelerle; tercüme yapılırken parantez ( ) içerisine alınan gerekli sözler hakkında *Ahmed Naim Bey*’ in taklid edildiği; ayrıca “*bu, çünkü, zira, binaenaleyh, nitekim*” vb. pek çok kelimenin mecburi olarak tekrardan kurtarılamadığı ifade edilmiştir.

Emir es-San’anî ile diğer şarihlerin sözlerinin hususi ifadelerle değil de “bazılarına göre” şeklinde ifade olunduğuna yahut isimlerinin beyan edildiğine, İbn Hacer’den ise “musannif” şeklinde bahsedildiğine dair bilgilere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra okuyanlar için kolaylık olması açısından da fıkıhın ve hadislerin ıstılahlarını ihtiva eden bir cetveli eserin baş tarafına, ravîlerin hayatları hakkında bilgileri de eserde geçtiği yerde sayfa altında zikrettiğini belirterek eserin diline ve üslubuna dair bilgilendirme yapmıştır.¹⁸³

3.2.4. Müracaat Edilen Eserler

İlmin tedrici olarak ilerlemesinin bir neticesi olarak; eserler kaleme alınırken çalışmaya kaynak teşkil eden ve çalışmayı kolaylaştırıcı nitelikte olarak mevcut çalışmalardan istifade edilmesi ve yeni hususların eklenmesi sonucunda yeni ilmi çalışmalar meydana getirilmiştir. Nitekim Şeriat ilminin büsbütün nakle dayanması sebebiyle çeşitli eserlerden nakiller yapılmaksızın onu ifade etmenin mümkün olmadığını belirten¹⁸⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları* isimli eserini kaleme alırken kendisi için kolaylaştırıcı nitelikte olan bazı eserlere müracaat etmiştir. Bu eserler;

İbn Hacer’in *Bülûğu’l-Merâm* isimli eserine; Emir es-San’anî (ö.1182/1768) tarafından yazılan “*Sübülü’s-Selâm*”, Nuru’l-Hasan b. Sıddîk (ö.1307/1890) tarafından yazılan “*Fethu’l-Allâm*”; Merğınânî’nin (ö.593/1197) *el-Hidâye* isimli eserine; İbn’ül-Hümmam (ö.861/1457) tarafından yazılan “*Fethu’l-Kadir*”; Molla Hüsrev’in (ö.885/1480) fıkıh alanındaki *Gurerü’l-Ahkâm* isimli eserine kendisinin yazdığı *Dürerü’l-Hükkâm fi Şerhi Gureri’l-Ahkâm*; Neseî’nin (ö.710/1310) fıkıh usulü alanındaki eseri *Menâri’l-Envâr* üzerine İbn Melek tarafından yazılan *Şerhu Menâri’l-Envâr fi Usûli’l-Fıkh* eserleri şerh türünde; Muhammed b. Abdullah et-Timurtaşî’nin *Tenvîru’l-Ebsar* isimli eserine Haskefî’nin *ed-Dürrü’l-Muhtâr* ismiyle kaleme aldığı şerh üzerine İbn Abidin’ in yazdığı “*Reddü’l-Muhtâr*” isimli eser haşiye türünde; Dört mezhep ile ilgili mukayeseli bir fıkıh kitabı olup Cezirî’nin başkanlığındaki komisyon

¹⁸³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/I, (Mukaddime).

¹⁸⁴ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1/XII (Önsöz).

tarafından hazırlanan *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l Erbaa*, Molla Hüsrev'e (ö.885/1480) ait fıkıh usulü hakkında bir eser olan *Mir'atü'l-Usül*, Mecelle Cemiyeti tarafından hazırlanmış olmakla birlikte çoğunlukla borçlar, eşya ve yargılama hukuku esaslarını içeren kanun *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, Şemseddin Sami (ö.1904) tarafından biyografi, tarih ve coğrafya ansiklopedisi olan *Kâmusü'l-Âlâm* olmak üzere toplamda on esere müracaat edilmiştir.¹⁸⁵

Bu bağlamda, *Selâmet Yolları*'na dair çalışmalar sınırlı olsa da, eserin değerlendirilmesinde başvurulmuş önemli kaynakları anmak yararlı olacaktır. Muhammed Hüsnü Çiftçi, “Batı Trakyalı Âlim Ahmet Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları* Adlı Eserinde Bazı Fikhî Tercihleri”¹⁸⁶ başlıklı makalesinde eserin tanıtımı, tercüme metodolojisi ve fikhî tercihleri üzerinde durulur. Mahmut Samar'ın “*Ahmed Davudoğlu'nun (1912–1983) Fıkıh Literatürüne Katkıları*”¹⁸⁷ adlı çalışması ise eserin muhtevası, telif sebepleri, şerh yöntemleri ve kaynak kullanımını bakımından kapsamlı bir inceleme sunar. Ayrıca, 2016'da Sofya'da düzenlenen *Uluslararası İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Sempozyumu*'nda H. Mehmet Günay'ın “*Ahmed Davudoğlu'nun Fıkıh Çalışmaları*”¹⁸⁸ ve Erdiç Ahatlı'nın “*Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları*”¹⁸⁹ başlıklı tebliğleri de *Selâmet Yolları*'na dair önemli değerlendirmeler içerir. Bu kaynaklar, yüksek lisans veya doktora tezi hazırlık sürecinde temel başvuru metinleri olarak kullanılmıştır.

3.3. *Selâmet Yolları*'ndaki Şerh Metodu

Hadis ilmine ait bir kavram olan şerh, “bir hadisin veya bir hadis kitabında yer alan rivayetlerin kelime ve kavramlarını açıklamak, anlaşılması zor yerlerini izah etmek, i'rabını belirtmek, hadisten çıkan hükümlere yer vermek”¹⁹⁰ gibi manalara gelmektedir.

Hadis şerhinin ortaya çıkışını hazırlayan temel unsurun, bir kısım hadis eserlerinin otorite kazanması olmakla beraber¹⁹¹; yazarın ilmî birikimi, üslup tercihi ve dildeki hususların da, şerh edilmeye olan ihtiyacı ortaya koyduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, hadislerin İslam'da

---

¹⁸⁵ Bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/P.

¹⁸⁶ Çiftçi, “Batı Trakyalı Âlim Ahmet Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları* Adlı Eserinde Bazı Fikhî Tercihleri”, 191-203.

¹⁸⁷ Samar, “*Ahmed Davudoğlu'nun (1912-1983) Fıkıh Literatürüne Katkıları*”, 163-184.

¹⁸⁸ Günay, “*Ahmed Davudoğlu'nun Fıkıh Çalışmaları*”, *İAADUS*, 79-90.

¹⁸⁹ Ahatlı, “*Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları*”, *İAADUS*, 91-115.

¹⁹⁰ Mehmet Efendioğlu, “Şerh (Hadis)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/559.

¹⁹¹ Zişan Türcan, “Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16, (2009), 101-134.

Kur'an'dan sonra ikinci hüküm kaynağı olması ve zamanla ortaya çıkan yeni meselelerin bu metinler ışığında yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmasının, şerh ihtiyacını güçlendiren bir diğer faktör olarak öne çıktığı belirtilmiştir. Bunun da aynı eserin farklı dönemlerde çeşitli kişiler ya da aynı muhit ve asırda birden fazla şârih tarafından şerh edilmesinin gerekçesini oluşturduğu ve şerhlerin yenilenmesinin temel sebebi olarak öne çıktığı vurgulanmıştır. Kur'ân ve sünnetin dinamik yapısı ile bütün çağlara hitap eden özelliğinin ancak bu şekilde ortaya konabileceği de dile getirilmiştir.¹⁹²

Hadiste şerh uygulamasının ilk örnekleri, Hz. Peygamber'in bazı ifadelerini tam olarak anlayamayan ashabın sorularına verdiği yanıtlar aracılığıyla bizzat Peygamber tarafından yapılmıştır. Mesela;

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُمَيْدُ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «انصُرْ أَهْلَكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا». قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، نَصْرُهُ مَظْلُومًا، فَكَيْفَ أَنْصُرُهُ ظَالِمًا؟ قَالَ: "تَكْفُهُ عَنِ الظُّلْمِ، فَذَاكَ نَصْرُكَ إِيَّاهُ" وَفِي الْبَابِ عَنْ عَائِشَةَ هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ¹⁹³.

Peygamber Efendimiz bir mecliste, “*Kardeşine zalim de olsa mazlum da olsa yardım et*” buyurduğunda, sahabe bu ifadedeki “zalim”e nasıl yardım edileceğini sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, zalimin zulmünü engellemenin ona yardım sayılacağını belirterek sözünü açıklamıştır.¹⁹⁴ Bu konuyla ilgili pek çok örnek mevcut olmakla birlikte, burada tek örnek ile iktifa edilecektir.

Şerh faaliyetlerinin, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde, özellikle hadislerin derlenme süreciyle eş zamanlı olarak belirginleştiği ifade edilmiştir. Ayrıca, bu döneme ait çalışmaların tam anlamıyla sistematik bir yapı arz etmese de, şerhlerin yoğun biçimde sürdürüldüğünü açıkça ortaya koyduğu dile getirilmiştir. 9. yüzyıldan başlayarak oluşturulan ilk hadis şerhlerinin, esas olarak dil yönüyle ve içerik açısından iki farklı ekseninde geliştiği; 11. yüzyıldan itibaren ise, farklı yöntemlerin benimsendiği yoğun bir şerh, hâşiye ve ta'lik kaleme alma döneminin başladığı zikredilmiştir.¹⁹⁵ Bu bağlamda, şerh faaliyetlerinin başlangıç ve gelişim

¹⁹² İsmail Lütfi Çakan, *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usulleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları No:431 /İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985), 132.

¹⁹³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, “*es-Sünen*”, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), “Fiten”, 68.

¹⁹⁴ Tirmizî, “*es-Sünen*”, “Fiten”, 68.

¹⁹⁵ Efendioğlu, “Şerh”, *DİA*, 38/559.

süreci dikkate alındığında, çeşitli eserler üzerine yazılmış çok sayıda şerh, hâşiye ve ta'lik eseri ortaya konulduğu anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte şerhi hazırlayan, meydana getiren ve şerhin gelişim sürecine ilişkin safhalar şu şekilde özetlenmiştir: “1. Anlama dönemi (Şifahi ve mana ile rivayet dönemi) 2. Münferit rivayetlerin yorumu (Hadislerin kitabeti, tedvin ve tasnifi dönemleri) 3. Belli bir hadis eserinin ihtiva ettiği rivayetlerin şerhi (Bazı hadis eserlerinin itibar kazanması dönemi) 4. Belli bir hadis kitabının şerhi (Bazı hadis eserlerinin otorite kazanması).” Dördüncü safha ile aynı zamanda ortaya çıkan bir eğilimin daha olduğu belirtilmiştir. Bu safhada şerhlerin, dini değer barındıran kültürel mirası taşıma vasıtaları olmaktan ziyade, bir ritüel vasıtası olarak da görüldüğü ifade edilmiştir.¹⁹⁶

Her hadis şerhi aynı özelliklere sahip olmamakla birlikte, şerhlerde genel olarak üzerinde durulan hususlar şu şekilde ifade edilmektedir: “ 1. Şerhedilen hadisi açıklayan bir âyet varsa bu âyetten yararlanmak. 2. Hadisin sebab-i vürûdu biliniyorsa bunu belirtmek. 3. Hadisin konusuyla ilgili diğer hadisleri derleyip şerhi bunların ışığında yapmak. 4. Hadisin ihtiva ettiği itikadî veya amelî hükmü belirtmek yahut verilmek istenen mesaja işaret etmek; bunu yaparken sahâbe başta olmak üzere tâbîn ve diğer âlimlerle mezhep imamlarının farklı görüşlerine yer vermek. 5. Anlaşılması zor kelimelerin lugat mânalarını vermek ve kelimelerin hangi kökten türediğini, nasıl kullanıldığını göstermek; hadisi eski Arap şiiiriyle istişhâd ederek ve dil âlimlerinin görüşlerine başvurarak açıklamak. 6. Birbirine zıt gibi görünen hadisleri muhaddislerin çokça kullandığı cem‘, telif, nesh, tercih ve tevakkuf metotlarıyla açıklamak. 7. Te’vil edilecek yerleri te’vil etmek. 8. Hadiste mecazi anlatım varsa buna işaret etmek. 9. Rivayet ve nüsha farklarına işaret etmek. 10. Gereken yerlerde siyer ve tarihe dair bilgi vermek. 11. Senedlerde geçen râvilerle metinlerde geçen kişileri tanıtmak. 12. Şerhedilen veya delil olarak kullanılan hadislerin sıhhat derecesini belirtmek. 13. Daha önce yapılmış şerhlerden nakiller yapmak. 14. Bağlı bulunduğu mezhebin görüşlerini ön plana çıkarmak. 15. İçinde yaşanan döneme ait bazı olayları ve güncel meseleleri hadisin ışığında açıklamak.”¹⁹⁷

Hadis şerhiyle ilgili genel bilgilerin aktarılmasının ardından, bu çalışmanın konusunu teşkil eden *Bülûğu'l-Merâm Şerhi ve Tercümesi: Selâmet Yolları* isimli eserin mukaddimesinden başlanarak, müellifin şerh yöntemi üzerinde durulması yerinde olacaktır.

---

¹⁹⁶ Zişan Türcan, “Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi” , *HÜİFD*, 101-134.

¹⁹⁷ Bu konuda bkz. Efendioğlu, “Şerh”, 38/560.

3.3.1. Eserin Mukaddimesi

Ahmed Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları* isimli eserinde kendisine ait bir mukaddime bulunmakla birlikte, kitaba giriş mahiyetinde İbn Hacer el-Askalânî'ye ait bir mukaddime daha bulunmaktadır. Dolayısıyla eserde birisi Davudoğlu'na diğeri de İbn Hacer el-Askalânî'ye ait olmak üzere iki tane mukaddime bölümü bulunmaktadır denilebilir.¹⁹⁸ Nitekim onun *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* isimli eserinde de birisi Davudoğlu'na diğeri de İmam Müslim'e ait olmak üzere iki tane mukaddime yer aldığı ifade edilmiştir.¹⁹⁹

Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları* başlıklı eserinin mukaddimesi, Hamdele ve Salvele ile başlar. Bu girişte yazar, çalışmasının İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Bülûğu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm* adlı eserinin şerhi olduğunu belirtir ve asıl metin hakkında özet bilgi sunar. Ardından Mağribî'nin (ö. 1119/1707) bu eseri *el-Bedri't-tâmam* adıyla şerhettiğini, ancak şerhin uzunluğu nedeniyle San'ânî'nin (ö. 1182/1768) metni kısaltıp yeni mütalaalar ekleyerek *Sübülü's-selâm Şerhu Bülûğu'l-merâm*'ı kaleme aldığı nakleder. Daha sonra Nuru'l-Hasan Han'ın (ö. 1307/1890), San'ânî yorumunu başta Ehl-i sünnet dışı görüşler olmak üzere bazı bölümleri kısaltıp gerekli eklemeler yaparak *Fethu'l-allâm li şerh-i Bülûğu'l-merâm* ismiyle yeniden düzenlediğini ifade eder. Ayrıca *Bülûğu'l-merâm* üzerine yazılmış çeşitli haşiyelerin de mevcut olduğunu belirtir.²⁰⁰

Devam eden kısımda, dönemin “dinde reformculuk” akımına değinilerek bu çevrelerin ileri sürdüğu temel iddialar özetlenir. Davudoğlu, eserin adını seçme gerekçesini, dil ve üslup tercihlerini, kullandığı özel terim ve işaretlerin anlamlarını ayrıntılı biçimde açıklar; ayrıca İbn Hacer ve San'ânî'nin hayat ve eser tanıtımlarını sunar. Akabinde ise başvurduğu kaynakları; fıkıh usûlü terimlerini; usûl-ü fıkha göre bir ayetin tahlil yöntemini; hadis ilmi terimlerini; hadislerin ravî sayısına, senetteki ittisâl ve inkıtâ'a, sahihlik kriterlerine göre sınıflandırılmasından oluşan kapsamlı bir çerçeve ortaya koyar. Tüm bu açıklamaların ardından Davudoğlu'nun mukaddimesi sona erer ve kitaba giriş bölümüne geçilir.²⁰¹

Kitaba giriş mahiyetindeki bölüm hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Ardından, eserin telif gerekçesi açıklanmaktadır. Devamında ise hadisi tahric edenler hakkında kullanılan “yediler, altılar, beşler, dörtler, üçler, müttfekun aleyh” gibi tabirlere açıklık getirilmektedir.

¹⁹⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/B, 1/1-7.

¹⁹⁹ Ahatlı, “Ahmed Davudoğlu'nun Hadis çalışmaları”, *İAADUS*, 99.

²⁰⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/B-C.

²⁰¹ Detaylı bilgi için bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/B-Zc.

Bu bağlamda, “yediler” ifadesiyle İmam Ahmed, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce’nin kastedildiğini; “altılar” ifadesiyle ise İmam Ahmed hariç, geri kalan altısına işaret edildiği belirtilir. “Beşler” tabiriyle Buhârî ve Müslim dışındaki diğer beş hadis kaynağına atıfta bulunulmakta; zaman zaman da “Dörtler ile Ahmed” gibi ifadeler kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu çerçevede “dörtler” ifadesiyle Buhârî, Müslim ve Ahmed dışındaki dört sünen müellifinin; “üçler” ifadesiyle ise Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî’nin kastedildiği zikredilmektedir. “Müttefekun aleyh” tabiriyle hem Buhârî hem de Müslim tarafından ortaklaşa rivayet edilen hadislerin kastedildiği ifade edilmektedir. Bu gruplamalara dâhil olmayan diğer hadis tahric edenlerin ise açık bir şekilde isimleriyle zikredildiği belirtilmektedir. Son olarak, dini hükümlerin hadisten ana delillerini muhtasar biçimde içeren bu çalışmaya “*Bülûğu’l-Merâm min Edilleti’l-Ahkâm*” ismi verildiği belirtilerek bu bölüm tamamlanır.²⁰²

3.3.2. Kavram Açıklamalarına Yer Vermesi

“Kelimeler mananın kalıbıdır”²⁰³ diye ifade eden Ahmed Davudoğlu, eserlerinde kullandığı terimlerin anlaşılabilir olması için kavramsal açıklamalara özel önem atfetmiştir. Bu yaklaşım, *Selâmet Yolları* adlı şerhinde de kendini göstermekte; daha mukaddime bölümünden itibaren çeşitli kavramlara açıklamalarla yer verilmektedir. Bu çerçevede, hem mukaddimede yer alan temel terimler hem de eserin genelinde kullanılan kavramlar dikkate alınarak değerlendirme yapılacaktır.

3.3.2.1. Fıkıh Usûlü ve Hadis Usûlüne Dair Bazı Terimlere (İstıhlara) Yer Vermesi

“İstılah” kavramı, “*Bir ilim veya sanat dalı mensuplarınca özel ve özgün anlam yüklenen kelime ve terkipler*”²⁰⁴ olarak tanımlanmıştır. Ayrıca istıhların, “*bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında anlaşmayı sağlayan kavramlar*”²⁰⁵ olduğu ifade edilmiştir.

Ahmed Davudoğlu’nun özellikle fıkıh ve hadis alanlarına dair yoğun kavramsal içeriğe sahip eserler kaleme almış olması, onu bu disiplinlere ait istıhları açıklamaya yöneltmiştir.

---

²⁰² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/1-7.

²⁰³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/H.

²⁰⁴ Halim Öznurhan, “İstılah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1/575-576.

²⁰⁵ Öznurhan, “İstılah”, *DİA*, EK-1/575-576.

Bu nedenle hem *Selâmet Yolları* hem de *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* adlı çalışmalarının mukaddime kısımlarında, ilgili ilim dallarına özgü terimlere yer verdiği görülmektedir.

Eser, içeriği itibarıyla hem fıkıh hem de hadis ilimlerini kapsadığından, bu iki alana ait pek çok terimi bünyesinde barındırmaktadır. Davudoğlu, bu kavramları eser boyunca sıkça kullanmış, okuyucunun metni daha iyi kavrayabilmesi adına onları açıklamaya özen göstermiştir. Eserin mukaddimesinde yer alan “Bazı Usûl-ü Fıkıh İstılahlarının Kısaca İzahı” başlıklı bölümde, lafzın manaya vaz‘ı çerçevesinde hâss, âmm, müşterek ve müevvel gibi terimlere; lafzın manaya delâleti açısından yapılan tasniflerde ise zâhir, nass, müfesser ve muhkem kavramlarına yer vermiştir. Yine lafzın manaya kapalılık derecesine göre hafî, müşkil, mücmel ve müteşâbih gibi ifadeleri ele almış; lafzın anlamda kullanılış şekline bağlı olarak da hakikat, mecaz, sarîh ve kinâye gibi terimleri açıklamıştır.²⁰⁶

Bunlara ilave olarak, lafızdan anlam çıkarma yolları bağlamında ibâre, işâret, delâlet ve iktizâ gibi kavramlara da temas etmiş; ayrıca mefhûmu muhalefet ile birlikte temel şer‘î deliller olan Kitap, Sünnet, İcmâ ve Kıyâs’ın yanı sıra hüküm, illet, sebep, şart, alâmet ve içtihat gibi usûlî kavramlara da açıklık getirmiştir.²⁰⁷

Hadis ilmi bağlamında ise Davudoğlu; râvî, muhaddis, sened, metin, hâfız, hüccet, hâkim ve muharric gibi temel kavramların tanımlarını yapmıştır. Hadislerin râvî sayısına göre yapılan tasniflerde mütevatir, haber-i vâhid (âhâd), meşhûr, müstefiz, azîz ve garîb (ferd) hadis türlerine değinmiş; senetteki ittisâl ve inkitâ’ durumuna göre muttasıl (mevsûl), müsned, mürsel, munkatı’, mu‘dal, muallak, müdelles ve mevkûf hadis türlerini açıklamıştır. Ayrıca, hadislerin sıhhat durumlarına göre yapılan sınıflamalarda sahih, hasen, sâlih, zayıf, maktû’, metrûk (matrûh), ma‘lûl, münker, şâz, müdrec, maktûb, munkalib, mübhem, muztarib, musahhaf, muharref ve mevzû hadis türlerine de eserinde yer vermiştir.²⁰⁸

Bu açıklamalar, eserin hem fıkıh hem de hadis açısından açıklayıcı bilgiler içerdiğini göstermekte ve Davudoğlu’nun okuyucunun kavramsal derinliği yakalayabilmesi için gösterdiği titizliği ortaya koymaktadır.

Davudoğlu, eserinin mukaddime kısmında ilgili alanlara dair kavramlara yer vermekle birlikte, şerh ve tercüme bölümünde genellikle bu kavramların tanımlarını yapmaksızın,

---

²⁰⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/R-U.

²⁰⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/Ü-V.

²⁰⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/Y-Zc.

açıklamalarının yer aldığı bölümlere dipnotlarda atıf yapmayı tercih etmiştir. Nitekim “Sular” babında yer alan 17/13 numaralı Ebû Vâkıd el-Leysi’den (ö. 68/687-88) rivayet edilen hadisin tercüme ve şerhi kısmında bulunan “*Tirmizi hasen olduğunu söylemiştir.*” ifadesindeki “hasen” kavramının yanına (2) numaralı dipnot işareti konmuş; dipnotta ise “*Bak: Hadis-i Hasen. ‘Hadis Istılahları’ kitabın başına shf: Z*”²⁰⁹ şeklinde kavramın detaylarının bulunduğu bölüme yönlendirme yapılmıştır. Ancak burada doğrudan bir kavram açıklamasına yer verilmemiştir.

Bir diğer örnek ise, “Gusül ve Cünübün Hükümü” babında yer alan 134/106 numaralı Ebû Hureyre’den (ö. 58/678) rivayet edilen hadisin “Hz. Peygamber’in (sav.) namaz abdesti gibi abdest alması” meselesinde geçen “Mücmel” kavramıdır. Bu kavram metin içerisinde tanımlanmamış, yalnızca dipnotta “ ‘Mücmel’ için bak: Usulü Fıkıh Istılahları; shf: ‘S’.”²¹⁰ şeklinde, ilgili açıklamanın yer aldığı bölüme yönlendirme yapılmıştır.

Bu duruma dair bir diğer örnek, “Tetavvu Namazı” babında yer alan 400/297 numaralı Hz. Aişe’den (ö. 58/678) rivayet edilen hadisin tercüme ve şerhinde geçen “muzdarib” kavramıdır. Bu kavramın tanımı metin içerisinde yapılmamış, yalnızca yanına (1) numaralı dipnot işareti konularak, dipnotta “Bak birinci cilt ‘Sahih olup olmayanlara göre hadis-i şeriflerin taksimi’ bahsine”²¹¹ şeklinde bir yönlendirme yapılmıştır. Ancak burada ilgili bölüme ait sayfa numarası belirtilmemiştir.

3.3.2.2. Kelimelerin Sözlük Anlamlarına ve Terim Anlamlarına Yer Vermesi

Davudoğlu eserin mukaddimesindeki kavramlardan başka metin içinde geçen veya şerh yapılırken kullanılan kavramların tanımlamalarına da yer vermiştir. Nitekim bir metin veya parça içerisinde yer alan kelimelerin hem sözlük hem de terim anlamlarının bilinmesi, okuyucunun metni daha iyi kavrayabilmesi açısından önemli bir husustur. Bu nedenle eser, açık ve sade bir dille kaleme alınmış olsa dahi, ilgili alan dışındaki okuyucular veya konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan kişilerin anlamakta güçlük çekebileceği kavramların açıklanmasının faydalı olacağı bilinen bir husustur. Davudoğlu da eserini sade bir dille kaleme almış olmakla birlikte²¹², bazı kavramların açıklanmasının gerekli olduğunu düşünerek bu terimleri izah etmiş olmalıdır. Bu açıklamalar, metnin daha iyi anlaşılmasını sağlamakla

---

²⁰⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/30, dipnot no: 2.

²¹⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/162, dipnot no: 1.

²¹¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/37, dipnot no:1.

²¹² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/H.

kalmayıp, aynı zamanda şerh ve tercüme sürecinde metni kavramaya da önemli katkılar sunmaktadır.

Bu çerçevede Davudoğlu, eserinde ele aldığı bazı kavramları tanımlarken sözlüklere de başvurmuş ve zaman zaman bu kaynaklara açıkça atıfta bulunmuştur. Kavramsal açıklamalara, eserin mukaddime kısmından itibaren yer verilmiş; bu bölümde özellikle fıkıh usûlü ve hadis ilmine ait terimlerin izahı yapılmıştır. Bununla birlikte, eserin diğer bölümlerinde de gerek ana metin içerisinde gerekse dipnotlarda çeşitli kavram açıklamalarına rastlanmaktadır. Davudoğlu, bu tanımlamaları bazen metnin akışı içinde, bazen de dipnotlarda sunarak okuyucunun metni daha iyi kavrayabilmesini amaçlamıştır denilebilir.

Örneğin “Hayız” bâbında Ümmü Seleme’den (ö. 62/681) rivayet edilen 161/126 numaralı hadiste geçen “nifas” kavramı, dipnotta “ *Doğumun arkasından gelen kandır.*” şeklinde tanımlanmış ve “*Azı için müddet yoktur. Çoğu kırk gündür.*”²¹³ diyerek devamında kısaca açıklanmıştır. Bu örneğe dair *Sübülü’s-Selâm*’da verilen malumatlar²¹⁴ ve Davudoğlu’nun eserinde yer alan malumatlar karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun San’anî’nin eserinde yer alan hususları tercüme ederek eserine dâhil ettiği fakat dipnotta yer verilen bu kavram tanımlamasının San’anî’nin eserinde yer almadığı anlaşılmaktadır.

Benzer şekilde “Mescidler” bâbında İbn Abbas’tan (ö. 68/687-88) rivayet edilen 275/206 numaralı hadiste geçen “teşyîd” kelimesi de dipnotta “*Teşyîd: Binayı yükseltmek ve şîd: yani sıva ile ziynetlemektir. Kâmus’ta ise teşyîd kelimesinin manasında binayı yükseltmek yoktur, sadece sıvamak anlamına gelir.*”²¹⁵ şeklinde açıklanmıştır. Bu açıklamada lügat kaynağı olarak Kâmus’tan yararlanıldığı anlaşılmakla birlikte, kavramın kaynakta geçtiği yerin açıkça belirtilmediği görülmektedir. Bu örnek hakkında, San’anî’nin şerhinde geçen “*والتشييد رفع البناء وترينه*”²¹⁶ “*بالتشييد، وهو الجص ، كذا في الشرح. والذي في القاموس: شاد الحائطَ يَشِيدُهُ طَلَاهُ بالتشييد، وهو ما [يطلبى به الحائط] من جص [و نحوه]*”²¹⁶ ifadelerine bakıldığında, bu örneğe dair aktarılan bilgilerin tercüme niteliğinde olduğu söylenebilir. Nitekim ilgili ifadenin tercümesi şu şekildedir: “Teşyîd, binanın yükseltilmesi ve onun şîd ile (sıva maddesiyle) süslenmesidir. Şîd ise alçıdır. Açıklamada (şerhte) bu şekilde

²¹³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/194, dipnot no:1.

²¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Muhammed bin İsmail el-Emir es-San’anî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, thk. Muhammed Subhî Hasan Hallâk (Demmam: Dâru İbni’l-Cevzî, 1433), 1/386-387.

²¹⁵ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/315-316, dipnot no:1.

²¹⁶ Emir es-San’anî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/154-155.

zikredilmiştir. Kāmûs'ta geçen ifade ise şudur: 'شَاد الحَائِطُ' yani 'duvarı şîd ile sıvadı' demektir. Ve şîd, duvara sürülen alçı ve benzeri maddelerdir."²¹⁷

Davudoğlu'nun kavram açıklamalarına, yalnızca dipnotlarla sınırlı kalmadığı, metin akışı içinde de yer verdiği görülmektedir. Nitekim "Kötü Huylardan Sakındırma" bâbında geçen 1541/1306 numaralı Hz. Aişe'den rivayet edilen hadisteki "şü'm kavramı yüm'nün zıddıdır" şeklinde tanımlanmış, ardından "yüm'n" kelimesi "uğur, bereket, fâl-i hayır manalarına gelir" ifadesiyle açıklanmış ve son olarak "şü'm"ün "uğursuz saymak"²¹⁸ anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu örneğe bakıldığında, Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği ifadelerin, San'ânî'nin şerhinde yer alan "الشُّؤْمُ ضِدُّ الْيُمْنِ وَتَقَدَّمَ الْكَلَامُ عَلَى حَقِيقَةِ سُوءِ الْخَلْقِ، وَأَنَّهُ الشُّؤْمُ، وَأَنَّ" cümlelerinin bir tercümesi mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu ifadelerin tercümesi şu şekildedir: "Şü'm (uğursuzluk), yüm'nün (uğur) zıddıdır. Kötü ahlâkın hakikati üzerine daha önce söz edilmiştir; onun şü'm (uğursuzluk) olduğu ve insana ulaşan her türlü kötülüğün sebebinin kötü ahlâk olduğu ifade edilmiştir. Bu ifadede, kötü ahlâkın ve iyi ahlâkın kul için kazanılmış bir tercih olduğuna dair bir ima bulunmaktadır."²²⁰

Yine aynı bâbda geçen 1512/1280 numaralı Mahmud b. Lebîd'den (ö. 96/715) rivayet edilen hadisteki "riyâ" kavramı, önce "aslı olmaksızın başkalarına iyi görünmektir" şeklinde lügat anlamıyla, ardından "başkalarına iyi görünmek için ibadet etmek; günah işlememektir"²²¹ ifadesiyle şer'î anlamıyla açıklanmıştır. Devamında ise riyanın dünyevi bir amaçla yani görülsün ve beğenilsin, başkalarına söylenilsin veya maddi karşılık vb. verilsin diye yapıldığı belirtilmiştir. Bu örnekte Davudoğlu'nun eserinde yer alan ifadeler ile San'ânî'nin şerhinde geçen "[حَقِيقَةُ الرِّيَاءِ] لُغَةً [هُوَ] أَنْ يَرَى غَيْرَهُ خِلَافَ مَا هُوَ عَلَيْهِ، وَشَرْعاً أَنْ يَفْعَلَ الطَّاعَةَ وَيَتْرَكَ الْمَعْصِيَةَ مَعَ مَلاحِظَةِ غَيْرِ اللَّهِ تَعَالَى، أَوْ يَخْتَارُ بِهَا" = "Riyânın hakikati, lügatte: kişinin başkasına, bulunduğu hâlin hilafını göstermesidir. Şer'an ise: Allah Teâlâ'dan başkasını gözeterek itaati yerine getirmesi, masiyeti terk etmesi, yahut bunu haber vermesi, yahut da mal veya başka bir

²¹⁷ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/154-155.

²¹⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/414.

²¹⁹ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/259.

²²⁰ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/259.

²²¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/385.

²²² Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/219.

dünyevî maksat için başkalarının bunu bilmesini istemesidir. Bunların hepsi haramdır.”²²³ ifadeler karşılaştırıldığında; Davudoğlu'nun eserindeki malumatın, San'anî'nin eserinde yer alan ifadelerle büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Bu durum, Davudoğlu'nun ilgili bölümleri San'anî'nin şerhinden tercüme etmek suretiyle eserine aldığını göstermektedir.

Verilen örnekler doğrultusunda, Davudoğlu'nun eserinde yer alan kavramların hem lügat anlamlarına hem de gerekli görüldüğünde şer'î ve ıstilahî açıklamalarına yer verdiği anlaşılmaktadır. Bu açıklamaların kimi zaman doğrudan tercüme yoluyla, kimi zaman ise kendi ifadeleriyle yapıldığı görülmektedir. Bu yöntem, hadis metinlerinin daha sağlıklı ve derinlikli bir biçimde anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Şer'î açıklamalar, kavramların dinî bağlamdaki kullanımını ortaya koyarken; ıstilahî açıklamalar, ilgili ilim dalındaki teknik anlamlarını yansıtmaktadır. Her kavrama bu yöntemin uygulanmadığı gözlemlense de, açıklamaya ihtiyaç duyulan durumlarda Davudoğlu'nun kavramsal izahlarda bulunma konusunda özenli davrandığı söylenebilir.

3.3.3. Kitab-Bâb Başlıkları Hakkında Yapısal-İçeriksel İncelemelere Yer

Vermesi

“*Kitâb*” kelimesinin, Arapça’da “*toplamak, bir araya getirip dikmek, bağlamak; yazmak, istinsah etmek*”²²⁴ anlam muhtevasına sahip olan “*ketb*” kökünden türeyen bir masdar olup, yazılı hâlde derlenen bilgileri ve bu bilgilerin kaydedildiği malzemeyi ifade ettiği belirtilmiştir. İslâmî literatürde ise “*kitap*” kavramının, “*Kur’ân-ı Kerîm, vahiy, mektup, belge, iki kapak arasında toplanmış bilgi, bir eserin ana konularından her biri*”²²⁵ gibi farklı anlamlarda kullanıldığı dile getirilmiştir.

Sözlükte “*kapı; vesile; konu, bahis*” gibi farklı anlamlara geldiği ifade edilen ‘bab’ kelimesi, aynı zamanda bu farklı anlamları doğrultusunda bir kitabın benzer konularının toplandığı bölümleri ifade etmek için de kullanıldığı açıklanmıştır.²²⁶

Bülûğu'l-Merâm'ın muhtevasının “*kitâb*” ve “*bâb*” başlıkları altında tertip edilmiş olması, Ahmed Davudoğlu'nun bu esere yazdığı şerh ve tercüme olan *Selâmet Yolları*'na da yansımıştır. Davudoğlu, eserin yapısına sadık kalarak *Selâmet Yolları*'nı da aynı şekilde “*kitâb*” ve “*bâb*” düzeniyle tasnif etmiştir. Bu bağlamda “*kitâb*” başlıkları, eserin temel konu alanlarını

²²³ Emir es-San'anî, *Sübülû's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/219.

²²⁴ Nebi Bozkurt, “*Kitap*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/120.

²²⁵ Bozkurt, “*Kitap*”, *DİA*, 26/120.

²²⁶ Metin Yurdagür, “*Bab*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/359.

belirtirken, “bâb” başlıkları ise ilgili ana konunun alt başlıklarını ve benzer meselelerin toplandığı bölümleri ifade etmektedir.

Bir eserin ana bölümlerinin “kitâb” başlıkları altında, bu bölümlere ait alt konuların ise “bâb” başlıklarıyla tasnif edilerek sunulması, ele alınan konunun sınırları dışına çıkılmaksızın daha düzenli bir biçimde incelenmesini mümkün kılar. Bu yöntem, hem konunun daha anlaşılır hâle gelmesini sağlar hem de ilmî tertibin sağlanmasına önemli ölçüde katkıda bulunur.

3.3.3.1. Kitâb-Bâb Başlıklarını Sarf İlmi Açısından Tahlili

Davudoğlu'nun, kitâb ve bâb başlıklarına dair bazı terimlerin sarf ilmi açısından açıklamalarına eserde yer verdiği görülmektedir. Örneğin, “Sular” babında şu ifadeye yer verilmiştir: “El-Miyah: ‘المياه’ = cemîdir, sular demektir. Müfredi (mâ) ‘ماء’ gelir.”²²⁷ ifadesiyle, kelimenin çoğul ve tekil şekilleri belirtilmiş, böylece kelimenin yapı ve türevine dair sarf ilminden hareketle bir izah yapılmıştır. Bu açıklama, kelimenin gramer yapısıyla ilgilidir.

Buradaki örnekte geçen ifadeler, San‘ânî'nin şerhinde yer alan “والمياه جمع ماء، وأصله مَوَّةٌ” = “المياه، ‘ماء’ (su) kelimesinin çoğulu olup, kelimenin aslı ‘مَوَّةٌ’ şeklindedir”²²⁸ ifadelerle karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun eserinde bu hususta yer alan bilginin ilgili şerhten yapılan bir tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Sarf ilmi açısından dikkat çeken bir örnek “Gusül ve Cünübün Hükmü” meselesinde yer almaktadır. Bu bölümde, Guslün, iğtisalın yani yıkanmanın ismi olduğu; bazılarının göre ise bu kelime ile su kastedildiğinde ilk harfinin ötre okunacağı, masdar kastedildiğinde ise ötre ve üstün okumanın caiz olduğu belirtilmiştir. Bazılarınca da masdar ise ilk harfinin üstün, yıkanmak manası kastedildiğinde de ötre okunacağı ifade edilmiştir. Bir görüşe göre de, üstün okunduğu zaman yıkanmak fiili; ötre okunduğunda ise kendisiyle yıkanılan şey olduğu dile getirilmiştir. Esre okunduğunda ise, su ile beraber kullanılan uşnan ve sabun vb. şeyler olduğu bilgilerine yer verilmiştir.²²⁹ Bu ifadelerle, kelimenin kökü, türediği fiil kalıbı, hareke farklılıkları ve bu farklılıkların anlam üzerindeki yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle açıklama, kelimenin morfolojik yapısına ve anlam çeşitliliğine odaklandığından, bütünüyle sarf ilmi kapsamında yapılan bir çözümleme niteliğindedir.

²²⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/9.

²²⁸ Emir es-San‘ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/93.

²²⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/142.

Bu örnekle ilgili olarak verilen açıklamalar, San‘ânî’nin şerhinde yer alan “(الغسل) بضم الغين” المعجمة - اسم للاغتسال ، وقيل : إذا أريد به الماء فهو مضموم [الغين]، وأما المصدر فيجوز فيه الضم والفتح، وقيل: المصدر بالفتح والاعتسال بالضم، وقيل: إنه بالفتح فعل المغتسل، وبالضم الذي يُغْتَسَلُ به، وبالكسر ما يجعل من الماء كالأشنان. (وحكمُ الجُئِبِ) أي : الأحكام المتعلقة بمن أصابته 230 = “(الغسل) Ğayn harfinin dammesiyle gelir, yıkanma için kullanılan isimdir. Denilmiştir ki: Eğer bu kelimeyle su (yani yıkanmakta kullanılan su) kastediliyorsa, ğayn harfi dammeli olur. Mastar ise hem damme hem fetha ile olabilir. Denilmiştir ki: Mastar (fiil kökü) fethalı, yıkanma anlamındaki isim ise dammelidir. Bir başka görüşe göre: Fethalı olan, yıkanan kişinin yaptığı iştir; dammeli olan ise yıkanmada kullanılan şeydir (su); kesralı (yani 'ğislin') olan ise suya katılan sabun gibi şeylerdir, mesela uşnân (sabun otu) gibi. (Ve cünübün hükmü) ifadesi, yani cünüplük hali meydana gelen kimseyle ilgili hükümler demektir.”²³¹ şeklindeki metin ile karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun eserinde bu hususa dair bilgilere tercüme yoluyla yer verdiği anlaşılmaktadır.

Bu hususa dair diğer bir örnek, “Av ve Hayvan Kesme” bâbında görülmektedir. Bu bölümde, “sayd” kelimesinin bir masdar olduğu ifade edilerek, kelimenin türediği kök ve fiil kalıbına dair bilgilere yer verilmiştir.²³² Bu hususa dair San‘ânî’nin şerhinde geçen “الصيد يطلق”²³³ = “على المصدر، أي التصيد، وعلى الصيد” kelimesi, mastar (fiil kökü) anlamında, yani “avlanma” manasında ve ayrıca “avlanan şey” anlamında kullanılır.²³⁴ Metin dikkate alındığında, Davudoğlu’nun bu örneğe dair verdiği malumata tercüme olarak yer verdiği anlaşılmaktadır.

Benzer şekilde, “Kurbanlar” bâbında ise “edâhî” kelimesinin “udhiyye”nin cem‘i olduğu belirtilmiş; ayrıca bu kelimenin “udhiyye, idhiyye, dahiyye, dhiyye ve edhât” gibi farklı şekillerde okunabileceği ifade edilmiştir.²³⁵ Bu açıklamalar, kelimelerin yapı, köken ve çokluk şekilleriyle ilgili olduğundan sarf ilmi kapsamında değerlendirilmektedir. Verilen bu örnek, San‘ânî’nin şerhinde yer alan “الأضاحي جمع أضحية بضم الهمزة، ويجوز كسرهما، ويجوز حذف الهمزة فتفتح الضاد كأنها اشْتُفَّتْ من”²³⁶ = “الأضاحي، ‘أضحية’، ‘الأضاحي’” kelimesinin çoğuludur; hemzesi

²³⁰ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/322.

²³¹ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/322.

²³² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/174.

²³³ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 4/299.

²³⁴ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 4/299.

²³⁵ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/193.

²³⁶ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 4/324.

damme ile (udhiyye) okunur, kesre ile (ıdhiyye) okunması da câizdir. Hemzenin hafz edilmesiyle ‘dâd’ harfi fetha ile okunur; bu da, sanki kesilmesinin meşru kılındığı zamanın isminden türetilmiş gibidir. Bu sebeple o güne “يوم الأضحى” (Kurban Bayramı Günü) adı verilmiştir.”²³⁷ ifadeleri ile karşılaştırıldığında, burada yer verilen açıklamaların Davudoğlu tarafından tercüme yoluyla aktarıldığı anlaşılmaktadır.

“Mescidler” babında yer alan açıklama da sarf yönünden bir değerlendirme içermektedir. Burada, ‘Mesâcid’ kelimesinin ‘mescid’in cem’i olduğu belirtilerek kelimenin çoğul yapısı açıklanmış, Mescid’in cim’in kesresi ile okunduğunda mekân-ı mahsus olduğu, cim’in fethasıyla ise secde yeri demek olduğu ifade edilmiştir.²³⁸ Bu ifadelerle, harfin harekesine bağlı olarak meydana gelen anlam değişimlerine işaret edilmiştir. Bu açıklamalar, kelimenin yapısı ve anlam yönüyle sarf ilmi çerçevesinde yapılmış tahlillerdir. Bu örneğe dair verilen malumatlar, San‘ânî’nin şerhinde geçen “المساجد جمع مسجد، بفتح العين وكسرها، فإن أريد به المكان المخصوص”²³⁹ = “el-Mesâcid”, “mescid” kelimesinin çoğuludur. “‘Ayn” harfi fetha veya kesra ile okunur. Eğer bu kelimeyle kastedilen özel (belirli) mâbed yeri ise, yalnızca kesra (mescid) ile okunur; eğer kastedilen secde yeri, yani alnın yere temas ettiği yer ise, yalnızca fetha ile okunur.”²⁴⁰ ifadeleriyle karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun eserinde yer alan açıklamaların bu metnin tercümesi mahiyetinde olduğu görülmektedir.

Bu duruma dair açıklayıcı diğer bir örnek de “Boşama” babında yer almaktadır. Bu bölümde, Arapça ‘talâk’ sözünün mutlak surette kullanıldığında ‘bağı çözüp kaldırmak’ olduğu, Nikâh’tan başka yerlerde ise, bu kelimenin if‘âl babında kullanıldığı ve: ‘أطلقت فرسى’ = ‘atımı saldım’ denildiği; Nikâh’ta ise, tef‘il babından kullanıldığı ve: ‘فلان طلق امرأته’ = ‘Fülan karısını boşadı’ denildiği belirtilmiştir.²⁴¹ Bu açıklama, kelimenin türediği bablara ve bağlama göre değişen kullanım biçimlerine odaklanmakta olup sarf ilmine dayalı bir açıklama içermektedir. Bu örneğe dair San‘ânî’nin eserinde geçen “هو لغة: خلّ الوثاق، مشتق من الإطلاق وهو الإرسال”²⁴² “هو لغة: وفلان طلقّ اليمين بالخير أي كثير البذل والإرسال لهما بذلك. وفي الشرع: حل عقدة التزويج، قال إمام الحرمين: هو لفظ جاهلي ورد الإسلام

²³⁷ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 4/324.

²³⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/303.

²³⁹ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/139.

²⁴⁰ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/139.

²⁴¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/359.

بتقريره²⁴² = “Talâk” lughat bakımından, bağın çözülmesi anlamına gelir. “İtlâk” kökünden türemiştir; bu kök ise salıvermek ve serbest bırakmak anlamındadır. (طَلَّقَ الْيَدَيْنِ) “Falan kişi hayırda eli açık biridir” ifadesi, onun hayırda eli bol, yani çokça bağış yapan ve elini bu işte serbestçe kullanan kimse olduğunu ifade eder. Şer‘î anlamda ise, nikâh bağının çözülmesidir. İmâmü’l-Harameyn, bu konuda şöyle der: Bu, câhiliye dönemine ait bir lafız olup, İslam dini bu lafzı aynen kabul ederek uygulamaya koymuştur.”²⁴³ metin ile karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun eserinde bu örnek bağlamında yer verdiği ayrıntılı bilgilerin San‘ânî’den yapılan kısmî bir tercüme niteliğinde olduğu görülmektedir.

Bu hususa dair diğer bir örnek “Cenazeler” bahsinde yer almaktadır. Burada, ‘cenâiz’ kelimesinin cenaze’nin çoğulu olduğu ve ‘cenaze’ kelimesinin cim’in fethası ile de kesresi ile de okunabileceği ifade edilmiştir. Ardından Kamus’ta, cenaze’nin cim’in fethasıyla ‘ölen insan’ demek olduğu, Ya da cim’in kesresiyle ‘ölen insan’, fethasıyla okunursa ‘tabut’ olduğu ya da bunun aksi olduğu, yani cim’in kesresiyle ‘tabut’, fethasıyla ‘ölen insan’ demek olduğu ya da cim’in kesresiyle ölen insanla beraber tabut manasına geldiği bilgilerine yer verilmiştir. Ardından genellikle Hanefiler’in fıkıh kitaplarında bu kelimenin cim’in fethasıyla ‘ölmüş insan’ manasında kullanıldığı ve cim’in kesresiyle ‘tabut’ manasında olduğu, meşhur nahiv âlimi Esmâî’den cim’in fethasıyla okunamayacağı hakkında rivayet olduğu bilgileri ilave edilmiştir.²⁴⁴ Bu örneğe dair San‘ânî’nin eserinde yer alan “الجنائز جمع جنازة بفتح الجيم وكسرها . في القاموس: ”²⁴⁵ = “El-Cenâ’iz’, ‘cenâze’ kelimesinin çoğuludur; ‘cîm’ harfî fetha (cenâze) veya kesre (cinâze) ile okunur. Kâmûs’ta şöyle denir: ‘Cenâze’ kelimesi, ölüyü ifade eder ve fetha ile okunur; yahut kesra ile de ‘ölü’ anlamına gelir. Fetha ile okunduğunda ‘tabut’ anlamına gelir veya bunun tersi de olabilir; yahut kesra ile ‘ölüyle birlikte tabut’ anlamındadır.”²⁴⁶ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun San‘ânî’den tercüme ettiği bazı bilgilere yer verdiği, ancak bunun yanında San‘ânî’nin eserinde bulunmayan ek açıklamalar da sunduğu anlaşılmaktadır.

Örneklerde de görüldüğü üzere eserde bab başlıkları sarf ilmi açısından tahlil edilirken, metindeki kelime ve kavramların şekil, köken ve anlam bağlantısı üzerinden incelendiği bir

²⁴² Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/155.

²⁴³ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/155.

²⁴⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/246.

²⁴⁵ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/247.

²⁴⁶ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/247.

yöntem izlenildiği anlaşılmaktadır. Ancak eserde bu hususa dair yer verilen bilgilerin büyük ölçüde San‘ânî’nin eserinden tercüme mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.3.2. Mana Açısından Tahlili

Eser incelendiğinde, kitâb ve bâb başlıklarındaki açıklamaya muhtaç kavramların, anlam yönüyle ele alındığı; bu kavramların hem lügat anlamları hem de şer‘î boyutlarıyla açıklığa kavuşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu tahlil sürecinde de yalnızca dilsel açıklamalarla yetinilmeyip, âlimlerin eserlerinden, Kur‘ân-ı Kerîm’den, hadislerden, Mecelle’den, Arapların günlük dildeki kullanımlarından, mezhep görüşlerinden ve yöresel yorumlardan vs. istifade edilerek; kavramların anlamının açıklanmaya ve bağlamının belirginleştirilmeye çalışıldığı dikkat çekmektedir. Böylece kavramlar tahlil edilirken yalnızca tanımları değil, aynı zamanda kullanım bağlamları ile tarihî ve ilmî arka planlarının da dikkate alındığı bir yöntem izlendiği anlaşılmaktadır.

Bu hususa dair dikkat çekici bir örnek “Zekât” babında yer almaktadır. Bu bölümde, zekât’ın lügatte “artmak ve temizlemek” anlamlarına geldiği; Allah’ın, ‘قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَقَاهَا’ = ‘o nefsi temizleyen, muhakkak felâh buldu, demektir.’ (Şems, 91/9) buyurduğunu; Araplar’ın ise, ‘رَزَقَالُ’ dediğini ve bunun ‘mal arttı’ demek olduğu belirtilmiştir. Şer‘î olarak ise, ‘mal-ı mahsus şeriat-ı mahsusa ile müstehakkına temlik etmek’ olduğu, mal-ı mahsustan kast edilenin ise, zekât olarak verilen mal olduğu ve zekât’ın manen, ‘malın temizliği’ demek olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte zekât’ın üreyip, artan mallardan verildiği de eklenmiştir. Ayrıca, şer‘î manasının içinde lügat manasının da mevcut olduğu ve hatta verilen zekât’ın malın çoğalmasına sebep olduğu zikredilmiştir. Akabinde de ‘لَنْ شُكْرْتُمْ لِأَزِيدَنَّكُمْ’ = ‘Eğer siz şükrederseniz, Ben Azimüşşan da behemehâl size daha fazla vereceğim’ (İbrahim 14/7) ayetinin buna işaret ettiği bilgilerine yer verilmiştir.²⁴⁷ Bu örneğe dair yer verilen ifadelerde görüldüğü üzere, kavramın hem lügat hem de şer‘î anlamları birlikte ele alınmıştır. Ayrıca bu açıklamada, kavramın izahında hem Kur‘ân-ı Kerîm’den ayetlere hem de Arapların gündelik dilde kullandığı ifadelerle başvurularak kavramın daha derinlikli ve kapsamlı biçimde anlaşılması sağlanmıştır. Bu örneğe dair eserde yer alan açıklamalar ile San‘ânî’nin eserindeki “الزكاة لغة مشتركة”

بين النماء والطهارة، وتطلق على الصدقة الواجبة والمندوبة، والنفقة والعفو والحق، وهي أحد أركان الإسلام الخمسة بإجماع الأمة، وبما عُلم من ضرورة

²⁴⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/332.

=²⁴⁸”الدين. واختلف في أي سنة فُرِضَتْ، فَقَالَ الْأَكْثَرُ : إِنَّهَا فُرِضَتْ فِي السَّنَةِ الثَّانِيَةِ مِنَ الْهَجْرَةِ قَبْلَ فَرَضِ رَمَضَانَ. وَيَأْتِي بَيَانُ مَتَى فُرِضَ فِي بَابِهِ “Zekât” lügat bakımından, artma (en-nemâ) ve temizlik (et-tahâre) anlamları arasında müşterek bir lafızdır. Vacip ve mendup sadaka, nafaka, af, hak gibi anlamlarda da kullanılır. Zekât, ümmetin icmâi ile İslam'ın beş temel rüknünden biridir ve dinin zaruriyatından olduğu bilinmektedir. Zekâtın hangi yılda farz kılındığı hususunda ihtilaf edilmiştir; cumhur, onun hicretin ikinci yılında, Ramazan orucu farz kılınmadan önce farz kılındığını söylemiştir. Hangi vakitte farz kılındığı ilgili babında açıklanacaktır.”²⁴⁹ şeklindeki ifadeler karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun bu konuda San'ânî'nin eserinden sınırlı ölçüde istifade ettiği; eserdeki açıklamaların büyük çoğunluğunun ise San'ânî'den tercüme olmadığı görülmektedir.

Bab başlıklarını anlam yönünden tahlile dair dikkat çekici bir diğer örnek “Teyemmüm” babında yer almaktadır. Bu bölümde, teyemmüm'ün lügatte ‘kasetmek’ demek olduğu, şeriatte ise, ‘temzilenmek için temiz yeri kasetmek’ olduğu açıklanmıştır. Fakat Kemal b. Hüman'ın (ö. 861/1457) *Fethu'l- Kadir* isimli eserinde bu tarifi beğenmediği ve ‘hak olan, teyemmüm yüz ile elleri temiz yere silmenin ismidir. Kasd şarttır’ dediği nakledilmiştir. Teyemmüm'ün, abdestin halefi olduğu ve hatta Türkçe’de ‘su bulunmadığı yerde, teyemmüm caizdir’ denilerek nükte yapıldığı bilgilerine yer verilmiştir.²⁵⁰ Bu açıklamalarla kavramın hem lugavî hem de şer’î anlamı yönüyle değerlendirildiği görülmektedir. Ayrıca klasik kaynaklardan birine atıfta bulunularak görüş farklılıkları yansıtılmış; bunun yanı sıra, Türkçede kullanılan nükteye de yer verilerek anlam merkezli bir tahlil yapılmıştır denilebilir. Bu örnekte eserde yer alan bilgilerle San'ânî'nin eserindeki “التيمم هو في اللغة : القصد. وفي الشرع : القصد إلى الصعيد لمسح الوجه” =²⁵¹”واليدن بنية استباحة الصلاة ونحوها. واختلف العلماء هل التيمم رخصة أو عزيمة؟ وقيل : هو لعدم الماء عزيمة، وللعذر رخصة”²⁵² şeklindeki ifadeler karşılaştırıldığında, istilahî ve şer’î tanımların doğrudan tercüme edildiği, ancak devamındaki açıklamaların birebir tercüme olmayıp farklı bir

²⁴⁸ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/5.

²⁴⁹ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/5.

²⁵⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/163.

²⁵¹ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/350.

²⁵² Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/350.

aktarım yöntemiyle sunulduğu ve başka bir eserden yapılan naklin ilave edildiği anlaşılmaktadır.

Bab başlıklarını anlam yönünden ele alan açıklamalara “Hayz” babında da yer verilmiştir. Bu kısımda, Hayz’ın lügatte ‘çıkan kan’ demek olduğu ifade edilmiştir. Şer’î olarak ise, hayzın hades mi necis mi olduğu hususunda ihtilaf edildiği, hades olmasının daha münasip görülür olduğu belirtilmiştir. Ardından ‘Hasta ve küçük olmayan bir kadın rahminin dışarı attığı kandır.’ şeklinde hayzın necis olduğuna göre tarifi yapılmış, hades olduğuna göre tarifinin ise, ‘Adı geçen kan sebebiyle hâsıl olan şer’î maniiyyet’ olduğu bilgilerine yer verilmiştir.²⁵³ Bu örnekte, kelimenin hem lugavî hem de şer’î anlamlarına temas edildiği görülmektedir. Burada hayz kavramının mahiyeti, farklı açılardan ele alınmış; hangi anlam çerçevesinde değerlendirildiğine göre tarifinin de değişebileceği belirtilmiştir. Söz konusu örneğe dair eserde yer alan malumat ile San’ânî’nin eserindeki “الحيض مصدر حاضت المرأة تحيض حيضاً ومحيضاً، فهي حائض، ولما كانت له”²⁵⁴ = “Hayız” “حاضت” fiilinin mastarıdır; “kadın hayız oldu” anlamında kullanılır: “حاضت المرأة تحيض حيضاً ومحيضاً” = (kadın hayız oldu), bu durumda kadın “حائض” (hayız hâlindeki) olur. Hayzın birtakım şer’î hükümleri - yapılması gerekenler ve terk edilmesi gerekenler bulunduğundan, musannif bu konuya dair bir bab tahsis etmiş ve bu bağlamda gelen hükümlere yer vermiştir.²⁵⁵ ifadeleri karşılaştırıldığında, eserde yer alan bilginin San’ânî’nin eserinden doğrudan bir tercüme olmadığı, ilave bilgiler de ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.

Eserde, bab başlıkları anlam yönünden tahlil edilirken zaman zaman hem Kur’an ayetlerinden hem de fukahânın ıstılahından yararlandığı görülmektedir. Bu duruma “Namazın Şartları” babında yer alan açıklama örnek olarak verilebilir. Burada, şart’ın lügatte ‘alamet’ manasına geldiği, Kur’an-ı Kerim’de bu anlamda kullanıldığı ifade edilerek, ‘فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا’ = ‘Kıyametin alametleri şüphesiz geldi’ (Muhammed 47/18) buyrulduğu belirtilmiştir. Fıkıh âlimlerinin ıstılahında ise, ‘yokluğundan yokluk lazım gelen şey’ diye tanımlandığı, yani bir şeyin olabilmesinin başka bir şeyin varlığına bağlı bulunduğu, bu sebeple başka bir şey mevcut olmadığında o şeyin de bulunmayacağı şeklinde açıklanmıştır. Buna örnek olarak da, namazın sahih olabilmesi için abdestin şart olduğu dile getirilmiş; eğer abdest yoksa namazın da

²⁵³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/181.

²⁵⁴ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/370.

²⁵⁵ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/370.

olmadığı ifade edilmiştir.²⁵⁶ Bu ifadelerde görüldüğü üzere, kavram hem lugavî hem de fikhî bağlamda açıklanmış; bu açıklamalarda hem ayet delili hem de fıkıh usulü tanımı birlikte kullanılarak kavramın anlamı daha derinlikli bir şekilde ortaya konmuştur. Bu yaklaşım, terimlerin çok yönlü bir anlayışla ele alındığını göstermektedir. Bu örneğe dair eserde yer alan malumatla San'ani'nin eserindeki “الشرط لغة: العلامة، ومنه قوله تَعَالَى: ﴿فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا﴾ أي : علامات الساعة، وفي”²⁵⁷ = “Şart’ lugat bakımından ‘alâmet’ (işaret) anlamındadır. Nitekim Yüce Allah’ın şu sözü de buna delalet eder: “فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا” (yani kıyamet alâmetleri gelmiştir). Fıkıh âlimlerinin ıstılahında ise şart: “Yokluğu durumunda hükmün de yokluğunu gerektiren şey”dir.”²⁵⁸ ifadeleri karşılaştırıldığında, eserdeki ifadelerin San’anî’nin eserinden tercüme edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Eserde, bazı durumlarda, bab başlıklarında yer alan kavramların tanımının doğrudan metin içinde değil, dipnotta verildiği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak “Namaz Kılanın Sütresi” babı gösterilebilir. Bu bölümde “sütre” kavramının açıklamasına metin kısmında yer verilmemiş; ancak dipnotta “önünden kimse geçmesin diye dikilen şeydir.”²⁵⁹ şeklinde tanımlanarak kavramın anlamı okuyucuya açıklanmıştır. Bu örneğe dair San’ani’nin eserinde “تشديد الوعيد في المرور بين المصلي وسترته”²⁶⁰ ifadesinin sadece mesele başlığı olarak geçtiği görülmektedir. Bu ifadenin tercümesi “Namaz kılan ile onun sütresi arasından geçme hususunda tehdit (uyarı)’in şiddetle vurgulanması.”²⁶¹ şeklindedir. Davudoğlu’nun eserinde yer alan ifadelerle bu ifadeler karşılaştırıldığında, eserdeki ifadelerin birebir tercüme olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak verilen ifadelere dayanarak çıkarım yapılmış olması da muhtemeldir denilebilir.

Eserde, bazen de, bab başlıklarına dair yapılan tahlillerde başlıkta geçen ifadelerin maksadı açıklığa kavuşturulmuştur. Bu duruma “İhramın Vecihleri ve Sıfatı” bölümünde yer alan açıklama örnek verilebilir. Burada, ihramın vecihlerinden kast edilenin, ihramın taalluk ettiği nev’iler olduğu ve bunların, hac, umre veya her ikisinin olduğu belirtilmiştir. Sıfattan muradın ise, ‘ihramın nasıl yapılacağı’ olduğu şeklinde açıklanmıştır.²⁶² Bu ifadelerle,

---

²⁵⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/253.

²⁵⁷ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/79.

²⁵⁸ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/79.

²⁵⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/277.

²⁶⁰ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/111.

²⁶¹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/111.

²⁶² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/507.

başlıktaki terimlerle neyin kastedildiği açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bu açıklama, başlıkta yer alan kavramların metinde hangi bağlamda kullanıldığını ortaya koyarak okuyucunun konuyu daha doğru kavramasına katkı sağlamaktadır. Buradaki örneğe dair verilen malumatlar ile San'ani'nin eserinde yer alan “الوجوه جمع وجه، والمراد بها الأنواع التي تتعلق بها الإحرام وهو الحج، [أو] العمرة، أو مجموعهما،”²⁶³ = “وجه” kelimesi “وجه” kelimesinin çoğuludur ve murat edilen, ihram ile ilgili olan türlerdir; bunlar hac veya umre ya da her ikisinin toplamıdır. Onun sıfatı, onu yapan kişinin ihramlı olduğu halin keyfiyetidir.”²⁶⁴ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun bu örnek hakkında eserinde yer verdiği malumatın San'ani'nin eserinden tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Eserde, bazen de, “Alışveriş” bahsinde olduğu gibi, doğrudan kavramın tanımına geçilmeden önce konuya dair bazı temel bilgilere yer verilerek ardından kavramsal tahlile yönelindiği görülmektedir. Bu yaklaşım, konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak açısından önemlidir. Nitekim bu bölümde, Usûl-i Fıkıh ilmindeki açıklamalara göre, Allah'ın meşru kıldığı hususların: 1- Sadece Allah'ın hakkı olan, 2- Sadece kul hakkı olan, 3- Hem Allah hakkı hem de kul hakkının mevcut olduğu; ancak Allah hakkının daha çok bulunduğu, 4- Her iki hakkın da birlikte bulunduğu; ancak kul hakkının daha fazla bulunduğu şeyler şeklinde dört gruba ayrıldığı belirtilmiştir. Alışverişin ise bu sınıflandırmada ‘Sırf kul hakkına dâhil olan meşruat’ kapsamında değerlendirildiği ifade edilmiştir. Bu açıklamaların ardından, alışverişin hikmet-i meşruiyetine temas edilmiş ve konunun devamında, ‘Büyü’ lafzının bey’in çoğulu olduğu ifade edilmiş, Bey’in alışveriş demek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, bu kelimenin birbirine karşıt anlamlarda kullanılan müşterek lafızlardan olduğu; satış ve satın almanın her ikisine de bey‘ denilebileceği, şira‘ kelimesinin de aynı anlamda olduğu bilgilerine yer verilmiştir. Açıklamalara devam edilerek; bey’in lügatte ‘malı mal ile değiştirmek’ olduğu, şeriatte de öyle olsa da rıza kaydı ile mukayyed olduğu ifade edilmiştir. Yani şeriatte bey’in ‘iki tarafın rızası ile malı mal ile değiştirmek’ olduğu açıklanmıştır. Bu açıklamaların ardından bey’in şartları, rüknü, hükmü ve meşruiyetine dair bilgiler sunularak konu kapsamlı biçimde ele alınmıştır.²⁶⁵

²⁶³ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/186.

²⁶⁴ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/186.

²⁶⁵ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/5-6.

[يعني بالشروط] شروط البيع . والشروط في عرف الفقهاء ما يلزم “ Bu örneğe dair San’ânî’nin eserinde yer alan “
من عدمه عدم حكمٍ أو سببٍ، سواءً عَلَّقَ بكلمة شرط أو لا، وله في عرف النحاة معنى آخر. وقد جعلوا شروط البيع أنواعاً منها في العاقد، وهو أن يكون عاقلاً مميزاً، ومنها [أن يكون] في الآلة وهو أن يكون بلفظ الماضي، ومنها في المحل، وهو أن يكون مالاً متقوماً وأن يكون مقدور التسليم، ومنها “Şartlarla” = “التراضي، ومنها شرط النفاذ وهو الملك أو الولاية. وقوله: [وما نهي عنه]، أي: من البيوع. وستأتي الأحاديث في الذي نهي عن بيعه kastedilen, satışın şartlarıdır. Fıkıh âlimlerinin terminolojisinde şart, yokluğunda hükmün veya sebebin gerçekleşmemesini gerektiren şeydir; ister ‘şart’ kelimesiyle belirtilmiş olsun, ister olmasın. Dilbilimcilerin terminolojisinde ise başka bir anlamı vardır. Satışın şartlarını çeşitli türlere ayırmışlardır: Bunlardan biri akidde, yani akıl sahibi ve ayırt etme gücüne sahip olma şartıdır; diğerleri malda, yani geçmiş zaman kipiyle ifade edilmesi; mahallinde, yani değerli bir mal (mütekavvim) olması ve tesliminin mümkün olması; rızada, yani tarafların anlaşması ve geçerlilik şartında, yani mülkiyet veya yetki bulunmasıdır. ‘Ve nehy ettiği’ ifadesi, satışlardan yasaklananı ifade etmektedir. Yasaklanan satışlara dair hadisler daha sonra gelecektir.”²⁶⁶ şeklindeki malumatlara bakıldığında, San’ani’nin eserinde yer verdiği malumatlarda şartlarla kastedilenin ne olduğu, fıkıh âlimlerinin ve dilbilimcilerin ıstılahında şart’ın ne anlamlara geldiği ve satışın şartları gibi hususlara yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda Davudoğlu’nun bu hususa dair eserde yer verdiği malumatların, San’ani’den tercüme olmadığı anlaşılmaktadır.

Bazen de, bab başlıklarına dair anlam tahlilinde, doğrudan kavramın tanımı verilmek yerine, önce ilgili hadisin zikredildiği, ardından izahata geçilerek bölgesel farklılıklara da değinmek suretiyle kavramsal değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Bu hususa, “Selem, Karz ve Rehin” bablarında rastlanmaktadır. Söz konusu bölümde, selem’in Iraklılara göre ‘hem vezin hem de mana itibarı ile selem demek’ olduğu; Hicazlılar’a göre ise ‘zimmette mevsuf bulunan bir şeyi peşin para ile satmak’ olduğu bilgilerine yer verilmiş ve şer’an tarifinin de bu olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte, mezhep imamlarının tarifleri arasında bir miktar farkların bulunduğu belirtilmiştir.²⁶⁷ Bu tarz açıklamalar, kavramın sadece sözlük ve ıstılahî boyutunu değil, aynı zamanda bölgesel yorum farklarını da ortaya koyarak çok yönlü bir anlamlandırma yapıldığını göstermektedir. Verilen örnekte yer alan açıklamalar ile San’ânî’nin eserindeki السلف بفتحيتين: هو السَّلْمُ وزنًا ومعنى، قيل: وهو لغة أهل العراق، والسلف لغة أهل الحجاز، وحقيقته شرعاً: بيع موصوف في الذمة ببدل [ما] ، “

²⁶⁶ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/7.

²⁶⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/100.

يُعطي عاجلاً، وهو مشروع إلا عند ابن المسيب²⁶⁸ = “السَّلف” iki üstün harekeyle (فتحتين) okunur; bu, lafız ve anlam itibarıyla “سَلَم” ile eşdeğerdir. Denilmiştir ki: Bu, Irak ehlinin lugatında “السَّلف”, Hicaz ehlinin lugatında ise “السَّلم” şeklindedir. Şer‘î hakikati ise: Karşılığı peşin olarak verilen, zimmette vasıflandırılmış bir şeyin satımıdır. Bu satış şekli, Saîd b. el-Müseyyeb dışında bütün fakihlere göre meşrudur.”²⁶⁹ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun eserinde yer alan bilginin San‘ânî’nin eserinden yapılan bir tercüme niteliğinde olduğu açıkça görülmektedir.

Eserde, bab başlıklarına dair yapılan mana tahlillerinde, yalnızca lügat ve şer‘î tanımlarla yetinilmeyip, hukukî metinlerden de istifade edildiği görülmektedir. Bu yöntemle “Gasb” babında açık biçimde rastlanmaktadır. İlgili bölümde önce gasb’ın lügatte; ‘bir şeyi zulüm yolu ile almak’ olduğu ifade edilmiş, şeriatte ise; ‘başkasının milki olan kıymeti hâiz muhterem bir malı tecavüz sureti ile almak’ olduğu açıklanmıştır. Yani gasb’ın, başkasının malında sahibinin rızası olmaksızın tasarrufta bulunmak olduğu ve bunun memnu olduğu belirtilmiştir. Ardından bu husus, “*Bir kimsenin milkinde onun izni olmaksızın âhar bir kimsenin tasarruf etmesi caiz değildir*”²⁷⁰ denildiği, Mecelle’nin 96. Maddesi aktarılarak ifade edilmiştir.²⁷¹ Bu açıklamalarla, hem lügat hem de şer‘î tanımlar sunulmuş, ardından Mecelle’ye yapılan atıfla, oradaki karşılığına dikkat çekilmiştir. Bu yaklaşım, kavramın anlam çerçevesini hem teorik hem de uygulamalı boyutlarıyla zenginleştirmiştir. Bu örnek özelinde, Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği açıklama ile San‘ânî’nin eserinde geçen “هو مصدر غصبه يغصبه”²⁷² = “Gasp” kelimesi, “غصبه يغصبه” fiilinden türemiş bir mastardır: Onu zulmen almak; “اغتصبت” (zorla aldım) kelimesinde olduğu gibi - el-Kāmûs’ta geçtiği üzere.”²⁷³ şeklindeki metin karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun metninde yer alan bilginin, San‘ânî’den tercüme olmadığı ve esere ilave edildiği anlaşılmaktadır.

Eserde, bazı bab başlıklarında kavramsal açıklamalara daha önce yer verildiği gerekçesiyle tekrar tanım yapılmadığı, bunun yerine kavramın tarihî gelişimi ve şer‘î bağlamına

²⁶⁸ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/123-124.

²⁶⁹ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/123-124.

²⁷⁰ Ahmet Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye: Mecelle Ta’dilleri ve Gerekçeleriyle Birlikte* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013), 62, Madde no: 96.

²⁷¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/145.

²⁷² Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/181.

²⁷³ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/181.

Allah'ın, ilzam anlamında; 'وَفَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ' = 'Rabbin ancak kendine ibadet etmenizi farz kıldı' (İsrâ 17/23) buyurduğu gibi; 'وَفَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ' = 'Benî İsrail'e haber verdik' (İsrâ 17/4) ayetinin ise ihbar manasında; 'فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ' = 'Namaz eda edildi mi yeryüzüne dağılıverin' (Cum'a 62/10) ayetinin de fariğ olmak anlamında kullanıldığı bilgilerine yer verilmiştir. Akabinde, Arapların ise, 'قَضَىٰ الْحَاكِمُ النَّفَقَةَ' = 'Hâkim nafakayı kaza etti' dediklerini ve bunun 'nafaka takdir etti' demek olduğu belirtilmiştir. Şer'an ise, âmme üzerinde vilayeti yani söz hakkı olan bir kimsenin ilzam eden sözü olduğu ve bu tarifte kazânın lügat anlamının da yer aldığı ifade edilmiş, 'zira davalıya hükmü ilzam ve ihbar eder' denilmiştir.²⁷⁷ Bu açıklamalar, kavramın hem dilsel kökeni hem de İslami bağlamdaki anlamını bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği açıklama ile San'ânî'nin eserinde geçen "القضاء بالمد الولاية المعروفة، وهو في اللغة مشترك بين [معان منها] : إحكام الشيء والفراغ منه . ومنه : ﴿فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾ ، وبمعنى وإمضاء الأمر، ومنه : ﴿وَفَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ ، وبمعنى الحتم والإلزام، ومنه : ﴿وَفَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ﴾ . وفي الشرع إلزام ذي الولاية بعد الترافع . وقيل هو الإكراه بحكم الشرع في الوقائع الخاصة لمعين أو جهة ، والمراد بالجهة كالحكم لبيت المال أو عليه."²⁷⁸ (medli, yani uzun okunuşla) bilinen velâyet makamıdır. Lugatte birçok anlama ortak kullanılan bir kelimedir. Bu anlamlardan bazıları şunlardır: Bir işi sağlama sağlamak ve onu tamamlamak. Buna örnek: "فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ" (Böylece, onları yedi gök olarak yarattı.) (Fussilet, 41/12); Bir işi yürürlüğe koymak anlamında; buna örnek: "وَفَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ" (.Biz İsrailoğullarına şöyle bildirmiştik.) (el-İsrâ, 17/4); Kesin hüküm ve bağlayıcı emir anlamında; buna örnek: "وَفَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ" (Rabbin ancak kendisine kulluk etmenizi emretti.) (el-İsrâ, 17/23). Şer'an (şer'î hüküm olarak) ise, tarafların karşılıklı başvurusundan (yani davalılaşmasından) sonra, velâyet sahibinin bağlayıcı bir karar vermesidir." Bir başka tanıma göre ise, şer'î hükme dayanarak belirli bir kimseye ya da bir makama (cihete) dair özel olaylarda uygulanan zorlamadır (bağlayıcı karardır). Burada "cihet"ten maksat, Beytü'l-mâl lehine ya da aleyhine verilen hüküm gibi durumdur."²⁷⁹ şeklindeki ifadeler ile karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun bu konuda San'ânî'nin eserinden faydalandığı, ancak metnin tamamının doğrudan bir tercüme olmadığı; ayrıca ilavelerle zenginleştirildiği anlaşılmaktadır.

²⁷⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/244-245.

²⁷⁸ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/45.

²⁷⁹ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/45; Ayetler hakkında yer verilen mealler için bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, "Kur'an'ı Kerim", Erişim: 20 Ocak 2026, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>.

hakkında not düşülmüştür.²⁸³ Burada, Davudoğlu'nun eserinde yer alan bilgiler ile San'anî'nin şerhindeki “هو لغة : مصدر فلسفه نَسَبْتُهُ إِلَى الْإِفْلَاسِ الَّذِي هُوَ مَصْدَرُ أَفْلَسَ، أَي: صار إلى حالة لا يملك فيها فلساً. والحجر هو لغة مصدرٌ” şeklindeki “Lügat bakımından o, ‘فلسفه’ fiilinin mastarıdır; yani onu iflas’a nispet ettim. Bu ise, ‘أفلس’ fiilinin mastarıdır ki, kişinin bir fels’e bile mâlik olmadığı bir hâle düşmesi demektir. ‘Hacr’ ise, lügatte ‘حجر’ fiilinin mastarıdır; yani engellemek ve daraltmak (yasaklamak) anlamına gelir. Şer’î açıdan ise, hâkimin borçluya ‘Malındaki tasarrufunu senin üzerine yasakladım’ sözüdür.”²⁸⁵ şeklindeki bilgiler karşılaştırıldığında, eserde, kavram tanımlamalarına San’ani’den tercüme olarak yer verilmiş olduğu, mezhep görüşlerine ilişkin kısımların ise San’anî’nin eserinde yer almadığı anlaşılmaktadır.

3.3.3.3. Babın Hadislerinin İhtiva Ettiği Hususları Zikretmesi

Bir konunun başında içeriğe dair ön bilgilendirme yapılmasının ya da sonunda genel bir değerlendirme ile özet sunulmasının, konunun bütüncül olarak anlaşılmasına katkı sağlayacağı bilinen bir husustur. Söz konusu eserde de, bazı bâblarda yer alan hadisler şerh ve tercüme edildikten sonra, ilgili bâbın sonunda bu hadislerin içerdiği temel hususlara topluca değinilerek okuyucunun metni daha kapsamlı biçimde kavramasına imkân tanındığı görülmektedir. Örneğin, “Pisliği Giderme Bâbı ve İzahı” bölümünde, görüldüğü üzere bu babın hadislerinin “şarab, ehli eşeklerin eti, meni, çocukların beveli ve hayız kanı” vb. necasetleri içerdiği ifade edilmiştir.²⁸⁶ Bu ifadeyle, bu babdaki hadislerin içeriğinde yer alan konular toplu şekilde belirtilmiştir. Bu yöntem, ilgili bâbdaki rivayetlerin bütüncül muhtevasını anlamaya katkı sağlamaktadır denilebilir. Bu örneğe ilişkin olarak, Davudoğlu'nun eserinde yer alan bilgiler ile San’anî'nin eserindeki “فهذه الأحاديث في هذا الباب اشتملت من النجاسات على الخمر، ولحوم الخنزير الأهلية، والميت، وبول الجارية”²⁸⁷ = “Bu bâbtaki hadisler, necasetlerden; şarab, evcil merkep etleri, meni, çocukların idrarı ile hayız kanını içermektedir.”²⁸⁸ cümleleri karşılaştırıldığında,

²⁸³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/110.

²⁸⁴ Emir es-San’anî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/135.

²⁸⁵ Emir es-San’anî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/135.

²⁸⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/52.

²⁸⁷ Emir es-San’anî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/169.

²⁸⁸ Emir es-San’anî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/169.

Davudoğlu'nun bu hususa dair verdiği malumatın San'ani'nin eserinden tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Yine, babın içerdiği hususlara bazen babın başında da değinildiği görölmektedir. Örneğin, “Mestler Üzerine Mesh” babında, bu babın içeriğinde mest üzerine mesh'in meşruiyetine dair delillerin göröleceği ifade edilerek konuya giriş yapılmıştır.²⁸⁹ Bu yöntem, okuyucunun babın ana konusunu önceden kavramasını sağlayarak metnin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumat ile San'ani'nin eserindeki “أي باب ذكر أدلة شرعية ذلك” = “Yani, bu konuda şer'î delillerin zikredildiği babdır.”²⁹⁰ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumatın San'ani'den tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Bu duruma bir diğer örnek olarak “Mikatlar” bâbı verilebilir. Bu bölümde yer alan kavramsal açıklamaların ardından, bu babta şâri'nin ihram için koyduğu sınırların göröleceği ifade edilmiştir.²⁹¹ Bununla, bölümün içeriğine dair okuyucuya ön bilgi sunulmuştur. Bu yaklaşım, ilgili bâbın muhtevasını önceden kavramaya katkı sağlamaktadır. Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumatla San'ani'nin eserindeki “في هذا الباب ما حدّد الشارع للإحرام من الأماكن.”²⁹² = “Bu babda şâri'in ihram için belirlediği mekânlar zikredilir.”²⁹³ İfadeleri karşılaştırıldığında Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumatın San'ani'nin eserinden tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer örnek ise “Hacc'ın Kazası ve İhsar Babı”nda yer almaktadır. Bu bölümde, bâbın sonunda yer alan değerlendirmede, hadislerin muhtevası hakkında; göröldüğu üzere babın üç hadisinin ihramlı kişinin üç sebepten biriyle ihramdan çıkacağını ifade ettiğini ve bu sebeplerin ‘ihsar, iştirat ve kırık-çıkık’ vb. şeyler olduğu bilgilerine yer verilmiştir.²⁹⁴ Bu ifade, bâbtaki rivayetlerin içerdiği temel meseleleri özetleyerek okuyucunun konuyu toplu biçimde idrakine imkân tanımaktadır. Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumatla San'ani'nin eserindeki “فأفادت الثلاثة الأحاديث أن المحرم يخرج عن [إحرامه] بأحد ثلاثة أمور، إما بالإحصار بأي مانع كان، أو

---

²⁸⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/85.

²⁹⁰ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/233.

²⁹¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/501.

²⁹² Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/179.

²⁹³ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/179.

²⁹⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/580.

بالاشتراط، أو بمصول ما ذكر من حادث كسر أو عَجَج²⁹⁵ = “Bu üç hadis, ihramlı kişinin ihramından üç durumdan biriyle çıkacağını ifade etmektedir: Ya herhangi bir engelle meydana gelen ihşâr (engellenme) ile, ya şart koşma (ihrama girerken belirli bir durum için şart koyma) ile, ya da kırık veya topallık gibi zikredilen bir olayın meydana gelmesiyle.”²⁹⁶ şeklindeki ifadeler karşılaştırıldığında Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatın San’ani’den tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.3.4. Bâb-Hadis Uyumu Bağlamında Musannif Tercihlerine Bakış Açısına Yer Verilmesi

Eserde, kimi zaman musannifin hadisi yerleştirdiği bâbın uygun bulunmayarak, ilgili rivayetin başka bir bâb altında ele alınmasının daha isabetli olacağı ifadelerine yer verilmiştir. Nitekim “Pisliği Giderme Bâbı ve İzahı” bölümünün sonunda, musannifin “ ‘Arabî’ nin mescide bevl etmesi” hadisi ile “derinin dibâğası”na dair hadisi de bu bâb içerisinde zikretmesinin daha yerinde olacağı kanaati dile getirilmiştir.²⁹⁷ Davudoğlu’nun bu örneğe dair eserinde yer verdiği malumatla San’ani’nin eserindeki “ولو أدخل المصنف بول الأعرابي في المسجد، ودباغ الأديم ونحوه في هذا الباب لكان أوجه”²⁹⁸ = “Eğer musannif, bedevînin mescide bevletmesi (olayını) ve derinin tabaklanması ve benzeri şeyleri bu babda (bölümde) zikretseydi, daha uygun olurdu.”²⁹⁹ İfadeler ile karşılaştırıldığında Davudoğlu’nun bu örneğe dair eserinde yer verdiği malumatın San’ani’nin eserinden bir tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Yine İbn Hacer’in (musannifin), hadisleri zikrettiği yer hususunda, eserde benimsenen yaklaşım konusuna dair bir örnek “Abdest Babı”nda yer almaktadır. Burada 53/44 numaralı Cabir b. Abdullah’tan (ö. 78/697) rivayet edilen hadisin tercüme ve şerhi sırasında, musannifin bu hadisi burada zikretmesinin, Allah’ın hangi şeyi önce zikrederse bizim de fiiliyatta ondan başlamamız gerektiğini anlatmak için olduğu ifade edilmiştir. Zira Allah’ın kelamının hikmetli kelimeler olduğu, O’nun hangi iş önce yapılacaksa onu önce zikrettiği belirtilmiştir.³⁰⁰ Bu açıklamayla, Musannifin tertip tercihinin hikmete dayalı olduğu ve Kur’ân’daki sıralamayla örtüşen bir yaklaşıma sahip olduğu değerlendirilmiştir. Bu örneğe dair Davudoğlu’nun

²⁹⁵ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/263.

²⁹⁶ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/263.

²⁹⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/52.

²⁹⁸ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/169.

²⁹⁹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/169.

³⁰⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/74.

وذكر المصنف هذه القطعة من حديث جابر هنا ؛ لأنه أفاد أنّ ما بدأ الله به “³⁰¹” ذكرأ نبتدىء به فعلاً، فإنّ كلامه كلام حكيم لا يبدأ ذكرأ إلا بما يستحقّ البداءة به فعلاً” = “Musannif, Câbir hadisinden bu bölümü burada zikretmiştir; çünkü bu, Allah’ın zikrettiği şeyi fiilen de başlamamız gerektiğini ifade etmektedir. Zira O’nun kelamı hikmetlidir ve zikir olarak yalnızca fiilen başlamaya layık olan şeyle başlanır.”³⁰² ifadeler karşılaştırıldığında Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatın San’ani’nin eserinden tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek, “Nafile Sadaka Babı”nda 650/506 numaralı Ebu Hureyre’den rivayet edilen, sadakanın gizli verilmesine dair hadisin şerhinde yer almaktadır. Bu örnekte, musannifin bu hadisi nafîle sadaka babında zikretmesine bakılarak, nafîle sadakaya mahsus olduğunun zannedilmemesi gerektiği belirtilmiştir.³⁰³ Bu açıklamalarla, hadisin sadece bu bağlamla sınırlı yorumlanmaması gerektiğine dikkat çekilmiş; musannifin yerleştirme tercihinin anlamı daraltmaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, metinlerdeki yerleştirme tercihlerinin bağlayıcılığına dair ihtiyatlı bir tutumu yansıtmaktadır. Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserindeki malumat ile San’ani’nin eserindeki “والصدقة في الحديث عامة للواجبة والنافلة، فلا يُظنُّ أنّها خاصة بالنافلة”³⁰⁴ = “Hadiste geçen “sadaka” hem farz olanı hem de nafîle olanı kapsayıcı genel bir ifadedir; bu sebeple musannifin, onu (hadisi) nafîle sadakalar babında yer vermiş olması, onun sadece nafîle sadakaya mahsus olduğu zannını doğurmamalıdır.”³⁰⁵ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatın San’ani’nin eserinden tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek, musannifin daha önce zikrettiği bir hadisi yeniden aktarma gerekçesini açıklamasıyla ilgilidir. Bu durum, “Teflis ve Hacr Bâbı”nda yer alan 893/732 numaralı Kabîsa b. Muhârik’ten rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Burada, hadisin ‘sadakaların taksimi babında geçtiğini, musannifin onu bu babta tekrar zikretme ihtimalinin, kefile hacr hakkında müflis hükmünün verilmediğini; kendisine borcunu ödemek için dilenmek bile caiz olduğunu göstermek maksadına mebni olduğu dile getirilmiştir.³⁰⁶ Bu açıklama, hadisin tekrarının, farklı bir fikhî yönü vurgulamak amacıyla yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu örneğe

³⁰¹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/215.

³⁰² Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/215.

³⁰³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/386.

³⁰⁴ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/59.

³⁰⁵ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/59.

³⁰⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/122.

قد تقدّم بلفظه في باب قسمة الصدقات، “*ولعل إعادته هنا أنّ الرجل الذي تحمل حمالة قد لزومه دَيْنٌ فلا يكون له حكم المفلس في الحجر عليه، بل يُتْرَكُ حَتَّى يسأل الناس فيقضي دينه، وهذا يستقيم على القواعد إذا لم يكن قد ضمن ذلك المال*”³⁰⁷. “Bu hadis lafzen “Sadakaların Taksimine Dair Bab”da geçmişti. Onun burada tekrar edilmesi muhtemelen, himâle (kan davasını veya bir borcu üstlenme) yüklenen adamın borç altına girmiş olmasından dolayıdır. Böyle bir kimse hakkında hacr (mallarına tasarrufunun engellenmesi) yönünden müflis hükmü uygulanmaz; bilakis, insanların yardımını isteyerek borcunu ödemesi için serbest bırakılır. Bu durum, eğer o kişi söz konusu parayı bizzat kefaletle üstlenmemişse, usûl kaideleriyle uyumludur.”³⁰⁸ şeklindeki ifadeler karşılaştırıldığında; Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği ifadelerin, San’ani’nin eserinden tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek ise “Zânînin Haddi” bâbında İbn Ömer’den (ö. 73/693) rivayet edilen hadisin tercüme ve şerhi kısmında yer almaktadır. Özetle, bu meselenin önceden geçmesine rağmen musannifin bu hadisi burada zikretmesinin, ‘sürgün meselesi nesh edilmiştir’ diyenlere cevap için olmasının muhtemel olduğu ifade edilmiştir.³⁰⁹ Bu ifadelerle, musannifin aynı hadisi tekrar zikretme tercihi, hükümlerle ilgili farklı bir yoruma cevap vermek amacıyla açıklanmıştır. Bu yaklaşım, hadisin yalnızca nakli değil, aynı zamanda tartışmalı meselelere karşı ilmî bir tavırla ele alındığını göstermektedir. Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatla San’ani’nin eserindeki “*وتقدم تحقيق ذلك في التغريب وكأنه ساقه المصنف ردًا على من زعم نسخ التغريب*”³¹⁰ = “Bu mesele teğrîb (sürgün) bahsinde daha önce tahkik edilmişti. Görünüşe göre, musannif bunu teğrîbin neshedildiğini (yürürlükten kaldırıldığını) iddia eden kimseye reddiye olarak sevk etmiştir.”³¹¹ ifadeleri karşılaştırıldığında; Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatın, San’ani’nin eserinden tercüme olduğu görülmektedir.

Eserde, musannifin hadisleri zikrettiği hususlar hakkında malumata yer verilmekle beraber bazen de musannifin babın içeriği ile alakalı hadisleri zikretmediğine de değinilmektedir. Örneğin, “İhram babı”nda 748/594 numaralı İbn Ömer’den rivayet edilen hadisin tercüme ve şerhi yapılırken, Musannif merhumun, ihramlı kadına neler giymenin haram

³⁰⁷ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/149.

³⁰⁸ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/149.

³⁰⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/32.

³¹⁰ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 4/123.

³¹¹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 4/123.

olduğunu ifade eden hadisleri burada zikretmediği, ancak başka yerde zikrettiği dile getirilmiştir.³¹² Davudoğlu'nun bu örneğe dair eserinde yer verdiği malumatla San'ani'nin eserindeki “واعلم أن المصنف رحمه الله لم يأت بالحديث فيما يحرم على المرأة المحرمة”³¹³ = “Bilmiş ol ki, musannif, kadının ihramlıyken kendisine haram olan hususlara dair hadisi burada getirmemiştir.”³¹⁴ ifadeleri karşılaştırıldığında bu ifadelerin San'ani'den tercüme olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca başka yerde geçtiği hakkında da ilave bilgi sunulduğu görülmektedir.

Eserde, kitâb ve bâb başlıklarına ilişkin genel olarak takip edilen yöntemin, her bâbın başında önce ilgili bâb başlığına dair kavramsal açıklamalara yer verilmesi sonrasında hadislerin tercüme ve şerhine geçilmesi şeklindedir. Bu hususa dair yer yer ilave bilgilerin eklenmiş olmasıyla birlikte, yukarıda ele alınan örnekler bağlamında eserde, söz konusu mevzuya dair yer verilen bilgilerin, San'anî'nin eserinden tercüme edilerek aktarıldığı anlaşılmaktadır.

3.3.4. Râvi ve Kişi Tanıtımı

“Râvî” (çoğulu ruvât) kelimesinin sözlükte, “*su başına gidip su içmek; hadis nakletmek*” gibi anlamlara gelen “rivâyet” kökünden türediği, terim olarak ise, “*hadisi öğrenen ve onu eda terimlerinden biriyle nakleden kişi*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu terimin, “*hadisi ilk defa söyleyene nisbet ederek rivayet eden kimse*” şeklinde tanımlandığı gibi, kimi zaman da “*hadis hakkında bilgisi olsun veya olmasın onu senediyle rivayet eden kimse*” anlamında “müsnid” kavramının karşılığı olarak da tarif edildiği ifade edilmiştir.³¹⁵

Eserde, râviler ve kişiler hakkında çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Bu tür açıklamalara, eserin giriş bölümünden itibaren başlanmış olup, burada “yediler, altılar” şeklindeki tabirlerle kastedilen “Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), İbn Mâce (ö. 273/887)” gibi hadis imamlarının biyografilerine dipnotlarda yer verilmiştir.

Bu duruma örnek olarak, Ahmed b. Hanbel'in biyografisine dair verilen ayrıntılı bilgi zikredilebilir. Dipnotta, Ahmed b. Hanbel'in (164-241/780-855) tam ismi, doğum yeri ve tarihi, ilim tahsili için gittiği yerler, hadis dinlediği ve kendisinden hadis rivayet eden âlimler,

³¹² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/515.

³¹³ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/195.

³¹⁴ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/195.

³¹⁵ Mehmet Efendioğlu, “Râvi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/472-473.

imamlığı, takvâsı, zühdü, müteverri oluşu hususunda âlimlerin ittifak ettiği ve diğer âlimlerin onun hakkındaki övgüleri detaylı şekilde aktarılmıştır. Ayrıca, onun meşhur eseri *el-Müsned*'in telif süreci, hadislerin seçilme kriterlerine, eserin güvenilirliği ve içindeki hadislerin sıhhati hakkında da bilgilere yer verilmiştir. Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı meselesindeki duruşu, karşılaştığı sıkıntılar ve nihayetinde vefat tarihi ile kabri hakkındaki bilgiler de yine bu dipnotta sunulmuştur.³¹⁶ Bu örnek, eserde, râvilerin veya kişilerin tarihî ve ilmî şahsiyetleriyle ele alındığını; okuyucunun ilgili ravi veya kişi hakkında daha geniş bir malumat edinmesinin amaçlandığını göstermektedir.

Bu örnek özelinde, Davudoğlu'nun eserinde bulunan bilgiler ile San'ânî'nin eserinde yer alan bilgiler karşılaştırıldığında, ilgili açıklamaların tercüme niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.³¹⁷

Eserin ilerleyen kısımlarında da râvi ve şahsiyetlere dair bilgilendirmelere, kimi zaman metin akışında kimi zaman ise dipnotlarda yer verilmiştir. Ancak bu tanıtımların kapsamı her zaman aynı düzeyde değildir; bazı râvi ve kişiler hakkında detaylı açıklamalar yapılırken, bazılarında ise kısa ifadelerle temas edilmiştir. Bu durumun, söz konusu şahsiyetin ilim dünyasındaki bilinirliği, hadis ilmindeki önemi ya da kaynaklarda yer alan bilgilerin kapsamıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Bu tanıtımlarda, kimi zaman doğrudan kaynaklara atıfta bulunularak bilgi verilmiş, kimi zaman ise herhangi bir kaynak belirtilmeden şahıslar hakkında malumata yer verilmiştir. Ayrıca eserin ilk bölümlerinde râvi ve şahıs tanıtımlarına daha yoğun şekilde yer verildiği hâlde, ilerleyen bölümlerde bu yoğunluğun azaldığı görülmektedir. Bu durumun muhtemel sebebi, adı geçen râvi ve şahıslarla ilgili bilgilerin daha önce sunulmuş olması ve tekrar durumuna düşülmemesi adına sonraki bölümlerde bu tür bilgilere sınırlı şekilde yer verilmesidir denilebilir. Böylece, hem gereksiz tekrarların önüne geçilmiş olmakta hem de okuyucunun dikkati dağıtılmadan konu bütünlüğü korunmakta olduğu söylenebilir.

Râvî tanıtımlarına dair bir örnek, “Sular Bâbı”nda Ebu Hureyre'den rivayet edilmiş olan ilk hadiste görülmektedir. Bu hadiste yer alan râvî Ebu Hureyre hakkında dipnotta; Hz. Peygamber'den en çok hadis rivayet eden sahabe olduğu, adı ile babasının adı arasında ihtilaf edildiği ve ortaya takriben otuz kavlin çıktığı, bunlar arasında en fazla meyledilen ismin ‘Abdurrahman b. Sahr’ olduğu; ancak ‘Abdullah’ olmasının da yüksek ihtimal olduğu ifade

---

³¹⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/3-4.

³¹⁷ Söz konusu örneğe dair yer alan bilgilerin fazla olması sebebiyle burada onlara yer verilmemiştir. Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/85-86.

edilmiştir. Ayrıca, Hayber vakâsı yılında Müslüman olduğu ve o vakâda bulunduğu; cahiliye devrindeki isminin ‘Abd-ü Kays’ olduğu, kedileri çok sevmesi sebebiyle Hz. Peygamber tarafından kendisine ‘Ebu Hureyre’ lakabının verildiği belirtilmiştir. Akabinde, Ashâb-ı Kirâm’ın en fakiri olduğu, Hz. Peygamber’den hiç ayrılmadığı, Buhari’nin rivayetine göre kendisinden sekizyüzden fazla sahâbi ve tabî’ın hadîs rivayet ettiği dile getirilmiştir. Ebu Hureyre’nin doğum tarihinin bilinmese de vefatının hicri 59 olduğu ve 78 yaşında vefat ettiği, Medine’nin ‘el-Bakî’ ismindeki meşhur kabristanına defnedildiği kaydedilmiştir. Ebu Hureyre’nin, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) 5374 hadîs-i şerîf rivayet ettiği ve Ashâb-ı Kirâm’dan bu kadar hadîs rivayet eden başka kimse olmadığı gibi, bu miktara yaklaşan dahi olmadığı bilgilerine yer verilmiştir.³¹⁸

Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer alan bilgiler ile San’ânî’nin ilgili eserindeki açıklamalar karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun söz konusu bilgileri kısmen tercüme ettiği ve buna ek olarak bazı ilave açıklamalara yer verdiği görülmektedir.³¹⁹

Bir diğer örnek ise “Lukata Babı”nda 966/798 numaralı Zeyd b. Hâlid-i Cühenî’den (ö. 78/698) rivayet edilen hadîste yer almaktadır. Burada ravi hakkında dipnotta, Zeyd b. Hâlid-i Cühenî’nin, ‘Ebu Talha’ ya da ‘Ebu Abdurrahman’ künyesini taşıdığı; Kufe’ye yerleştiği ve 78 senesinde, 85 yaşındayken orada vefat ettiği bilgilerine yer verilmiştir.³²⁰ Bu ifadelerle, raviye dair kısa fakat temel bilgilere yer verildiği görülmektedir.

Bu örneğe dair Davudoğlu’nun yer verdiği malumatla San’ani’nin eserinde yer verdiği “(وعن زيد بن خالد الجهني) هو أبو طلحة، أو أبو عبد الرحمن زيد بن خالد، نزل الكوفة ومات بها سنة ثمان وسبعين، وهو ابن خمس وثمانين سنة،”³²¹ (Ve Zeyd b. Hâlid-i Cühenî’den) O, Ebû Talha veya Ebû Abdurrahman Zeyd b. Hâlid’dir. Kufe’ye yerleşti ve orada 78 senesinde vefat etti; 85 yaşındaydı. Ondan birçok kişi hadîs rivayet etmiştir.”³²² şeklindeki ifadeler karşılaştırıldığında Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatın San’ani’den tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

³¹⁸ Bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/9, Dipnot no: 1.

³¹⁹ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/94-95.

³²⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/197, Bkz: 1 numaralı dipnot.

³²¹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/245.

³²² Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/245.

Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere, bazı râviler hakkında yapılan tanıtımlar oldukça geniş kapsamlıyken, bazıları ise daha kısa tutulmuştur. Bu farklılığın, râvinin tanınırlığı ve hadis ilmindeki yeriyle doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir.

Eserde yer verilen râvi biyografilerinde Şemseddin Sâmi'nin (1850-1904) *Kâmus-u Âlam*'ı, Ömer Nasuhi Bilmen'in (1883-1971) *Hukuk-u İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamûs-u*, Hasan Hüsnü Erdem'in (1889-1974) *Riyâzû's-Salihin Hadislerinin Ravileri Olan Ashab-ı Kiram'ın ve Hadis İmamlarının Hal Tercemeleri*, İbn Hacer'in *el-İsabe*'si gibi kaynaklardan faydalanılmış; bu eserlere zaman zaman ilgili tercemelerin geçtiği yerlerde açıkça atıf yapılmıştır. Örnek olarak "Sulh Babı"nda yer alan 894/733 numaralı Amr b. Avfi Müzenî'den rivayet edilen hadiste, râvinin isminin yanına (1) numarası eklenmiş ve dipnotta kısa bir biyografik bilgiye yer verilmiştir. Bu tanıtımın sonunda kaynak olarak *el-İsabe* isimli eser gösterilmiş ve bu eserin 3. cildinin 172. sayfasında sahabe numarası 6832' ye bakılması gerektiği belirtilmiştir.³²³ İlgili örnek bağlamında, Davudoğlu'nun eserinde yer alan bilginin San'ânî'nin eserinde bulunmadığı görülmektedir.³²⁴ Bu durum, söz konusu bilginin, kaynak olarak gösterilen eserden, Davudoğlu tarafından ilave edildiği izlenimini vermektedir.

Bir diğer örnek, "Zekât Babı"nda geçen 638/495 numaralı Sehl b. Ebî Hasme'den (ö. 41/661 [?]) rivayet edilen hadiste görülmektedir. Burada râvinin isminin yanına (1) numarası konularak dipnotta biyografik bilgi sunulmuştur. Tanıtımın sonunda ise kaynak olarak, *el-İsabe* isimli eserin 2. cildinin 85. sayfasında 3523 sahabe numarasına; *el-İstiab* isimli eserin ise 2. cildinin 96. Sayfasına bakılması gerektiği ifade edilmiştir.³²⁵ Bu örnek, râvi tanıtımlarında bazen birden fazla klasik eserden istifade edildiğini ve kaynakların doğrudan belirtildiğini göstermektedir.

Bu örneğe ilişkin olarak, Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği bilgiler hakkında San'ani'nin eserine bakıldığında bu hususa dair ifadelere rastlanılmadığı görülmektedir.³²⁶ Dolayısıyla, Davudoğlu'nun bu malumatı kaynak gösterdiği eserlerden temin etmiş olması muhtemel görünmektedir.

Bazen de, râvi veya şahıslarla ilgili tanıtımlara metin akışı içerisinde yer verildiği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak "Şirket ve Vekâlet Babı"nda geçen 907/745 numaralı

---

³²³ Bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/123, dipnot no: 1.

³²⁴ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülû's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 3/150-153.

³²⁵ Bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/367, dipnot no: 1.

³²⁶ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülû's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/37-39.

Ebu Hureyre rivayetinin tamamının verildiği bölümde, tercüme kısmında geçen İbn Cemil hakkında; İbn Cemil'in ensardan olduğu, eskiden münafık olduğu ve sonradan tevbe ettiğine yer verilmiştir. Ardından, musannifin bu kişinin ismini bulamadığı belirtilmiştir.³²⁷ Bu örneğe ilişkin olarak, Davudoğlu'nun eserinde yer alan bilgiler ile San'anî'nin eserinde geçen “واين جميل”³²⁸ = “İbn Cemîl ensardandır; münafık idi, sonra bundan tevbe etmiştir. Musannif dedi ki: ‘İbn Cemîl’in ismine rastlamadım.’”³²⁹ ifadesi karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun eserde yer verdiği malumatın San'ani'den tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer örnek, “Cenazeler Bahsi”nde yer alan 582/450 numaralı Hz. Âişe'den rivayet edilen hadiste geçen ‘Beyza’ isimli şahısla ilgilidir. Burada hadiste ismi geçen Beyza'nın Da'd isminde bir kadın olduğu, oğullarının Sehl ve Süheyl olduğu, babalarının ise Vehb b. Rebia olduğu bilgilerine yer verilmiştir.³³⁰ Bu bilgi, metindeki şahıs isimlerinin açıklığa kavuşturularak okuyucunun doğru anlamasına katkı sunulduğunu göstermektedir. Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer alan bilgiler ile San'anî'nin eserinde geçen “هما سهل وسهيل، أبوهما”³³¹ = “Onlar Sehl ve Suheyl'dir. Babaları Vehb b. Rebî'a'dır. Anneleri Beyzâ'dır. İsmi Da'd'dır. Beyzâ onun için bir sıfattır.”³³² ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun bu malumatı San'anî'den tercüme ettiği anlaşılmaktadır.

Eserde, zaman zaman râvi veya şahıs isimlerinin karışıklığa yol açabileceği durumlarda okuyucunun bilgilendirildiği ve gerekli uyarılarda bulunduğu müşahede edilmektedir. Örneğin, “Namazın Sıfatı Babı”nda yer alan 345/257 numaralı Ebu Ümame rivayetinde, râvi hakkında dipnotta biyografik bilgi verilirken, isim benzerliğine dikkat çekilerek; Bir de Ümame el-Bâhili'nin olduğunu ve kitabın başındaki üçüncü hadiste zikredildiği ifade edilmiştir. Ebu Ümame isminin mutlak olarak söylenildiği zaman buradakinin anlaşıldığı, diğerini anlatmak için ise, ‘Bâhili’ sıfatının söylendiği bilgilerine yer verilmiştir.³³³ Bu ifade eserde, isim benzerliklerinden doğabilecek karışıklıklara karşı metnin açıklayıcı bir şekilde kaleme

³²⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/137.

³²⁸ Emir es-San'anî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 3/167-168.

³²⁹ Emir es-San'anî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 3/167-168.

³³⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/284.

³³¹ Emir es-San'anî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/284.

³³² Emir es-San'anî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/284.

³³³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/413-414, Bkz. 1 numaralı dipnot.

zikredilmiştir.³³⁹ Bu örneğe dair, Davudoğlu'nun eserinde yer alan malumat ile San'ânî'nin eserindeki “والحديث له طرق عن جماعة من الصحابة عن أبي أيوب، وعن رافع بن خديج، وعن عتبان بن مالك، و عن أبي هريرة، و عن أنس”³⁴⁰ = “Hadisin, Ebû Eyyûb'dan; Râfi' b. Hadîc'ten, 'Itbân b. Mâlik'ten, Ebû Hüreyre'den ve Enes'ten olmak üzere sahâbeden bir cemaat yoluyla farklı senedleri (tarikleri) bulunmaktadır.”³⁴¹ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun bu bilgiyi tercüme yoluyla aktardığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu eserin incelenmesi neticesinde, râvî biyografilerine özellikle birinci cildin başlarında, bilhassa “Kitaba Giriş” ve “Kitâbü't-Tahâre” bölümlerinde yoğun şekilde yer verildiği; ancak eserin ilerleyen bölümlerinde bu yoğunluğun azaldığı müşahede edilmektedir. Bu durumun muhtemel sebeplerinden biri, daha önce tanıtımı yapılan râvîlere mükerrer biçimde geniş yer vermekten kaçınma düşüncesi olabilir. Bununla birlikte, bazı râvîler hakkında ayrıntılı ve kapsamlı bilgiler sunulurken, bazıları hakkında ise daha sınırlı ve özet mahiyette bilgilerle yetinildiği görülmektedir. Bu farklılığın, istisnalar olmakla birlikte, genellikle râvînin hadis literatüründeki tanınırlığı ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca, râvînin rivayet zincirindeki konumu ve hadis ilmindeki yeri de bu tercihte etkili olmuş olabilir.

Netice olarak, Ahmed Davudoğlu'nun eserinde râvîlere dair verilen bilgiler hem biyografik hem de isnad yapısına yönelik katkılar sunmaktadır denilebilir. Kaynak belirtme konusundaki tutarlılık zaman zaman değişse de, genel olarak râvîlerin tanıtılması ve rivayetlerin sağlam temellere oturtulması yönünde büyük çaba gösterilmiş olduğu da ifade edilebilir. Ancak bu konuya dair eserde yer alan bilgilerin büyük ölçüde tercüme yoluyla aktarıldığı, buna ek olarak bazı ilave bilgilere de yer verildiği görülmektedir.

3.3.5. Hadislerin Sebeb-i Vüruduna Yer Vermesi

“*Esbâbü'l-hadîs*, ya da *vürûdü'l-hadîs*” olarak da kullanılan bu ifade, hadislerin belirli bir gerekçeye, özel bir duruma ya da yaşanmış bir olaya bağlı olarak söylenmiş olduğunu ifade etmek için kullanıldığı belirtilmiştir. Ayetlerin iniş gerekçeleri, zamanı ve mekânıyla ilgilenen “*esbâb-ı nüzûl*” kavramı gibi, “*esbâbü vürûdi'l-hadîs*”in de hadislerin söylenme sebepleriyle

³³⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/143.

³⁴⁰ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/323-324.

³⁴¹ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/323-324.

birlikte, hangi zaman ve mekânda ifade edildiklerine dair bilgileri konu edindiği ifade edilmiştir.³⁴²

Ayrıca hadislerin söyleniş sebeplerini konu edinen bu ilmin, genel nitelikli hükümlerin tahsis edilmesini, mutlak ifadelerin sınırlandırılmasını, mücmel ve müşkil ifadelerin açıklığa kavuşturulmasını, nâsîh ve mensuh olanların ayırt edilmesini ve hükümlerin ardındaki asıl gerekçelerin belirlenmesini sağladığı ifade edilmiştir. Diğer taraftan, hadislerin bağlamı ve amacıyla birlikte değerlendirilmesinin, onların daha isabetli anlaşılmasına imkân vereceği bilinen bir husustur. Bu yönüyle, hadislerin vürûd sebeplerinin bilinmesinin, hem ilgili fikhî hükmün daha açık bir şekilde ortaya konmasını hem de benzer meselelerde hüküm çıkarma sürecinin kolaylaşmasını temin edeceği de ifade edilen hususlar arasındadır. Ayrıca, hadislerin önemli bir kısmının hangi maksatla söylendiğinin kesin olarak bilinmediği, bazı rivayetlerin ise vürûd sebebinin açıkça belirlendiği belirtilerek; bu sebeplerin birçoğunun hadis metinlerinde doğrudan zikredilmediği bazı hadislerde ise vürûd sebebinin metin içerisinde açıkça yer aldığı zikredilmiştir.³⁴³

Bu bağlamda hadisin söylenme sebebinin, vesilesinin yahut durumunun bilinmesi hadisin bağlamına göre anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Söz konusu eserde de, eğer varsa hadisin sebab-i vürudu zikredilmiştir. Mesela; “Namazın Şartları Babı”nda 234/171 numaralı Muaviye b. Hakem’den rivayet edilen hadiste bu konuda bir örnek yer almaktadır. Burada hadisin sebebi olarak, namaz esnasında bir adamın aksırdığı ve Muaviye’nin de ona teşmit yapmasına, yani “يَرْهَمُكَ اللهُ” demesine karşılık, bunu gören bir adamın namazdayken Muaviye’ye duyuracak ve izah edecek şekilde reddiyede bulunmasından dolayı Peygamber’in (s.a.v.) bu hadisi irad buyurduğu bilgilerine yer verilmiştir.³⁴⁴ Bu örnek özelinde, Davudoğlu’nun eserinde yer alan malumat ile San‘ânî’nin eserindeki “وللحديث سبب حاصله : (أنه عطس [في الصلاة] رجل فشتمته معاوية وهو في الصلاة، فأنكر عليه من لديه من الصحابة بما أفهمه ذلك ثم قال له النبي ﷺ بعد ذلك: إن هذه الصلاة- وللحديث سبب حاصله : (أنه عطس) = “Hadisin bir sebebi vardır; hâsılı şudur: “Namazda bir adam hapşırды ve Muâviye namazda iken ona teşmit (yerhamukellah) ederek karşılık verdi. Bunun üzerine

³⁴² Ramazan Ayvalli, “Esbâbü Vürûdi’l-Hadîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/362.

³⁴³ Ayvalli, “Esbâbü Vürûdi’l-Hadîs”, *DİA*, 11/362; Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 99-100.

³⁴⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/269-270.

³⁴⁵ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassıleti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/100.

yanında bulunan sahâbîlerden bazıları onu uyardılar; bunu ona (Muâviye'ye) anlayacağı şekilde reddiyede bulundular. Sonra Nebî (s.a.s.) ona akabinde şöyle dedi: 'Şüphesiz bu namaz...' hadis bu şekilde devam eder. Hadisin çeşitli lafızları vardır.³⁴⁶ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun bu örnekteki bilgiyi San'ânî'den tercüme ederek aktardığı anlaşılmaktadır.

“Zühd-ü Takva Babı”nda yer alan 1506/1275 numaralı Enes'ten (r.a) rivayet edilen hadiste bu hususa örnek olarak zikredilebilir. Burada hadisin sebebi hakkında özetle: Bir gün Lokman'ın (a.s.), Hz. Davud'un (a.s) yanına girdiği ve onu zırh örerken gördüğü, o zamana kadar böyle bir şey görmediği için bu işe merak edip sormak istese de hikmetinin sormaya mani olduğunu, nihayet zırh bitince Davud'un (a.s.) ayağa kalkarak onu giydiği ve ‘*Şu zırh harp için ne güzel şeydir*’ dediği ve bunun üzerine Lokman'ın (a.s.) ‘*Susmak hikmettir; ama onu yapan azdır*’³⁴⁷ dediği, bilgilerine yer verilmiştir.³⁴⁸ Bu örneğe dair, Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği açıklamalar ile San'ânî'nin eserindeki “وسببه أنّ لقمان دخل على داود عليه السلام فرآه يسرد دِرْعاً لم يكن رآه” قبل ذلك، فجعل يتعجب مما رأى فأراد أن يسأله عن ذلك فمنعته [حكيمته] عن ذلك، فترك ولم يسأله فلما فرغ داود قام ولبسها ثم قال: نعم الدرع قبل ذلك، فجعل يتعجب مما رأى فأراد أن يسأله عن ذلك فمنعته [حكيمته] عن ذلك، فترك ولم يسأله فلما فرغ داود قام ولبسها ثم قال: نعم الدرع وسببه أنّ لقمان دخل على داود عليه السلام فرآه يسرد دِرْعاً لم يكن رآه” = “Hadisin sebebi şudur: Lokman (a.s), Dâvûd'un (a.s.) yanına girdi; onu, daha önce görmediği bir şekilde zırh işlerken gördü. Gördüğü şeye hayret etmeye başladı ve bu konuda ona soru sormak istedi. Ancak (hikmeti) onu bundan alıkoydu; bunun üzerine bıraktı ve ona soru sormadı. Dâvûd (a.s.) işi bitirince kalktı ve onu (zırhı) giydi, sonra da şöyle dedi: “Savaş için ne güzel zırh.” Bunun üzerine Lokman (a.s.) şöyle dedi: “Sükût hikmettir.”³⁵⁰ ifadesi karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun söz konusu örnekte aktardığı bilgilerin San'ânî'den yapılan bir tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

“Sular” babında yer alan 13/9 numaralı Ebû Katâde'den (ö. 54/674) rivayet edilen hadiste bu duruma örnek teşkil etmektedir. Burada, hadisin bağlamına ilişkin olarak; hadisle ilgili sebep özetle şu şekilde aktarılmaktadır: Hz. Ebu Katade'nin kendisine abdest için su hazırladığı, o esnada suya bir kedinin geldiği ve gelen kedinin su içmek istediğini anlayınca, su kabını ona uzattığı; kedinin suyu içmesi akabinde ise, kendisine bu sudan artık abdest alınıp

³⁴⁶ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/100.

³⁴⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, thk. Abdül'alî Abdulhamîd (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 7/73.

³⁴⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/377.

³⁴⁹ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/206.

³⁵⁰ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/206.

alınamayacağı sorulduğunda bu hadisi rivayet ettiği belirtilmiştir.³⁵¹ Bu açıklamayla, hadisin hangi bağlamda rivayet edildiği izah edildiği görülmektedir. Bu örneğe dair, Davudoğlu'nun eserinde yer alan malumat ile San'ânî'nin eserindeki “والحديث له سبب وهو أنَّ أبا قتادة شَكِبَ لَهُ وَضُوءُهُ، فجاءتْ =³⁵² هِرَّةٌ تشرب منه فأصغى لها الإناء حتى شربَتْ، فقيل له في ذلك فقال : قال رسول الله ﷺ: (إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ)، أي فلا ينجس [ما لامسته]

“Hadisin sebebi şudur: Ebû Kâtade'ye ait abdest suyu dökülmüştü; üzerine bir kedi geldi ve sudan içti. O da kedinin içmesine izin verdi. Bu durum kendisine sorulduğunda şöyle dedi: Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “O (kedi) pis değildir,” yani kendisine değen şey pis olmaz.”³⁵³ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun bu örneğe dair eserinde yer verdiği malumatın San'ânî'den tercüme olarak aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere eserde, hadislerin bağlam ve amaçları doğrultusunda, daha isabetli şekilde değerlendirilmesine imkân tanımak üzere; mevcut olduğu takdirde, ilgili hadisin sebep-i vürûduna da yer verilmiştir. Bu yöntem, fikhî hükmün daha açık ve doğru bir biçimde ortaya konmasına katkı sağlamaktadır. Ancak, yukarıda getirilen örnekler bağlamında değerlendirme yapıldığında, bu hususa ilişkin eserde yer verilen bilgilerin büyük ölçüde tercüme yoluyla aktarılmış olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.6. Eserinde Kullandığı Nakil Yöntemi

Davudoğlu, eserinin mukaddimesinde de belirttiği üzere, özellikle *Sübülü's-selâm* ve *Fethu'l-allâm* adlı şerh nitelikli eserlerden yoğun biçimde faydalanmıştır. Bununla birlikte, eserde, yalnızca bu iki kaynakla sınırlı kalınmayıp Musannif'in görüşlerinden ve diğer eserlerinden, farklı âlimlerin görüş ve çalışmalarından, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'den ve çeşitli fıkıh kaynaklarından da istifade edildiği görülmektedir. Bu durum, hadis şerhinde yalnızca rivayet zincirine değil, fikhî birikime de dayalı çok yönlü bir yaklaşım benimsendiğini ortaya koymaktadır denilebilir. Davudoğlu, eserinde yaptığı nakillerden ziyade gerekli gördüğü hallerde kendi görüşünü de belirtmektedir. Bu hususlar sırasıyla ele alınacaktır. Tahlile, öncelikle Musannif'ten yapılan nakillerle başlamak yerinde olacaktır.

3.3.6.1. Musanniften Nakil Yapılması

Eserde, *Bülûğu'l-Meram* isimli eserdeki hadislerin metinlerine yer verilmesinin yanı sıra musannif'in görüşlerine ve onun “*et-Telhis, et-Takrib, Fethu'l-Barî*” gibi diğer eserlerinden

³⁵¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/22.

³⁵² Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûğu'l Merâm*, 1/121.

³⁵³ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûğu'l Merâm*, 1/121.

yapılan alıntılara da yer verildiği dikkat çekmektedir. Nitekim “Alışveriş Bahsi” kapsamında, yağın içine fare düşmesi durumunda yağdan ne kadarının atılacağına dair 806/652 numaralı Hz. Peygamber’in (s.a.v.) eşi Meymune’den (ö. 51/671) rivayet edilen hadisin şerhinde, musannif’in *Fethü’l-Bârî* adlı eserinden; atılacak miktarın sınırının sahih bir tarikte bulunmadığı, ancak İbn Ebî Şeybe’nin, Atâ’nın mürsellerinden tahric ettiğine göre; bunun bir avuç miktarı olacağı, hadisin irsali olmasa senedinin iyi olduğuna dair bilgileri içeren bir nakle yer verilmiştir.³⁵⁴ Bu aktarma, musannif’e ait farklı kaynaklardan yapılan nakillerin esere nasıl yansıtıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu örnek özelinde, Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumat ile San‘ânî’nin eserindeki “قال المصنف في فتح الباري: لم يأت في طريق صحیحة تحديداً” “Musannif, *Fethu’l-Bârî*’de ‘ما يُلقَى، لكن أخرج ابن أبي شيبة من مرسل عطاءٍ أن يكون قدر الكفِّ، وسنَّه جيِّدٌ لولا إرسالُهُ’ şöyle dedi: “Atılacak miktarın tayinine (belirlenmesine) dair sahih bir tarikte bir rivayet bulunmamaktadır. Ancak İbn Ebî Şeybe, Atâ’dan mürsel olarak ‘onun bir avuç miktarında olması gerektiğini’ rivayet etmiştir. Senedi (rivayet zinciri), mürsel olması dışında, sağlamdır.”³⁵⁵ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun söz konusu bilgi aktarımını tercüme yoluyla yaptığı anlaşılmaktadır.

Bir diğer örnek ise “Cemaat Namazı ve İmamlık” bölümünde yer alan 428/318 numaralı hadisin şerhinde görülmektedir. Burada, musannif’in *et-Telhis*’te; bu hadisin Hâkim (ö. 405/1014) ve Dârekutnî (ö. 385/995) tarafından da rivayet edildiğini, İbnü’s-Seken’in (ö. 353/964) ise onu sahihlediğini ve hepsinin Yâlâ bin Atâ yoluyla Câbir İbni Yezid’den onun da babasından rivayet ettiğini; yazdığı hakkında nakle yer verilmiştir.³⁵⁶ Bu aktarım, eserde, kaynaklara yönelik dolaylı nakil yönteminin de kullanıldığını göstermektedir. Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatla San‘ani’nin eserindeki “زاد المصنّف في التلخيص: (والحاكم،” “Musannif, *Telhîş*’te şu “والدارقطني، وصححه ابن السكن، كلُّهم من طريق يعلى بن عطاء، عن جابر بن يزيد بن الأسود عن أبيه) ziyadede bulundu: “Hâkim ve Dârekutnî; ayrıca İbnü’s-Seken hadisi sahih kabul etti. Bunların hepsi, Ya‘lâ b. Atâ yoluyla, Câbir b. Yezîd b. Esved’den, o da babasından (rivayet etmiştir).”³⁵⁷ ifadeler karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun bu örneğe dair eserde yer verdiği malumatı tercüme yoluyla kaydettiği anlaşılmaktadır.

³⁵⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/15.

³⁵⁵ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/18.

³⁵⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/61.

³⁵⁷ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/61.

Diğer bir örnek, “Kazâ-yı Hâcet Babı”nda yer alan 109/88 numaralı Ebu Hureyre’den rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Burada, Hâkim’in Ebu Hureyre’den yaptığı rivayetin isnadının sahih olduğunu belirten musannifin, *et-Telhis* isimli eserinde aynı hadis hakkında, bu hadisi Ebu Hatim’in malûl addettiğini ve merfu olmasının batıl olduğunu söylediği nakledilerek; *et-Telhis*’te bu sözlerin üzerine hiçbir şey ilave etmemesine rağmen, burada hadisin sahih olduğuna kesin şekilde hükmettiği, dolayısıyla kendi ifadeleri arasında tutarsızlık bulunduğu ifade edilmiştir.³⁵⁸ Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumat ile San’ânî’nin eserindeki “وفي (التلخيص) ما لفظه: وللحاكم، وأحمد، وابن ماجه: [أكثرُ عذابِ القبرِ مِنَ البؤلِ]، وأعله” “أبو حاتم، وقال: [إنَّ رفعه باطلٌ] اهـ. ولم يتعقبه بحرفٍ، وهنا جزم بصحَّته فاختلَفَ كلامه- كما ترى- ولم يتنبَّه الشارحُ رحمه الله لذلك؛ فأقرَّ كلامه هنا =‘Ve *Telhis*’te şu lafızla geçmektedir: “Hâkim, Ahmed ve İbn Mâce: ‘*Kabir azabının çoğu bevldendir (idrar sebebiyledir)*’ (hadisini rivayet etmişlerdir). Ebû Hâtim bu hadisi illetli saymıştır ve şöyle demiştir: ‘Onun merfû oluşu bâtıldır.’-(nakil) bitti. (Hâkim) buna bir harfle dahi itiraz etmemiştir. Ancak burada onun sahihliğini kesin şekilde ifade etmiştir. Gördüğün gibi sözleri birbiriyle çelişmektedir. Şârih ise buna dikkat etmemiştir; bu nedenle burada onun sözünü olduğu gibi kabul etmiştir.”³⁵⁹ ifadeleri karşılaştırıldığında, bu malumatın tercüme yoluyla aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Musannif’ten yapılan nakle dair diğer bir örnek, “Namazın Sıfatı Babı”nda yer alan 328/243 numaralı Hasan b. Ali’den (ö. 97/715-16) rivayet edilen hadisin şerhinde bulunmaktadır. Burada, Nesâî’nin sondaki ziyadesi hakkında Musannif’in, bu ziyadenin garip olduğu ve sabit olmadığı, çünkü Abdullah b. Ali’nin rivayet ettiğini ve bu zatın bilinmediğini, Abdullah b. Ali b. Hasan b. Ali olduğu kabul edilse dahi senedinin munkatı olduğunu, çünkü amcası Hasan’dan işitmediğini söylemiştir. Ardından, bu hadisin munkatı olması veya bilinmemesi sebebiyle Hasan (r.a.) şartından olmadığına anlaşıldığını söylediğine dair nakil yapılmıştır. Böyle olunca musannif’in burada da ‘bu ziyade sabit değildir’ demesinin gerektiği vurgulanarak; musannif’e eleştiri yapılmıştır.³⁶⁰ Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatla San’ani’nin eserindeki “(زَادَ النَّسَائِيُّ مِنْ وَجْهِ آخَرَ فِي آخِرِهِ: وَصَلَّى اللهُ عَلَى النَّبِيِّ) إِلَّا أَنَّهُ قَالَ الْمُنْصِفُ فِي تَخْرِيجِ أَحَادِيثِ الْأَذْكَارِ: إِنَّ هَذِهِ الزِّيَادَةَ غَرِيبَةً لَا تَثْبُتُ لِأَنَّ فِيهَا عَبْدَ اللهِ بَنَ عَلِيٍّ لَا يُعْرَفُ وَعَلَى الْقَوْلِ بِأَنَّهُ عَبْدُ اللهِ بَنَ عَلِيٍّ بِنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ فَالْإِسْنَادُ مَنْقُطٌ، فَإِنَّهُ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ عَمِّهِ الْحَسَنِ. ثُمَّ قَالَ: فَتَبَيَّنَ أَنَّ هَذَا الْحَدِيثَ لَيْسَ مِنْ شَرِطِ الْحَسَنِ لِانْقِطَاعِهِ، أَوْ جِهَالَةِ زَوَائِهِ أَنْتَهَى. فَكَانَ عَلَيْهِ أَنْ يَقُولَ:

³⁵⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/138.

³⁵⁹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/316.

³⁶⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/383.

[إن هذه الزيادة لا تثبت] = ‘Nesâî başka bir yoldan rivayetle hadisin sonunda şu ziyadeyi aktarmıştır: ‘Ve Allah Peygamber’e salât etsin.’ Ancak Musannif, *el-Ezkâr* hadislerinin tahricinde şöyle demiştir: “Bu ilave gariptir; sabit değildir. Çünkü isnadında yer alan Abdullah b. Ali tanınmamaktadır. Eğer bu kimse, Abdullah b. Ali b. Hasan b. Ali ise, sened (rivayet zinciri) kopuktur. Çünkü o, amcası Hasan’dan rivayet işitmemiştir.” Sonra da şöyle dedi: “Böylece bu hadisin, senedinin kopukluğu veya râvilerinin bilinmemesi nedeniyle Hasan (r.a.) şartından olmadığı ortaya çıkmaktadır.” - bitti. Dolayısıyla onun demesi gerekirdi ki: ‘Bu ilave sabit değildir.’”³⁶¹ ifadeleri karşılaştırıldığında Davudoğlu’nun eserinde bu örneğe dair verdiği malumatın tercüme mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek, “Tetavvu Namazı” bölümünde yer alan 404/300 numaralı Abdullah b. Amr b. Âs’tan (ö. 65/684-85) rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Burada, hadiste geçen “fülan” ifadesiyle ilgili olarak, Musannif’in *Fethu’l-Bârî*’de, fülânın kim olduğunu, hadisin hiçbir tarikinde bulamadığını; bu şekilde mübhem bırakılmasının onu gizlemek için olabileceğine dair ifadeleri nakledilmiştir.³⁶² Bu nakil, musanniften yapılan doğrudan aktarıma örnektir. Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatla San’ani’nin eserindeki ‘Musannif *Fethu’l-Bârî*’de şöyle dedi: Onun ismine rivayet yollarının hiçbirinde rastlayamadım. Görünüşe göre bu kimsenin isminin gizli bırakılması, [onun örtülmesi] maksadıyladır.”³⁶³ ifadeler karşılaştırıldığında Davudoğlu’nun bu hususa dair eserde yer verdiği malumatın tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek “Hulû’ Babı”nda yer alan 1094/911 numaralı İbn Abbas’tan rivayet edilen hadiste geçen kadının kim olduğu hususunda Musannif’in, *el-İsabe*’de söz konusu kadının ‘Habibe binti Sehl’ olduğunu söylediği nakledilmiştir.³⁶⁴ Bu ifade, rivayette adı geçen şahsın kimliğini açıklığa kavuşturmak amacıyla musannifin eserine doğrudan atıf yapıldığını göstermektedir. Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumata dair San’ani’nin eserinde herhangi bir malumata rastlanılmamıştır.³⁶⁵ Bu sebeple bu malumatın Davudoğlu tarafından ilave edildiği anlaşılmaktadır.

³⁶¹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/228.

³⁶² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/38.

³⁶³ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/39.

³⁶⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/356.

³⁶⁵ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/149-154.

Diğer bir örnek, “Kefâet ve Muhayyerlik Babı”nda yer alan 1035/855 numaralı Hz. Âişe’den rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Bu bölümde, Musannif’in Berîre hadisinden çıkarılan faideleri saydığını ve bunların yüz yirmi ikiyi bulduğu ifade edilerek söz konusu bab ile ilgili olanlardan birkaç tanesine yer verileceği belirtilmiştir. Bunlardan; 1- Köle olan eşlerden birinin satılıp diğerinin bırakılmasının caiz olduğu; 2- Evli cariyenin satılmasının boşama hükmünde olmadığı; 3- Evli bir cariyenin azadının, ne boşamak ne de nikâhını fesih etmek sayıldığı; çünkü cariyenin boşama hakkının, sahibine ait olmayıp kocasına ait olduğu; 4- Kölelerin hürriyetlerini kazanmak için çaba gösterebileceği; 5- Kefaet durumunda hürriyetin muteber olduğu şeklinde beş tanesine eserde yer verilmiştir.³⁶⁶ Bu nakil, musannifin rivayetten faideler çıkarma yöntemine örnek teşkil etmekte ve esere ondan yapılan doğrudan alıntılarını yansıtmaktadır.

Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatla San’ani’nin eserindeki “واعلم أن هذا الحديث جليلٌ قد ذكره العلماء في مواضع من كتبهم في الزكاة وفي العتق وفي البيع وفي النكاح، وذكره البخاري في البيع، وأطال المصنف في عدة ما استخرج منه من الفوائد حتى بلغت مائة واثنين وعشرين فائدة، فنذكر ما له تعلق بالباب الذي نحن بصدده. منها: جواز بيع أحد الزوجين الرقيقين دون الآخر، وأن بيع الأمة المروجة لا يكون طلاقاً، وأن عتقها لا يكون طلاقاً ولا فسحاً، وأن للرقيق أن يسعى في فكائه رقبته من الرق وأن الكفاءة معتبرة في الحرة.”³⁶⁷ = ‘Ve biliniz ki, bu hadis çok değerli bir hadistir; âlimler onu kitaplarında zekât, azat etme, satış ve nikâh konularında zikretmişlerdir. Buhârî, bu hadisi satış bölümünde nakletmiştir. Musannif ise bu hadisten çıkardığı faydaları çok ayrıntılı şekilde işlemiş ve bunlar sayı olarak yüz yirmi ikiye kadar ulaşmıştır. Biz ise burada sadece bizim ele aldığımız meseleyle ilgili olanlardan bahsedeceğiz. Bunlar arasında: Köle çiftlerden birinin diğerinden ayrı olarak satılmasının caiz olması, Evli cariyenin satışının boşama (talâk) hükmünde olmaması, onun âzat edilmesinin ne talâk ne de fesih sayılması, Kölenin kendi özgürlüğünü elde etme hususunda çaba göstermesinin mümkün olması, Hür kadınlarda ise kefaet şartının geçerliliği bulunmaktadır.”³⁶⁷ ifadeleri karşılaştırıldığında Davudoğlu’nun eserde bu hususa dair yer verdiği malumatın San’ani’den tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.6.2. Şerh ve Haşiyelerden Nakil Yapması

Bir kaynağın esas alınarak incelenmesi durumunda, ilmin tedricî yapısı gereği, önceki çalışmaların yeni yapılacak çalışmalara katkı sağladığı bilinmektedir. Bu çerçevede, önceki yorumları aynen aktararak kabul etmek ya da eleştirilmesi gereken noktalarda kendi görüşünü

³⁶⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/282-283.

³⁶⁷ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/64.

ortaya koymak suretiyle şerh ve haşiyelerden yapılan alıntılar, çalışmaya önemli katkılar sunar. Nitekim söz konusu eserde de, özellikle *Bülûğu'l-Merâm* üzerine yazılmış şerhlere ağırlık verilmeyle birlikte, haşiyelerden de sınırlı ölçüde faydalandığı görülmektedir.

Örneğin, “Mestler Üzerine Mesh” babında yer alan 68/57 numaralı, Sevbân’dan rivayet edilen hadisin şerhinde, bu bab hakkında mezhep âlimlerinden bir nakil bulunamadığı; ancak *Bülûğu'l-Merâm* üzerine yazılmış olan “Kadı Abdurrahman Haşiyesi”nde, sarıkların üzerine meshedebilmek için mesh edecek kişinin, aynen mestteki gibi, sarığını tam abdest alındıktan sonra sarmış olmasının şart olduğu; bazı âlimlerin de sarık üzerine mesh edilmesi yönünde görüş belirttiği, fakat bu iddiaya delil getirmediğinin söylenildiğini belirten nakle eserde yer verilmiştir.³⁶⁸ Bu örnekte, esas alınan kaynak eser *Bülûğu'l-Merâm*’a yazılmış olan “Kadı Abdurrahman Haşiyesi”nden bir nakil yapıldığı görülmektedir.

Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatla San’ani’nin eserindeki “ثم رأيت بعد ذلك في حواشي القاضي عبد الرحمن على بلوغ المرام، أنه يشترط في جواز المسح على العمائم أن يعتَمَّ الماسحُ بعدَ كمالِ الطهارة كما = ‘Daha sonra Kadı Abdurrahman’ın *Bülûğ’ul-Merâm* üzerine yazdığı haşiyesinde şöyle gördüm: Sarıklara mesh yapılmasının caiz olması için, meshedenin tam temizlik (taharet) durumunun tamamlanmasının ardından mesh etmesi şarttır; bu durum, çarık üzerine mesh edenin yaptığı gibidir. Ve dedi ki: Bazı âlimler sarıklara mesh yapılmasını kabul etmişlerdir, fakat iddialarını dayandırdıkları bir delil zikretmemişlerdir.”³⁶⁹ ifadeleri karşılaştırıldığında bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserde yer verdiği malumatın tercüme olduğu görülmektedir.

Bir diğer örnek, “Cuma” babında yer alan 475/358 numaralı, Câbir b. Abdullah’tan (ö. 78/697) rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Bu bağlamda eserde, *Bülûğu'l-Merâm* üzerine şerh yazan Nûru’l-Hasan Han’dan nakilde bulunulmuştur. Bu naklin içeriği özetle şöyledir: Şârih Nûru’l-Hasan’ın, bidatlere dair yapılan tasnifi uygun bulmadığı ve bu konuda; hak olanın ister bu hadiste olsun ister bu manadaki diğer hadislerde olsun, zikredilen ‘كل’ yani ‘her’ kelimesinin mütemadiyen hakiki manasında kullanıldığı ve umum bildirdiği; Bid’atı, beş kısma ayırmak için ve de bid’at-ı hasene-bid’at-ı seyyie diye sınıflandırmak için herhangi bir ilmi delilin olmadığını ifade eden görüşleri burada nakledilmiştir. Ardından Davudoğlu, bidatlere dair yapılan tasnifleri Nûru’l-Hasan’ın, tek tek ele alarak bunların bidat türleri

³⁶⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/92.

³⁶⁹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/244.

sayılamayacağını ispat etmeye çalıştığını belirtmiştir. Devamında da, onun galeyana gelerek saygın fıkıh âlimlerine çattığını ifade etmiş ve bu konuya dair Nuru'l-Hasan Han'ın görüşlerini aktarmaya devam etmiştir. Davudoğlu, bu nakilleri aktardıktan sonra şârihe yönelik cevabını da zikretmiştir.³⁷⁰ Ancak, bu konuya dair ayrı bir bölüm bulunması ve konumuz için bu kadarının yeterli görülmesi sebebiyle Davudoğlu'nun verdiği cevaba burada değinilmeyecek ve bu kadarıyla yetinilecektir.

San'ânî'nin eserinde, Davudoğlu'nun bu hususta aktardığı bilgilere dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.³⁷¹ Bu durum, söz konusu bilgilerin Davudoğlu tarafından Nuru'l-Hasan Han'dan yapılan bir nakil yoluyla eklendiğini göstermektedir.

Bu hususa dair başka bir örnek "Hâkimlik Bahsi"nde yer alan 1413/1190 numaralı Amr b. el-Âs'tan rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada *Bülüğü'l-Merâm* şârihi Kadı Şerefüddin'in, "Müctehid hükümleri şer'i delillerden çıkarılabilir. Lâkin böylesini bulmak pek güç, hatta imamının mezhebinde müctehid olması şarttır. Mezhepte müctehit olmak için, imanının usul ve delillerini hakkı ile anlaması ve bir meselede imamından nassan bir nakil bulamadığı zaman vereceği hükmü, onun delillerine göre tertib etmesi de şarttır."³⁷² görüşüne naklen yer verilmiş ve San'ani'nin de bu sözlere itiraz ettiği belirtilerek, onun söylemlerinin bir kısmının üzerinde durulacağı ifade edilmiş, akabinde söylemleri aktarılmıştır. Devam eden kısımda da, Davudoğlu kendi fikirlerini beyan etmiştir.

Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserde yer verdiği malumatla San'ani'nin eserindeki "قال الشارح وغيره: وهو المتمكن من أخذ الأحكام من الأدلة الشرعية قال: ولكنه يعز وجوده بل كاد يعدم بالكلية، ومع تعذره فمن شرطه أن يكون = 'مقلداً مجتهداً في مذهب إمامه. ومن شرطه أن يتحقق أصول إمامه وأدلته، وينزل أحكامه عليها فيما لم يجد منصوصاً من مذهب إمامه، انتهى' Şârih ve başkaları şöyle demiştir: "O, şer'î delillerden hüküm çıkarma kudretine sahip olandır." Ancak (bu vasıfta kimse) neredeyse bulunmaz olmuş, hatta tamamen yok denecek seviyeye gelmiştir. Bu durumun gerçekleşmesi imkânsız görüldüğünde ise, onun şartlarından biri, imamının mezhebinde mukallid müctehit olması gerektiği şart koşulmuştur. Yine onun şartlarından biri, imamının usûl ve delillerini tam anlamıyla bilmesi ve imamının mezhebinde açıkça belirtilmemiş meseleleri bu esaslara göre hükme bağlamasıdır. (Şârihin sözü burada sona erdi.)"³⁷³ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun eserinde yer alan bilginin San'ânî'den

³⁷⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/133-134.

³⁷¹ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/134-137.

³⁷² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/251.

³⁷³ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/51-52.

tercüme edildiği, ancak Davudoğlu'nun aynı zamanda şârihin ismini de açıkça zikrettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Davudoğlu'nun bunun haricinde farklı ilaveler yaptığı da görülmektedir.

Bülûğu'l-Merâm üzerine şerh kaleme alan ve Davudoğlu'nun, eserinde kendisinden birçok nakilde bulunması sebebiyle San'ânî, müstakil bir başlık altında ele alınacaktır.

3.3.6.3. Şârih San'anî'den Nakil Yapması

Davudoğlu, eserinde “*Sübülü's-Selâm*” yazarı olan San'anî'den de nakiller yapmıştır. Bu nakillere yer verirken bazen şârihin ismini bazen de ‘Sübülü's-Selâm Sahibi’ tabirini kullanmıştır. Örneğin;

“Tetavvu Namazı” bölümünde 393/292 numaralı ‘Ebu Eyyüb Hadisi’nin şerhinde; San'ani için “Sübülü's-Selâm sahibi” tabiri kullanılarak onun, “*Bu mevkufa merfu hükmü verilir. Çünkü miktar bildiren şeylerde içtihada müsaade yoktur*”³⁷⁴ dediği nakledilmiştir. Görüldüğü üzere, burada San'ânî'ye “Sübülü's-Selâm Sahibi” ifadesiyle atıfta bulunularak bir nakilde bulunulmuştur.

Bu örneğe dair malumatın San'ani'deki “*قلت: وله حكم الرفع إذ لا مسرغ للاجتهاد فيه أي في المقادير.*” = ‘Ben derim ki: Bu (rivayet) merfû hükmündedir; zira bunda, yani miktarlarda ictihada yer yoktur.’³⁷⁵ ifadeleri karşılaştırılması neticesinde, Davudoğlu'nun ilgili ifadeleri San'ani'den tercüme ederek naklettiği açıkça görülmektedir.

Bu hususa dair diğer bir örnek “Sular Babı”nda yer alan Ebû Vâkîd el-Leysi'den rivayet edilen 17/13 numaralı hadisin şerhinde görülmektedir. Burada San'ânî'nin; Bu durumda söz konusu hadisin dört ayaklı bile olsa balık ile tahsis edildiğini, çünkü balıktan kesilen parçanın murdar olmadığını; ya da kast edilenin ikinci mana olduğunu yani ‘akıl ve temyiz sahibi olmayan her diri’ demek olduğunu, fakat bu defa da bu umumdan balık ile çekirge ve benzeri kansızların tahsis olunduğu şeklindeki ifadeleri nakledilmiştir.³⁷⁶

Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumatın, San'ani'nin eserindeki “*لكنه مخصوص بما أبين من السمك ولو كانت ذات أربع، أو يراؤ به المعنى الأوسط؛ وهو كل حي لا يميز، فيخص منه الجراد والسمك، وما أبين مما لا*” = ‘Ancak bu, balıktan koparılan parça gibi şeylerle tahsis edilmiştir - isterse dört ayaklı

³⁷⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/23.

³⁷⁵ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/22.

³⁷⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/30-31.

olsun. Yahut burada kastedilen, orta anlamdır: Yani ayırt etme yetisi olmayan her canlı; ki bundan çekirge, balık ve kanı olmayan canlılardan kopmuş parçalar istisna edilir.”³⁷⁷ ifadelerin tercümesi olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer örnek “Zekât Babı”nda yer alan 635/493 numaralı Sâlim b. Abdullah’tan rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Burada San’ani’den yine “Sübülü’s-Selam sahibi” olarak bahsedilmiş ve burada İmam-ı Azam’ı haksız bularak, “Hak birinci kavle zâhip olanlardır. Çünkü Evsak hadisi sahih bir hadis olup, zekâtın ne miktarda farz olacağını beyan için vârid olmuştur. Nitekim 200 dirhem hadisi de aynı mana için vâriddir. Hâlbuki ‘gümüşte onda birin dörtte biri vardır’ buyrulmuştur. Gümüşün azında da çoğunda da zekât vardır diyen bulunmamıştır. Hilâf yukarda gördüğümüz vecihle ancak gümüş az olup da nisab miktarını bulursa zekât lâzım olup olmadığı hususundadır. Çünkü ‘gümüşte onda birin dörtte biri vardır’ hadisi ancak bu cinste zekât farz olduğunu beyan için vârid olmuştur. Fakat ne miktar olursa olsun zekât icap edeceği 200 dirhem hadisinin beyanına havale edilmiştir. Buradaki ‘semânın suladığı şeylerde oşür vardır’ hadisi de öyledir. Yani bu cinste oşür vermek icap eder demektir. Ne miktarda icap edeceği ise (Evsak) hadisine havale edilir. Hadisteki ‘beş veskten aşağısında zekât yoktur.’ kaydı bunu da izah ediyor. Sanki bu kayıt yalnız ‘semânın suladığı şeylerde onda birin dörtte biri vardır’ hadisini umumu tevehhüm olunmasın diye vârid olmuştur. Sonra âmm ile hass tearuz ederlerse burada olduğu gibi tarih bilinmediği takdirde hass ile amel edilir. Zira usulü fıkhıdaki akvalin en güzeli budur.”³⁷⁸ şeklindeki mütalaayı ileri sürdüğüne dair bilgilere yer verilmiştir. Burada San’ânî’nin yorumunun nihayete erdiğini belirtmek üzere Davudoğlu, karışıklık olmaması adına “San’ânî’nin sözü burada sona erdi” ifadesini kullanmıştır.

Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumat’ın San’ani’nin eserindeki metni şu şekildedir: “والحقُّ مع أهل القول الأول لأنَّ حديث الأوساق حديثٌ صحيحٌ وردَّ لبيان القدر الذي تجب فيه الزكاة كما وردَّ حديث مائتي درهم لبيان ذلك مع ورود: [في الرقة ربع العشر]، ولم يقل أحد: إنه يجب في قليل الفضة وكثيرها الزكاة، وإنما الخلاف هل يجب في القليل منها إذا كانت قد بلغت النصاب كما عرفت، وذلك لأنه لم يردَّ حديث: «في الرقة ربع العشر» إلا لبيان أنَّ هذا الجنس يجب فيه [الزكاة]، وأما [بيان] ما يجب فيه فمكولٌ إلى حديث التبيين له بمائتي درهم، فكذلك هنا قوله: «فيما سقت السماء العشر»، أي: في هذا الجنس يجب العشر، وأما بيان ما يجب فيه فمكولٌ إلى حديث الأوساق، وزاده إيضاحاً قوله في الحديث [هذا و]: «ليس فيما دون خمسة أوسق صدقة»، كأنه ما وردَّ إلا لدفع ما يتوهم من عموم: «فيما سقت السماء ربع العشر»، كما وردَّ ذلك في قوله: «وليس فيما دون خمسة أواق من الورق صدقة»، ثم إذا تعارض العام والخاص كان

³⁷⁷ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/133.

³⁷⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/363.

’العمل بالخاص عند جهل التاريخ كما هنا؛ فإنه أظهر الأقوال في الأصول. = ‘Doğru olan, birinci görüşte olanların görüşüdür. Zira Evsâk hadisi, zekâtın vacip olduğu miktarı beyan etmek üzere sahih olarak rivayet edilmiştir. Aynı şekilde, iki yüz dirhem hadisi de bu hususu beyan etmek için vârid olmuştur. Bununla birlikte, “rikka (gümüş parada) kırkta bir (zekât) vardır” hadisi de gelmiştir. Ancak hiç kimse, azı ve çoğu fark etmeksizin gümüşte zekât gerekir, dememiştir. Aksine ihtilaf, az da olsa gümüşün nisaba ulaşması hâlinde zekâtın gerekip gerekmediği konusundadır; nitekim daha önce geçtiği üzere. Çünkü “rikka’da kırkta bir vardır” hadisi, sadece bu cins (gümüş) için zekâtın gerekli olduğunu beyan etmek üzere vârid olmuştur. Ne kadar (miktar) üzerinden zekât gerektiğini beyan ise, iki yüz dirhem hadisine bırakılmıştır. Aynı şekilde burada da Resûlullah’ın “Semânın (yağmurun) suladığı şeyde oşür (onda bir) vardır” sözü, bu cins (tarım mahsulü) üzerinden zekât gerektiğini ifade etmektedir. Ne kadarından itibaren gerektiğini beyan ise, Evsâk hadisine havale edilmiştir. Bunu daha da açıklayıcı kılan şey ise, hadiste yer alan “Beş veskten az olanda zekât yoktur” ifadesidir. Sanki bu ifade, “Semânın suladığı her şeyde zekât vardır” şeklinde anlaşılabilir olan genellemeyi ortadan kaldırmak için vârid olmuştur. Tıpkı, “Beş ukıyye (ağırlık birimi) gümüşten az olana zekât yoktur” ifadesinin vârid olması gibi. Sonuç olarak, umumî ve hususî nasslar (deliller) çeliştiğinde ve hangisinin önce vârid olduğu bilinmediğinde, usûl ilmindeki en güçlü görüşlerden biri gereği, özel olana göre amel edilir. Burada da durum aynıdır.”³⁷⁹ Bu ifadeler dikkate alındığında, Davudoğlu’nun, söz konusu örneğe dair açıklamaları San’ânî’den tercüme yoluyla aktardığı anlaşılmaktadır.

Bir diğer örnek ise “Tetavvu Namazı” bölümünde yer alan 393/292 numaralı Ebu Eyyûb el-Ensârî’den rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada, kaynağına göre hadis çeşitleri bağlamında söz konusu rivayetin “merfû, mevkûf veya maktû” olup olmadığına dair bazı âlimlerin ve musannifin görüşlerine yer verildikten sonra, San’ânî’nin, “Bu mevkûfa merfû hükmü verilir. Çünkü miktar bildiren şeylerde ictihada müsaade yoktur.”³⁸⁰ şeklindeki ifadeleri aktarılmıştır.

Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatın San’ânî’deki metni “قلت: = ‘Ben derim ki: Bu hadisin, merfû’ (Peygamber’e ait) hükmüne sahip olması gerekir; çünkü bu konuda, yani miktarlar hususunda ictihada yer

³⁷⁹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/33-34.

³⁸⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/23.

yoktur.”³⁸¹ şeklindedir. Bununla da, Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatın, San’ani’den tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer örnek de “Cemaat Namazı ve İmamlık Babı”nda, 433/323 numaralı hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada, San’ânî’nin “ben derim ki” ifadesiyle “Sahîhayn’ın bazı rivayetlerinde soluna oturduğu sabit olunca, bu rivayet diğerlerinde mücmel bırakılanı beyan olur. Bununla Peygamber’in (s.a.v.) imam olduğu meydana çıkar.”³⁸² dediği nakledilmiştir. Bu ifadenin, San’ânî tarafından, hadislerin farklı rivayetleri arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelik olarak şerhe dâhil ettiği bir husus olduğu anlaşılmaktadır.

Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumat ile San’ani’nin eserindeki “قلت: حيثُ قد ثبت في الصحيح في بعض رواياته، فهي تبينُ ما أُجْمَلُ في الأخرى، وبه يتضح أنه ﷺ كانَ إماماً” = ‘Ben derim ki, sahih rivayetlerde bu durum sabit olduğundan, diğer rivayetlerde özetlenen hususu açıklar ve Resûlullah’in (s.a.s.) imam olduğu anlaşılır.’³⁸³ İfadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun bu örneğe dair eserde yer verdiği malumatın, San’ani’den tercüme olduğu görülmektedir.

Diğer bir örnek “İhram Babı”nın 750/596 numaralı Osman İbni Affân’dan rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada San’ani’nin, hadisin delalet ettiği hususları zikrettikten sonra, “İbni Abbas’ın rivayetine göre ‘Peygamber Sallallahu aleyhi ve sellem, Hz. Meymûne ile ihramlı iken evlenmiştir’ iddiası merduttur. Çünkü bir de: ‘Peygamber (sav.) onunla ihramda değilken evlendi.’ rivayeti vardır ki o daha şâyân-ı tercihtir. Bu rivayetin sâhibi olan Ebû Râfi’, o gün Peygamber (sav.) ile birlikteydi. Hz. Meymûne (r.anha) ile ihramlı iken evlendiğini yalnız İbni Abbas’tan başka kimse rivayet etmemiştir. Hattâ Saîd İbni Müseyyib: ‘Halası da olsa İbni Abbas zühûl etti. Resûlullah (sav.) onu ancak ihramdan çıktıktan sonra almıştır. Bunu Buhârî zikreder.’ diyor. Sonra: ‘Zâhir olan, hadiste zikri geçen üç şeyin haram olmasıdır. Ancak dünürlük bâbında nehy tenzîh içindir. Ve icmâ‘ budur.’ diyenler vardır. Eğer icmâ‘ sahîh ise, bir diyeceğimiz yoktur. Ama sahîh olduğunu zannetmiyorum. Şayet sahîh değilse, zâhir olan tahrîmdir. Neden sonra İbn Ukayl Hanbelî’den naklen dünürlüğün dahi haram olduğunu gördüm. İbn Teymiyye (661–728): ‘Çünkü Peygamber (sav.) üç şeyin hepsinden bir defada nehyetmiş ve ayırma yapmamıştır. Nehyin mücebi ise tahrîmdir. Buna muâraza edecek bir eser veya nokta-i nazar da yoktur.’³⁸⁴ şeklinde onun, bu mesele hakkındaki görüş ve

³⁸¹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/22.

³⁸² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/71.

³⁸³ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/73.

³⁸⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/518.

değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu naklin sonunda eserde, San‘ânî’nin yorumunun tamamlandığını göstermek üzere “San‘ânî’nin izahâtı burada bitti” ifadesine yer verilmiştir.

Bu örneğe dair Ahmed Davudoğlu’nun eserinde aktardığı bilgiler ile San‘ânî’nin eserindeki “الحديث دليل على تحريم العمد على المحرم لنفسه ولغيره، وتحريم الخطبة كذلك. والقول بأنه ﷺ تزوج ميمونة بنت الحارث وهو محرم” لرواية ابن عباس لذلك مردوداً بأن رواية أبي رافع: [أنه تزوجها ﷺ وهو حلال] أرجح، لأنه كان السفير بينهما، أي: بين النبي ﷺ وبين ميمونة، ولأنها رواية أكثر الصحابة. قال القاضي عياض رحمه الله: لم يُروَ أنه تزوجها محرماً إلا ابن عباس وحده، حتى قال سعيد بن المسيب: ذهل ابن عباس وإن كانت خالته ما تزوجها رسول الله ﷺ إلا بعد ما حل. ذكره البخاري. ثم ظاهر التهي في الثلاثة التحريم إلا أنه قيل: إن التهي في الخطبة للتزويج، وإنه إجماع، فإن صح الإجماع فذاك، ولا أظن صحته، وإلا فالظاهر هو التحريم. ثم رأيت بعد هذا نقلاً عن ابن عقيل الحنبلي أنها تحرم الخطبة أيضاً. قال ابن تيمية: لأن ifadeler³⁸⁵ النبي ﷺ نهي عن الجمع تيمناً واحداً، ولم يفصل. وموجب التهي التحريم وليس ما يعارض ذلك من أثر أو نظير. karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun bu görüşlere San‘ânî’den tercüme yoluyla yer verdiği anlaşılmaktadır:

Diğer bir örnek “Boşama Babı”nın 1099/913 numaralı İbn Ömer’den rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada, San‘ani’nin, (1059–1182) bir zamanlar bid‘î talâk’ın vaki olmadığına dair fetva verdiği hatta buna dair bir risale yazdığı, daha sonrasında ise, bir süre tevakkuf ettikten sonra bu talâkın vaki olduğu yönünde kanaat getirdiği ifade edilmiştir. Nihayetinde yine ilk mezhebini daha kuvvetli bulup, ona döndüğü ve “*ed-Delîlü’s-Şer‘î*” isminde bir risale daha yazdığı ve kuvvetli bulduğu delilleri orada gösterdiği dile getirilmekle beraber, ilk kavline döndüğünün bilinmesini vasiyet ettiği ve bu hususun ‘*Sübülü’s-Selâm*’ eserinin nüshalarına eklenmesini istediği yönünde “tenbih” e yer verilmiştir.³⁸⁶ Bu açıklama, San‘ânî’nin kendi görüş serüveni içindeki değişim ve nihai tercihinin dair önemli bir ilmî tavzih olarak kayda geçirilmiştir.

Bu örneğe dair, Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatın, San‘ânî’nin eserindeki تنبيه: ثم إنه قوي عندي ما كنت أفتي به أولاً من عدم الوقوع لأدلة قوية سُقنتها في رسالة سَمَّيْتُهَا الدليل الشرعي في عدم وقوع الطلاق البدعي. ومن الأدلة أنه منسوب، ومسمى النسبة إلى البدعة، وكل بدعة ضلالة، والضلالة لا تدخل في نفوذ حكم شرعي ولا يقع بها بل هي باطلة؛ ولأن الرواة لحديث ابن عمر اتفقوا على أن المسند المرفوع في هذا الحديث غير مذكور فيه أن النبي ﷺ حسب تلك التلقية على ابن عمر ولا قال له قد وقعت، ولا رواه ابن عمر مرفوعاً. بل في صحيح مسلم ما دل على أن وقوعها إنما هو رأي لابن عمر وأنه سُئِلَ عن ذلك فقال: [وما لي لا أعتد بها وإن كنت قد عجزت

³⁸⁵ Bu ifadelerin tercümesinin çok yer kaplayacağı düşüldüğünden ve örnekte verilen hususlarla müşterek bilgiyi içerdiğinden tercüme yer verilmemiştir. Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/198-199.

³⁸⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/366.

واستحمتُ]، وهذا يدلُّ على أنه لا يعلمُ في ذلك نصّاً نبوياً لأنه لو كانَ عنده لم يتركُ روايته ويتعلَّقُ بمذهبه العلة العليلية فإنَّ العجزَ والحتمَ لا مدخلَ لهما في صحة الطلاق، ولو كانَ عنده نصُّ نبويٍّ لقالَ وما لي لا أعتدُّ بها وقد أمرني رسولُ الله ﷺ أن أعتدَّ بها. وقد صحَّ الإمامُ الكبيرُ محمدُ بنُ إبراهيمَ الوزيرَ بأنه قد اتفقَ الرواة على عدمِ رُفْعِ الوقوعِ في الروايةِ إليه ﷺ، وقد ساقَ السيدُ محمدُ رحمه الله ستَّ عشرةَ حُجَّةٍ على عدمِ وقوعِ الطلاقِ البدعيِّ ولخصَّها في رسالةٍ³⁸⁷ في رسالتينَا المذكورة، وبعدَ هذا تعرفُ رجوعنا عما هُنا فليُحَقِّقْ هذا في نُسخِ سبيلِ السلام.

Davudoğlu'nun eserinde bu bilgilerin San'ânî'den tercüme edilerek özet bir biçimde kaydedildiği açıkça görülmektedir.

Diğer bir örnek “Hâkimlik Bahsi”nde yer alan 1413/1190 numaralı Amr b. Âs'tan rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada San'ânî'nin, “Her ne kadar benâm ulemâ, üzerinde ittifak etseler de bu sözdeki butlân meydandadır.’ Bütün nazarların üzerinde ittifak ettiği bu davayı ben Allah'ın kendilerine verdiği nimete karşı küfran telakki ederim. Çünkü onlar yani bu davayı iddia ve kabul edenler müctehiddirler. Bunlardan her biri hüküm istinbat edecekleri delilleri o derece bilirler ki bu delilleri Resûlullah (sav.)'in Mekke'ye kadı tayin ettiği Attâb b. Üseyd, Yemen'e kadı tayin ettiği Ebû Mûsâ el-Eş'arî, yine oraya kadı ve vali olarak gönderdiği Muâz b. Cebel ve Hz. Ömer'le Ali'nin Kûfe'ye kadı nasbettikleri Şureyh bile bilmezlerdi.”³⁸⁸ ifadeleriyle Kadı Şerefüddin'e itirazda bulunduğu uzun sözlerden bir kısmına yer verilmiştir. Bu açıklama, San'ânî'nin kadılık ve içtihat meselesindeki görüşünü sert bir dille dile getirdiğini ve önceki dönem kadılarıyla mukayese yaparak tenkitte bulunduğunu göstermektedir.

Bu örneğe dair, Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumat ile San'ânî'deki metin³⁸⁹ karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun da belirttiği üzere, San'ânî'nin bu husustaki itirazına dair malumata muhtasar bir şekilde eserde yer verdiği anlaşılmaktadır.³⁹⁰

3.3.6.4. Başkalarının Görüşlerini Aktarma Yöntemi

Eserde; musannif, San'ânî, çeşitli şerh ve haşiyelerden yapılan nakillerin yanı sıra, farklı eserlerden ve bazı âlimlerin görüşlerinden de alıntılarda bulunulmuştur. Nakil yapılan âlimler arasında Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) gibi isimler yer almakta, ayrıca Mecelle'den de aktarımlar yapılmaktadır. Ancak bu nakillerde izlenen

³⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 3/160.

³⁸⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/251-252.

³⁸⁹ Örneğe dair malumat uzun olduğu için burada zikredilmemiştir. Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/51-55

³⁹⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/251-252.

yöntem tekdüze değildir; bazı yerlerde yalnızca müellifin ismine yer verilirken, kimi zaman sadece eserin adı zikredilmekte, bazen de hem yazarın hem de eserin ismi birlikte kullanılmaktadır. Yer yer “fıkıh kitaplarında” gibi genel ifadelerle kaynak belirtilmeden nakiller de yapılmaktadır. Bu aktarımlarda bazen doğrudan alıntılar yapıldığı görülmekte; bazı durumlarda ise ifade yeniden düzenlenerek dolaylı bir aktarım yoluna gidilmektedir. Şöyle ki:

Bazı alıntılarda hem eserin hem de müellifin ismi birlikte zikredilerek açık bir kaynak gösterme yöntemi benimsenmiştir. Nitekim “Ezan” babında yer alan 200/147 numaralı hadis şerh edilirken buna bir örnek teşkil edecek şekilde nakil yapılmıştır. Burada, İbnü’l Kayyım’ın “*El-Hedyü’n-nebevî*” isimli eserinde “Hz. Peygamber (s.a.v.) namazgâha vardıkta ezansız ve ikametsiz olarak “الصَّلَاةُ جَامِعَةٌ” dahi demeden namaza yani bayram namazına başladılar”³⁹¹ dediği nakledilmiştir. Bu örnekte görüldüğü üzere, hem müellifin ismi hem de alıntı yapılan eser açıkça belirtilmiştir.

Bu örneğe dair, Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumat ile San‘ânî’nin eserindeki “*el-Hedyü’n-nebevî*” = “قال في الهدى النبوي: وكان ﷺ إذا انتهى إلى المصلّى أخذ في الصلاة - أي: صلاة العيد - من غير أذانٍ، ولا إقامةٍ، ولا قول الصلاة جامعة”³⁹² de şöyle denilmiştir: ‘Rasûlullah musallâya vardığında doğrudan namaza başladılar –yani bayram namazına–; ne ezan okunur, ne kâmet getirilir, ne de ‘es-salâtü câmi‘a’ denilirdi.’³⁹² ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun bu konuya dair verdiği bilginin San‘ânî’den yapılan bir tercüme olduğu, ancak atıfta bulunulan eserin müellif adının Davudoğlu tarafından ayrıca belirtildiği anlaşılmaktadır.

Kimi zaman ise, yapılan alıntılarda yalnızca eserin adının zikredilmesiyle yetinildiği müşahede edilmektedir. Nitekim “Müdebber, Mükâteb ve Ümmü Veled” babında yer alan 1461/1230 numaralı Ümmü Seleme’den rivayet edilen hadiste, “*el-İhtiyâr*” adlı eserden alıntı yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, ‘*El-İhtiyar*’ isimli eserde “Hanımefendisine nisbetle köle ecnebî gibidir. Çünkü ecnebinin fitnessinden ne kadar korkulursa kölenin fitnessinden de o kadar hatta bir arada çok bulunmaları sebebi ile daha da fazla korkulur. İhtilâtı haram kılan nasslar mutlaklardır.” ifadelerinin yer aldığı belirtilerek konuya dair esere nakil yapılmıştır.³⁹³ Bu örnekte de görüldüğü üzere, yalnızca eser adı belirtilmiş, müellifin ismine ise yer verilmeden nakil yapılmıştır.

---

³⁹¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/234.

³⁹² Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/55.

³⁹³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/309.

El-İhtiyâr adlı eserden yapılan bu nakle dair San‘ânî’nin eserinde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.³⁹⁴ Nitekim söz konusu bilgi, Davudoğlu’nun “Ben derim ki” ifadesiyle kendi kanaatini dile getirdiği bölümde yer almaktadır. Bu durum, ilgili naklin Davudoğlu tarafından doğrudan eklendiğini göstermektedir.

Bazı durumlarda ise, yapılan alıntılarda yalnızca müellifin adının zikredilmesiyle yetinilmektedir. Nitekim “Zühd-ü Takva” babında yer alan 1498/1267 numaralı hadisin şerhinde, İbn Battâl’ın, “Garip kimsenin insanlar arasına karıştığı azdır. Hatta onlardan çekindiği için hemen hemen hiçbir tanıdık bulup onunla yarenlik edemez. Bu sebeple o kendi âleminde zelil ve korkaktır. Yolcu da öyledir; yoluna ancak yiyeceği ve hafif yükü ile devam eder. Yoluna devamına mani olacak şeyleri yanında bulundurmaz. Bunda dünyada zühdü tercih etmeye ve dünyadan yalnız kendine yetecek kadarını almaya işaret vardır. Yolcu nasıl hedefine ulaştıracak mühimmattan başkasına muhtaç olmazsa, mümin de öyledir: Dünyada kendisini maksud mahalle yetiştirecek mühimmattan fazlasına muhtaç değildir.” ifadelerine yer verilmiş³⁹⁵ fakat görüldüğü üzere alıntı yapılan eser belirtilmeden yalnızca zikredilen görüşün sahibinin ismi anılmakla yetinilmiştir.

Bu örneğe dair, Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatın, San‘ânî’nin eserindeki قَالَ ابْنُ بَطَّالٍ: لَمَا كَانَ الْغَرِيبُ قَلِيلَ الْإِنْبِسَاطِ إِلَى النَّاسِ، بَلْ هُوَ مُسْتَوْحِشٌ مِنْهُمْ لَا يَكَادُ يَمُرُّ بِمَنْ يَعْرِفُهُ فَيَأْنَسُ بِهِ، فَهُوَ ذَلِيلٌ فِي نَفْسِهِ، خَائِفٌ، وَكَذَلِكَ عَابِرُ السَّبِيلِ لَا يَنْفَدُ فِي سَفَرِهِ إِلَّا بِقُوَّتِهِ وَتَخْفِيفِهِ مِنَ الْأَثْقَالِ غَيْرِ مُتَشَبِّهٍ بِمَا يَمْنَعُهُ عَنْ قَطْعِ سَفَرِهِ، مَعَهُ زَادُهُ وَرَاحِلَتُهُ، يَبْلُغَانِهِ إِلَى مَا يَعْنِيهِ مِنْ مَقْصَدِهِ. وَفِي هَذَا الْحَدِيثِ إِشَارَةٌ إِلَى الزَّهْدِ فِي الدُّنْيَا، وَأَخِذِ الْبُلْغَةَ مِنْهَا وَالْكَفَافَ، فَكَمَا لَا يَجْتَاكُ الْمَسَافِرُ إِلَى أَكْثَرِ مَا يَبْلُغُهُ إِلَى غَايَةِ سَفَرِهِ [فَكَذَلِكَ] الْمُؤْمِنُ لَا يَجْتَاكُ هذا الحديث إشارة إلى الزهد في الدنيا، وأخذ البلغة منها والكفاف، فكما لا يحتاج المسافر إلى أكثر مما يبلغه إلى غاية سفره [فكذلك] المؤمن لا يحتاج. ‘İbn Battâl dedi ki: Garip, insanlarla kaynaşması az olan kimsedir; bilakis onlardan ürkektir, neredeyse tanıdığı birine rastlamaz ki onunla ünsiyet etsin. Bundan dolayı, kendi içinde zelildir, korku içindedir. Aynı şekilde yolcu (seferî) de, yolculuğunu ancak kuvveti ve yüklerini hafifletmesi sayesinde tamamlayabilir; yolculuğunu engelleyecek şeylere tutunmaz. Onunla birlikte azığı ve biniti bulunur; bu ikisi onu, maksadına ulaşmak istediği yere kadar götürür. Bu hadiste dünyaya karşı zühde (dünya malından yüz çevirmeye) ve ondan ancak geçimlik kadarını ve kifayet miktarını almak gerektiğine işaret vardır. Nasıl ki yolcunun, yolculuğunun nihayetine varmasına yetecek olandan fazlasına ihtiyacı yoktur; aynı şekilde mü’minin de dünyada, onu hedeflenen menziline ulaştıracak miktardan fazlasına ihtiyacı

³⁹⁴ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 4/122-125.

³⁹⁵ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/365.

yoktur.”³⁹⁶ ifadeleriyle karşılaştırıldığında, söz konusu bilginin Davudoğlu tarafından, San’ânî’den tercüme edilerek aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek “Oruç Bahsi”nin 694/546 numaralı İbn Abbas’tan rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada âlimlerin “Oruca takat getiremeyenlere (bir günlük) fakir taamu fideye vardır” mealindeki Bakara sûresi 184. âyeti hakkında ihtilaf ettiği ifade edilmektedir. Meşhur olan görüşe göre, bu ayetin mensuh olduğu zikredilmekte ve bu hususa dair bazı malumatlara yer verilmektedir. Bunların akabinde ise, âyetin neshedilip edilmediği konusunda doğrudan Elmalılı’dan bir nakle yer verilmemekle birlikte, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın “*Hak Dini Kur’an Dili*” isimli tefsirinin birinci cildinin 630-640 sayfalarında oldukça güzel izahatın bulunduğu belirtilmiştir.³⁹⁷ Bu ifadeyle, ilgili tefsir kaynağına yönlendirme yapılmış ve konu hakkında daha geniş bilgi için okuyucunun başvurabileceği bir yere işaret edilmiştir.

Bu örneğe dair, Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumatın, San’ani’nin eserinde bulunmadığı görölmektedir.³⁹⁸ Bu durum, söz konusu malumatın Davudoğlu tarafından ilave edildiğini ortaya koymaktadır.

Diğer bir örnek de, “Faiz Babı”nda yer alan 855/698 numaralı Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94) ile Ebû Hureyre’den rivayet edilen hadisin şerhinde bulunmaktadır. Burada, Hanefi imamlarının bu hadisle istidlal ettikleri ve onların bu bağlamdaki görüşlerine yer verildikten sonra; İbn Abdilberr’in (368–463), “Aslında tartı ile satılan bir şeyin ölçekle satılamayacağında Hanefiler müttefiktir; lakin aslında ölçekle satılan mal hakkında bazıları tartı ile satmanın câiz olduğuna kail olmuş ve: Mümaselet her şeyde tartı ile anlaşılır; demişlerdir. Diğer ulemâ, tartı ile ölçeği, her memleketin âdetine bırakırlar. Eğer âdet muhtelif olursa hüküm ekseriyete göre verilir. Her iki taraf müsavi ise ne ile ölçülürse hüküm ona göre verilir.” ifadeleri ve bu konu hakkında devam eden kısımdaki diğer söylemleri nakledilmiştir.³⁹⁹ Bu örnekte, sadece bu görüşü ileri süren kişinin ismi zikredilmiş, herhangi bir eser kaynak olarak gösterilmemiştir.

Bu örnek incelendiğinde, Davudoğlu’nun eserinde yer alan bilgiler ile San’ânî’nin eserindeki şu ifadelerin aynı anlamı taşıdığı görölmektedir: “وقال ابن عبد البر: إثم أجمعوا أن ما كان أصله الوزن

---

³⁹⁶ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 4/191.

³⁹⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/443.

³⁹⁸ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/117-118.

³⁹⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/80.

لا يصح أن يباع بالكيل، بخلاف ما كان أصله الكيل فإنَّ بعضهم يبيح فيه الوزن، ويقول: إنَّ المماثلة تُدرَكُ بالوزن في كلِّ شيءٍ، وغيرهم يعتبرون الوزن الكيل بعادة البلد، ولو خالف ما كان عليه في ذلك الوقت؛ فإنَّ اختلاف العادة اعتيبر بالأغلب، فإنَّ استوى الأمران كان له حكم المكيل إذا بيع بالكيل، وإنَّ بيع بالوزن كان له حكم الموزون. 'İbn Abdilber şöyle demiştir: 'Aslen tartıyla satılanın ölçü ile satılması caiz değildir. Aslen ölçü ile satılan hususunda ise bazıları tartıyla satışı caiz görmüş ve 'eşitlik her şeyde tartıyla da sağlanır' demiştir. Başkaları ise, ülke âdetine göre ölçüyü esas alır; bu, o zamanki uygulamaya aykırı olsa da. Âdet değişirse çoğunluğa bakılır. Eğer her ikisi eşitse, ölçü ile satıldığında ölçülenin hükmünü, tartı ile satıldığında ise tartılanın hükmünü alır."⁴⁰⁰ Bu karşılaştırma, Davudoğlu'nun söz konusu bölümdeki aktarımının San'ânî'deki metnin tercümesi olduğunu göstermektedir.

Diğer bir örnek "Akîka Babı"nda yer alan 1385/1169 numaralı Semura'dan rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Bu bölümde, kız çocuğunun küpe takmak amacıyla kulağının delinmesi meselesine değinilmiş ve bu bağlamda İmam Gazzâlî'nin "*İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*" eserinde bu konuya dair, "Bunda ruhsat görülüyor. Zira bu elem veren bir yaradır. Böylece yara kısas icabeder; binaenaleyh ancak kan aldırma ve sünnet gibi mühim bir ihtiyaçtan dolayı caiz olabilir. Zinet eşyası ile süslenmek mühim değildir. Şu halde bu mesele adet de olsa haramdır. Onu men etmek vaciptir. Kulak delmek için ücretle insan tutmak ve iş için ücret almak da haramdır." görüşüne naklen yer verilmiştir.⁴⁰¹ Bu örnek bağlamında hem eser hem de müellif ismi zikredilerek alıntı yapılmış olduğu görülmektedir.

Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği nakil ile San'ani'nin eserinde, "وأما تثقيب أذن الصبية لأجل تعليق الحلبي فيها الذي يفعله الناس في هذه الأعصار وقيلها فقال الغزالي في «الإحياء»: إنه لا يرى فيه رخصة فإنَّ ذلك جرح [يؤلم] ومثله موجب للقصاص فلا يجوز إلا [الحاجة مهمة] كالفصد والحجامة والختان، والتزيت بالحلي غير مهم، فهو حرام وإن كان معتاداً، والمنع منه 'Kız çocuklarının kulaklarının küpe takmak amacıyla delinmesi hususunda ise, Gazzâlî, İhyâ adlı eserinde şunları söylemiştir: "Bunda bir ruhsat görmüyorum. Zira bu, acı veren bir yaralamadır. Bu tür fiiller kısasa sebep olur; dolayısıyla ancak hacamat, kan alma ve sünnet gibi önemli bir ihtiyaç için caiz olur. Süslenmek ise önemli bir ihtiyaç değildir. Bu sebeple, örf olsa bile haramdır. Bundan men etmek vaciptir. Bunun için ücret almak da haramdır. Alınan ücret de haramdır."⁴⁰² geçen bu ifadeler

⁴⁰⁰ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 3/94.

⁴⁰¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/210.

⁴⁰² Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/354.

karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun bu örneğe dair eserinde yer verdiği naklin San'anî'nin eserinde de yer aldığı anlaşılmaktadır.

Eserde, doğrudan müracaat edilen temel kaynakların yanı sıra, farklı bazı eserlerden de faydalanılmıştır. Bu çerçevede özellikle fıkıh kitaplarından yapılan alıntılar dikkat çekmektedir. Söz konusu atıflarda doğrudan eser ve müellif ismi belirtilmeksizin, genel ve mezhebe ait ifadelerle nakilde bulunmaktadır. Bu tür durumlarda “Fıkıh kitaplarında”, “Hanefilerin fıkıh kitaplarında” ya da daha özel olarak “Hanefilerin fıkıh kitabı olan *el-İhtiyâr*’da” gibi tabirler kullanılarak ilgili görüşün yahut alıntının dipnotta veya metin akışında aktarıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım, hem mezhebe ait genel kabulü yansıtmakta hem de fikhî meselelerin dayandığı geleneksel literatüre işaret etmektedir. Örneğin,

“Cenazeler Bahsi”nde yer alan 564/432 numaralı İbn Abbas’tan rivayet edilen hadisin tercüme ve şerhi esnasında, cenazenin yıkanmasının farz-ı kifaye olduğu yönündeki cumhur-u ulemâ görüşü zikredildikten sonra; hatta, Hanefiler’in fıkıh kitaplarında da cenaze yıkamanın farz-ı kifaye hükmünde olduğuna, icma-i ümmet bulunduğunun nakledildiği ifade edilmiştir.⁴⁰³

Bu örneğe ilişkin olarak, Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumata karşılık San'anî'nin eserinde doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır.⁴⁰⁴ Bu durum, Davudoğlu'nun eserde aktardığı bu malumatın San'anî'den tercüme edilmediğini göstermektedir.

Diğer bir örnek, “Sadakaların Taksimi Babı”nda yer alan 665/521 numaralı Abdülmuttalib b. Rebîa b. el-Hâris’ten (ö.61/680-681) rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Bu bölümde, nafîle sadaka meselesine dair Hanefilerin, “*en-Nihaye*” vb. bir takım fıkıh kitaplarında “Beni Haşim’e nafîle sadaka vermek bilicma caizdir”⁴⁰⁵ denildiği şeklinde nakil yapılmıştır. Bu örnekte görüldüğü üzere, eser ismi zikredilmesine rağmen, yazarın ismi belirtilmemiştir.

Bu örneğe dair San'anî'nin eserinde, “وهو دليل على تحريم الزكاة على محمد ﷺ وعلى آله، فأما عليه ﷺ فإنه إجماع، “ = ‘Bu hadis, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) ve onun âline zekâtın haram olduğuna delildir. Peygamber’e (a.s.) haram oluşu hususunda icmâ vardır. Aynı şekilde, âline haram oluşunda da icmâ bulunduğunu Ebû Tâlib ve İbn Kudâme iddia etmişlerdir. Ancak, Ebû Hanîfe’den zekâtın onlara câiz olduğu görüşü

⁴⁰³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/258.

⁴⁰⁴ Emir es-San'anî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/258-260.

⁴⁰⁵ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/403.

nakledilmiştir.”⁴⁰⁶ ifadeleri yer almaktadır. Davudoğlu’nun, eserde yer verdiği malumatla, bu ifadeler karşılaştırıldığında, San’ani’nin eserinde kitap ismi belirtilmeden bilgi aktarıldığı, Davudoğlu’nun eserinde ise kitap isminin açıkça verildiği grlmektedir. Bununla birlikte, “*en-Nihaye*” adlı eser, San’ani’nin metninde ismen yer almamaktadır.

Diğer bir örnek de, “Eti Yenilen ve Yenilmeyen Hayvanlar” bölümünde yer alan 1344/1134 numaralı Ebû Hureyre’den rivayet edilen hadisin şerhinde bulunmaktadır. Bu kısımda mezhep görüşleri aktarıldıktan sonra, Hanbeliler’e ait “*Dell’t-Tâlib*” isimli fıkıh kitabında, “kuşlardan haram olanlar: kartal, atmaca, şahin gibi avını pençesi ile yakalayanlardır.”⁴⁰⁷ şeklinde yazar ismi verilmeden sadece eser ismi ve ait olduğu mezhep ismine yer verilerek nakil yapılmıştır.

Bu örneğe dair Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği malumat ile San’ani’nin eserinde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.⁴⁰⁸

Diğer bir rnek, “Yeminler ve Adaklar Bahsi”nde yer alan 1389/1172 numaralı Abdurrahman b. Semura’dan rivayet edilen hadisin şerhinde bulunmaktadır. Bu blmde “Hanefi fıkıhında şöyle deniliyor” ifadesiyle “Keffaretin sebebi hıns, yani yemini bozmaktır. Nefsi yemin sebep olamaz. Çünkü sebep en azından msebbebe ulaştıran yoldur. Yemin ise bilakis üzerine yemin edilen şeyi yapmaya mnidir. Bir şeyin hem mni hem sebep olması imknsızdır. Bununla beraber yeminin keffrete sebep olduğunu kabul etsek bile onun hınsın (yemini bozmanın) şart-ı vcubu olduğunda şüphe edilemez. Zira yemini bozmadan keffret vacip olmadığı katiyetle malumdur. Böyle olmasa mücerred yeminle keffret vacip olurdu. Hâlbuki buna kail olan yoktur. Hıns şart olunca ondan önce keffret vacip olamaz. Çünkü şart olmadan meşrut bulunmaz. Binenaleyh hıns sabit olmadıkça ondan önce vücup sakıt olamaz. Delilin muktezası budur. Ancak zekât ve sadaka-i fitır gibi bazı ibadetler delil hilafına sabit olmuşlardır. Yani nisaba malik olan bir kimse sene geçmeden zekât verebilir; sadaka-i fitır dahi bayram sabahından önce verilebilir. Fakat delil hilafına sabit olan bir şeye başkası kıyas edilemez.”⁴⁰⁹ eser ve yazar ismi belirtilmeksizin umumi bir ifade kullanılarak Hanefi mezhebine ait bir görüş nakledilmiştir.

---

⁴⁰⁶ Emir es-San’ni, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti il Bulûği’l Merâm*, 2/77.

⁴⁰⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/160.

⁴⁰⁸ Emir es-San’ni, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti il Bulûği’l Merâm*, 4/277-279.

⁴⁰⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/219.

Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumata dair San'ani'nin eserindeki “ وذهبت الهادوية والحنفية إلى أنه لا يجوز تقديم التكفير على الحنث على كل حال. قالت الهادوية: لأن سبب وجوب الكفارة هو ”
مجموع الحنث واليمين، فلا يصح التقديم قبل تمام سبب الوجوب، وعند الحنفية السبب الحنث. ولا يخفى أن الحديث [دل] على خلاف ما عللوا به،
.”⁴¹⁰ = ‘Hadeviyye ve Hanefiler ise kefaretin yemin bozulmadan önce verilmesini her durumda caiz görmemişlerdir. Hadeviyye’ye göre kefaretin vacip olmasının sebebi yeminin tamamlanmasıdır; dolayısıyla yemin bozulmadan önce kefaretin verilmesi caiz değildir. Hanefilerde ise sebep yemin bozulmasıdır. Hadis ise onların gerekçelendirdiği görüşlere aykırı delil teşkil etmektedir. İlk görüş uygulamaya daha yakın görünmektedir.”⁴¹⁰ ifadelerine bakıldığında, Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumatın San'ani'nin eserinde sadece küçük bir kısmının bulunduğu, kalan kısmın ise San'ani'de yer almadığı ve dolayısıyla Davudoğlu tarafından ilave edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca San'ani'nin eserindeki ehl-i sünnet harici mezhep görüşlerinin de hafzedildiği görülmektedir.

Diğer bir örnek “Abdest” babında yer alan 55/46 numaralı Ebu Hureyre rivayetinin şerhinde görülmektedir. Eserde, ilgili nakil dipnotta verilmektedir. Burada, Hanbeliler’e ait “Neylü’l-Metâlib” isimli fıkıh kitabında, “Besmele, hatırlayana vacib, unuttandan sakittir. Abdest esnasında hatırlarsa yeniden alır.” denildiği nakledilmiştir. Ayrıca, nakledilen bu ifade için, “Kitabu Neyl-ül Mearib bi Şerhi Delil-üt Talib” isimli eserin, 1288 tarihli “Bulak baskısı”nın birinci cildinin onuncu sayfasına bakılması gerektiğine dair detaylı bir şekilde kaynak da sunulmuştur.⁴¹¹

Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumatla San'ani'nin eserindeki “ وقد اختلف العلماء في ذلك: فذهبت الهادوية إلى أنها فرض على الذاکر. وقال أحمد بن حنبل والظاهرية: بان وعلى النابسي، وفي أحد قولي الهادي أنها ”
سنّة، وإليه ذهب الحنفية والشافعية؛ لحديث أبي هريرة: «من ذكر الله في أول وضوئه طهر جسده كله، وإذا لم يذكر اسم الله لم يطهر منه إلا موضع.
= ‘Âlimler arasında bu konuda görüş ayrılıkları vardır. Hadeviyye’ye göre bu, Allah’ı ananlar için farzdır. Ahmed bin Hanbel ve Zahiriye mezhebi ise bunun unuttana da farz olduğunu söylemişlerdir. Hadi’nin bir görüşüne göre ise bu sünnettir. Hanefi ve Şafi mezhepleri de bu görüştedirler; bu kanaatlerinin dayanağı Ebu Hureyre’nin rivayet etmiş olduğu şu hadistir: ‘Kim abdestinin başında Allah’ı anarsa tüm vücudu temizlenir; ancak Allah’ın adını anmazsa yalnızca abdest alınan yer temizlenir.’ Bu hadis Darekutni ve

⁴¹⁰ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 4/12-13.

⁴¹¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/77.

başkaları tarafından zayıf olarak rivayet edilmiştir.”⁴¹² ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun eserinde yer alan diğer bilgilerin yoğunluklu olarak San'ani'den tercüme olduğu; ancak örnekte zikredilen asıl hususun San'ani'nin eserinde yer almadığı anlaşılmaktadır.

Eserde, zaman zaman Mecelle'den de nakiller yapılmaktadır. Bu tür alıntılarda, konuyla ilgili olan Mecelle maddesinin numarası açıkça belirtilerek ilgili madde aynen zikredilmiştir. Böylece hem dayanak gösterilen husus açıkça ortaya koyulmakta hem de okuyucuya doğrudan kaynağa ulaşma imkânı sunulmaktadır. Örneğin:

“Tetavvu Namazı” başlığı altında yer alan 395/294 numaralı hadisin şerhinde, Hz. Peygamber'in teravih namazını yirmi rekât olarak cemaatle kıldırmamasının, farz kılınabileceği endişesine dayandığı ifade edilmektedir. Ancak bu endişenin, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortadan kalktığı belirtilmekte; bu durum Mecelle'nin 24. maddesinde yer alan “*Mâni zâil oldukta, memnû avdet eder.*”⁴¹³ kaidesiyle açıklanmakta ve ilgili hüküm bu prensibe dayandırılarak temellendirilmektedir.⁴¹⁴

Bu örneğe dair San'ani'nin eserinde, Mecelle'den herhangi bir nakle rastlanılmamıştır.⁴¹⁵

Diğer bir örnek, “Abdesti Bozan Şeyler Babı”nda yer alan 77/65 numaralı Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Bu bölümde “istishab” kavramı açıklandıktan sonra, bu kaidenin Mecelle'nin külli kaidelerinden beşinci maddede: “Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır”⁴¹⁶ şeklinde ifade edildiğine yer verilmiştir. Ayrıca, “istishab”ın çeşitlerinin olduğu ve bunların, Mecelle'nin “1683, 1776, 1777” nci maddelerinde yer aldığı belirtilmiştir.⁴¹⁷

Bu örneğe dair Davudoğlu'nun Mecelle'den yaptığı nakle ilişkin San'ani'nin eserinde herhangi bir malumata rastlanmamıştır.⁴¹⁸

---

⁴¹² Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/221.

⁴¹³ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, 57, Madde No: 24.

⁴¹⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/31.

⁴¹⁵ Bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/24-31.

⁴¹⁶ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, 56, Madde No: 5.

⁴¹⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/105.

⁴¹⁸ Bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/261-262.

Mecelle'den yapılan nakillere diğerk bir örnek, "Cemaat Namazı ve İmamlık Babı"nda yer alan 434/324 numaralı Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Bu bölümde, namazı uzatarak mükemmel şekilde kılmanın maslahatı ve vaktini geçirmenin mefseleti çakıştığında, mefselet yönünün tercih edileceğı ifadelerine yer verilmiş ve bu hususun, Mecelle'nin otuzuncu maddesinde, "Def'-i mefâsid, celb-i menâfi'den evlâdır."⁴¹⁹ şeklinde ifade olunduğı aktarılmaktadır.⁴²⁰

Bu örnekte, Mecelle'den yapılan nakle dair, San'ani'nin eserinde malumata rastlanılmamıştır.⁴²¹ Dolayısıyla, bu ifadenin Davudoğlu tarafından esere dâhil edildiğı anlaşılmaktadır.

Bir diğerk örnek ise, Hanefî mezhebine göre şuf'a'nın sebeplerine dair açıklamanın Mecelle'nin 1008. maddesine dayandırılarak yapılmasında görölmektedir. Bu bağlamda, ilgili maddeye dolaylı şekilde atıfla, şu ifadeye yer verilmektedir: "Satılan malda veya o mala ait hakta müşterek olmak yahut satılan akar'a bitişik komşu bulunmaktır."⁴²² Bu örnek, Davudoğlu'nun Mecelle hükümlerini doğrudan veya dolaylı biçimde fikhî meselelerin dayanağı olarak kullandığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁴²³

Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumata San'ani'nin eserinde rastlanmamış olup,⁴²⁴ bu bilginin Davudoğlu tarafından esere ilave edildiğı anlaşılmaktadır.

Bu başlık altında incelenen örneklerden da anlaşıldığı üzere, Mecelle'den nakiller yapılarak meseleleri delillendirme yönteminin, San'ani'nin eserinden tercüme yoluyla değil, bizzat Davudoğlu tarafından yapılan nakillerle gerçekleştirildiğı görölmektedir. Zaten müracaat ettiği eserler arasında Mecelle'nin de bulunması bu durumu kanıtlamaktadır.

3.3.7. Kendi Görüşlerine Yer Vermesi

Davudoğlu, eserinde farklı kaynaklar ile çeşitli âlimlerin görüşlerine yer vermekle birlikte, kimi zaman bu görüşlere katılmadığını açıkça belirtmekte; yeterli bulmadığı durumlarda ise kendi kanaatine yer vermektedir. Bunun yanı sıra, Musannif ve San'ânî

---

⁴¹⁹ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, 57, Madde No: 30.

⁴²⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/73.

⁴²¹ Bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûğî'l Merâm*, 2/75.

⁴²² Mecelle maddesinin aslı için bkz. Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, 245, Madde No: 1008.

⁴²³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/154.

⁴²⁴ Bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûğî'l Merâm*, 3/190-193.

hakkında da bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu tutumu, onun metinlere eleştirel ve analiz odaklı bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır.

Bu hususa dair örnek; “Zekât” bölümünün 642/499 numaralı ‘Semüratü’bnü Cündeb’den rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Davudoğlu burada, *Bülûğu’l-Merâm* şârihlerinden olan Nuru’l-Hasan Han’ın hadis hakkında zikrettiği malumata yer vermiştir. Akabinde de, kendisine göre, Nuru’l-Hasan Han’ın sözlerinin, İslam’ın ruhunu idrak edememekten kaynaklanmış dayanağı olmayan iddialar olduğunu ifade etmiştir. Ardından söz konusu hadisin isnadında meçhul ravi olduğunu, ancak bu kişi hakkında hadisi tahric etmiş olan İmam Ebu Davud ve el-Münziri’nin sükût ettiklerini ve onların bu sükûtlarının, kendi açıklamaları doğrultusunda, beğendiklerine alamet olduğunu belirtmiştir. Nitekim İbn Abdi’l-berr’in aynı hadisin isnadına “hasendir” dediği, bunun da istidlale oldukça yarayacağını dile getirmiştir. Buna ilaveten, Hâkim’in sahihlemiş olduğu hadisin bile merfu olduğunu zikretmiştir.⁴²⁵

Diğer bir örnek de “Namazın Sıfatı Babı”nda yer alan Sad b. Ebi Vakkas’tan rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Davudoğlu, burada hadiste geçen ‘Dünyanın fitnesi’nden maksadın ne olduğu açıklanırken; (1) şeklinde dipnot işareti koymuş ve dipnotta kendi görüşüne yer vermiştir. Bu husustaki görüşü özetle şu şekildedir: O, dünya fitnessinin bugün zirve noktasına ulaştığını, tarih boyunca hiçbir dönemde dünya fitnessinin insanoğlunun başına bugünkü kadar bela olduğunu zannetmediğini ve bugün tüm insanlığın ahlakının temelinden çöktüğünü ve itikadın da buna paralel olarak alabildiğince çökmekte olduğunu ifade etmiştir. Ardından insanın bu perişan durumunu gördükçe Hz. Peygamber’in, (s.a.v.)dünyanın fitnessinden Allah’a sığınmasının derin anlam taşıdığını tekrar anladığını ve dünya fitnessinden tekrar tekrar Allah’a sığındığını dile getirmiştir.⁴²⁶

Diğer bir örnek “Cemaat Namazı ve İmamlık Babı”nda yer alan 433/323 numaralı Hz. Âişe’den rivayet edilen ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hasta olduğu halde cemaate namazı nasıl kıldırıldığını bildiren hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada, “*Sübülü’s-Selâm* sahibi”nin; Sahihayn’daki bazı rivayetlerde sol tarafına oturduğu sabit olunca, söz konusu rivayetin diğer rivayetlerde mücmel bırakılan hususu açıklığa kavuşturduğunu ve böylece, Hz. Peygamber’in (a.s.) imam olduğunun anlaşıldığını söylediği kaydedilmektedir. Buna karşılık Davudoğlu, San’ani’nin buradaki sözünün, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ölüm hastalığında kılmış olduğu

---

⁴²⁵ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/373.

⁴²⁶ Bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/407, Dipnot no:1.

namazda imam olduğunu açıkça itiraf etmesi sebebiyle intak-ı hak olduğunu ifade etmiştir. Buna ilaveten Davudoğlu, San'ani'nin bu babın yukarıda geçen sekizinci hadisinin şerhinde buradaki söylemlerinin aksi şekilde, ölüm hastalığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) imam olup olmadığının ihtilafı olduğunu ifade ettiğini ve dolayısıyla da bu hadisle istidlalin tamam olmadığını dile getirdiğini belirtmiştir.⁴²⁷

Diğer bir örnek “Cinayetler” bölümünde yer almaktadır. Burada babın hadislerine geçmeden önce, bab hakkında açıklamalara yer verilirken, kısas hakkında Davudoğlu; din düşmanlarının çirkin gördüğünü ifade ettiği kısasta hayat olduğunu, çünkü kasıtlı olarak adam öldüren katilin uçurulan kellesini görenlerin bu tesirle adam öldürmenin tasavvurundan dahi sakınacaklarını ifade etmiştir. Ardından bunun gerçekleştiği varsayılırsa; nihayetinde öldüren bulunmayınca ölenin de bulunamayacağını, ölen bulunmayınca da kısasın bulunmayacağını ve hayatın bu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, kan davasından örnek vererek bu durumu izah etmiştir. İzahı bittikten sonra ayetin en kısa manasının bu olduğunu ve kısastaki hayatın en güzel delilinin de bu olduğunu dile getirmiştir. Sonuç olarak da Allah'ın –haşa- bizlerden akıl alacak olmadığını, onun emirlerinin; emirlerin en güzeli, nehiyelerinin de yasakların en tesirlisi olduğunu belirtmiştir.⁴²⁸

Diğer bir örnek, “Hâkimlik Bahsi”nde yer alan 1413/1190 numaralı Amr b. Âs'tan rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Bu bölümde San'ânî'nin, sahâbenin akıl ve fikir yönünden değerlendirmelerine⁴²⁹ karşılık Davudoğlu, kendimizi Ashâb-ı kirâm ile ölçmeye cürret etmemizin edepsizlik ve haddi aşmak olduğunu ve horozun yumurtlamak için folluğa yatması gibi gülünç olduğunu ifade etmiştir. Ardından yapmamız gerekenin, kendimizi Ashâb-ı kirâm ile kıyaslamak değil de onlara hak ettikleri hürmet ve tebcili göstermek olduğunu dile getirmiştir.⁴³⁰ Bu tenkitten sonra ise ilgili hadisten hareketle meseleyi açıklığa kavuşturmaya çalışmış ve yorumunu hadisle temellendirmiştir.

3.3.8. Hadisin Delalet Ettiği Hükümlere Yer Vermesi

Eserde, hadislerin yalnızca rivayet yönüyle ele alınmadığı, aynı zamanda bu rivayetlerin fikhî delaletlerinin de açıklanmaya özen gösterildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, eğer hadis

---

⁴²⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/71.

⁴²⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/498-499.

⁴²⁹ San'ânî'nin bu husustaki değerlendirmeleri için bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/51-55

⁴³⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/255.

birden fazla fikhî hükme delalet ediyorsa, bu hükümler özel bir başlık altında toplu bir biçimde sıralanmıştır. Örneğin;

“Sular Bâbı”nda Ebû Hureyre’den rivayet edilen hadisin delalet ettiği hükümlere; “Birincisi: Köpeğin ağzının pisliğidir. Çünkü köpeğin ağzının girdiği kabın yıkanması ve içindeki suyun dökülmesi emrediliyor. İkincisi: Bu hadis kabın yedi defa yıkanmasının vücubuna delalet eder. Üçüncüsü: Kabın toprakla ovuşturulmasıdır. Hadis-i şerif bunun ilk yıkayıştta olacağını tayin ediyor.”⁴³¹ şeklinde yer verilmiştir. Görüldüğü üzere hadisin delalet ettiği hususlar bir tane değildir. Bu sebeple, hadisin delalet ettiği hususlar başlık altında toplu bir şekilde sıralanmış ve açıklamalarıyla birlikte zikredilmiştir.

Bu örnek bağlamında, San’ani’nin eserinde bu hususa dair verilen malumata bakıldığında, Davudoğlu’nun eserinde yer verdiği bu ifadelerin San’ani’nin eserinden tercüme edildiği anlaşılmaktadır.⁴³²

Bir diğer örnek “Namazın Sıfatı Babı”nda yer alan 278/209 numaralı Ebu Hureyre’den rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Bu bölümde, hadisin delalet ettiği hükümlerin çokluğuna dikkat çekilmiş ve özetle bu hükümler; “1- Namaz kılmak isteyen herkese abdest almanın lazım olduğuna delalet ediyor. 2- Hadisimiz istikbal-i kıblenin vücubuna delalet ediyor. 3- İftitah tekbirinin vücubuna ve hangi lafızlarla olacağına delalet ediyor. 4- Namazda Kur’an okumanın farz olduğuna delalet ediyor. 5- Namazda fatiha ile birlikte ayet veya sure okumanın vücubuna delalet ediyor. 6- Kur’an bilmeyene namazında: Hamd, tekbir ve tehlilin yani Elhamdülillah, Allahüekber, Lâilaheillallah demenin kâfi geleceğine; bu babda muayyen lafız ve muayyen miktar olmadığına delalet ediyor. 7- Rükû’un ve rükûda itmi’nânın vücûbuna delalet ediyor. 8- Rükûdan doğrulmanın; doğrulduktan sonra iyice dikilerek itmi’nân hâsıl etmenin vücûbuna delâlet ediyor. 9- Secdenin ve secdede itmi’nânın vücubuna delalet ediyor. 10- İki secde arasında oturmanın vücubuna delalet ediyor. 11- Geri kalan rekâtlarda iftitah tekbirinden mâada bütün yukarıda beyan edilen fiillerin yapılması vücûbuna delâlet ediyor. 12- Her rekâtta fatiha okumanın ve zammı surenin (yani fatihaya bir sure veya ayet katmanın) vücûbuna delâlet ediyor.”⁴³³ şeklinde maddeler halinde sıralanmıştır. Buna göre, hadisin delalet

---

⁴³¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/20-21.

⁴³² Bkz. Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 1/116-120.

⁴³³ Detaylı bilgi için bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/322-327.

ettiği hususların tertipli biçimde sıralandığı ve eserde ilgili kısımlara bakıldığında, bu maddelere dair, ayrıntılı olarak açıklamalar sunulduğu görülmektedir.⁴³⁴

Bu örnek bağlamında, Davudoğlu'nun eserinde aktardığı bilgilere dair San'ani'nin eserinde de hadisin delalet ettiği hükümlerin yer aldığı görülmektedir.⁴³⁵

Ancak, eğer hadis yalnızca sınırlı sayıda fikhî hüküm içeriyorsa, bu durumda hadisin delalet ettiği hükümlere “hadis şu veya bu konuya delalet etmektedir” gibi özetleyici ifadelerle kısaca yer verilmiştir. Örneğin; “Eti Yenilen ve Yenilmeyen Hayvanlar” babında 1344/1134 numaralı hadisin delalet ettiği hususa, “Hadis-i şerif azı dişleri ile avlanan yırtıcı hayvan ve pençeleri ile avlanan yırtıcı kuş etlerinin yenilmesi haram olduğuna delildir.”⁴³⁶ şeklinde yer verilmiştir.

Bu örneğe dair, San'ânî'nin eserinde geçen “الحديث دليل على تحريم ما له ناب من سباع الحيوانات” = ‘Hadis, yırtıcı hayvanlardan azı dişe sahip olanların etinin haram olduğuna delildir.’⁴³⁷ ifadesiyle karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun eserinde aktardığı bilginin, San'ânî'den tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Bazen de delillendirmede mefhûmu muhalefet yöntemine başvurulduğu görülmektedir. Bu duruma dair bir örneğe “Hadane Babı”nda yer alan 1186/989 numaralı İbni Ömer'den (r.a.) rivayet edilen hadisin şerhinde rastlanmaktadır. Burada hadisin delalet ettiği duruma “Hadis-i şerif, zulmen kedi öldürmenin haram olduğuna delildir.”⁴³⁸ şeklinde işaret edilmiştir. Aynı zamanda, hadisin mefhûmu muhalefet yönünden delalet ettiği hususa da “Hadis-i şerif mefhumu muhalefet tarîki ile, kedi, aç susuz bırakılmazsa kapanmasında bir beis olmadığına delâlet eder.”⁴³⁹ şeklinde yer verilmiştir. Bu örnek, eserde yalnızca lafzî anlamla yetinilmeyip, zımnî anlamlardan da hüküm çıkarıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu örneğe dair Davudoğlu'nun aktardığı bilgiler ile San'ani'nin eserinde yer alan bilgiler karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun söz konusu bilgileri San'ani'den tercüme ettiği görülmektedir.⁴⁴⁰

---

⁴³⁴ Detaylı bilgi için bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/322-327.

⁴³⁵ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/160-165.

⁴³⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/158.

⁴³⁷ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/277.

⁴³⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/495.

⁴³⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/495.

⁴⁴⁰ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 3/303.

Bu hususta benimsenen yaklaşım, fikhî hükümlerin sunulmasında tertibe önem verildiğini ve fikhî yorumlarda da açıklık ilkesinin benimsendiğini göstermektedir denilebilir.

3.3.9. Hadisler Arasındaki İhtilafları Giderme Yöntemlerine Başvurulması

Hadis ilminin temel meselelerinden birisi olduğu ifade edilen “Muhtelifü’l-Hadis, iki hadisin manâ yönünden zâhiren birbirine zıt olarak vârid olması halinde aralarında cem ve telif yapılması, yahut iki hadisten birinin tercihiyle diğersinin terki ve tercih olunanla amel edilmesidir.”⁴⁴¹ “Yaygın olmamakla birlikte ‘muhtelifü’l- hadîs’ şeklinde de okunan bu terim, esas itibariyle sıhhat açısından birbirlerine denk kuvvette olup aralarında çelişki/aykırılık varmış gibi görünen hadisleri ve/veya hadisler arasındaki bu tür aykırılıkları inceleyen ilim dalını ifade etmek için kullanılır.”⁴⁴²

Hadisler arasında ya da hadisler ile dinî açıdan kabul görmüş diğers bilgiler arasında ortaya çıkan ihtilafların, geçici veya kalıcı biçimde giderilmesinde; ihtilafın kaynağını oluşturan durumlara bağlı olarak genellikle dört temel yöntem izlendiği ifade edilmiştir. Bunların da: nesih, tercih, cem‘ ve te’lif (yorum yoluyla uzlaştırma/te’vil) ile tevakkuf (hüküm vermekten kaçınma)⁴⁴³ olduğu belirtilmiştir. Ele alınan eserde de, yukarıda belirtilen ihtilafı giderme yöntemlerinden faydalanılarak bazı çözüm yollarına yer verildiği görülmektedir. Bu çerçevede, söz konusu yöntemlerin kısa tanımlamalarına yer verilecek ve bu yöntemlere ilişkin *Selâmet Yolları* adlı eserde yer alan örnekler sunulacaktır.

Birbiriyle çelişkili gibi görünen iki hadisin her biriyle de aynı anda amel etmeye imkân tanıyan yöntemlerin başında cem‘ ve te’lif usulü’nün geldiği ve bu yöntemin, iki hadis arasında görülen ihtilafın te’vil yoluyla ortadan kaldırılması esasına dayandığı ifade edilmiştir. Şöyle ki bir peygamber olması sebebiyle Hz. Muhammed’in (sav.) çelişkili yahut birbiriyle örtüşmeyen sözler söylemesinin düşünölemeyeceği ve bu bağlamda ona aidiyeti kat’î surette bilinen hadisler arasında her daim akla uygun ve tutarlı bir açıklamanın bulunabileceği belirtilmiştir.⁴⁴⁴

İhtilafları giderme yöntemlerinden biri de yukarıda zikredildiği üzere nesh metodudur. Nesh, “şer‘î bir hükmün daha sonra gelen şer‘î bir delille kaldırılması” şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda, neshin mevzubahis olduğu durumlarda yürürlükten kaldırılan önceki hükme

---

⁴⁴¹ Talat Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, 268.

⁴⁴² Aydınli, Abdullah, “Muhtelifü’l-Hadîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/74.

⁴⁴³ Aydınli, Abdullah, “Muhtelifü’l-Hadîs”, *DİA*, 31/75.

⁴⁴⁴ İsmail Lütfi Çakan, “Cem‘ ve Te’lif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/287.

“mensûh”, önceki hükmü yürürlükten kaldıran sonraki hüküm veya delile ise “nâsîh” denildiği belirtilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber’in vefatından önce gerçekleşmiş olması, nâsîh ve mensuhun şer’i yani Kur’an ve Sünnet’te geçen amelî hükümler olması, mensuh hükmün bir müddet yürürlükte kalmış olması, nâsîh ve mensuh hüküm (iki hüküm) arasında ikisiyle de teker teker amel etmeye imkân tanımayacak ölçüde uzlaşmazlığın tesbit edilmesi ve nâsîh hükmün delilinin, mensuh hükmün delili ile aynı güçte ya da daha güçlü olması hususlarının neshin genel şartları kapsamında olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴⁵

Hadislerdeki neshin; Hz. Peygamber’in bir hükmün yürürlükten kaldırıldığını açıkça belirtmesi, sahâbîlerin bu hususta açıklamada bulunması veya bilgi aktarması, hadislerin vürûd tarihlerinin belirlenerek hangisinin önce, hangisinin sonra geldiğinin bilinmesi ve aralarında zıtlık bulunan iki haberden birinin nâsîh diğerinin de mensuh olduğuna dair ümmetin görüş birliği etmesi olmak üzere dört yolla bilineceği ifade edilmiştir.⁴⁴⁶

Cem’ ve te’lifi’ne imkân olmayan, ayrıca aralarında neshin bulunduğu dair kesin bir hükme de varılamayan müteâriz hadisler söz konusu olduğunda, bazı sebeplere dayanarak; çözüm yollarından biri olan tercih işleminin uygulandığı ifade edilmiştir. Ayrıca tercih’in, zahiren çelişiyor gibi görünen hadislerden birinin, belirli bir gerekçeye dayanarak diğerine üstün tutulup esas alınması olduğu belirtilmiş, bu bağlamda da tercih edilen hadisi diğerine üstün kılan belirgin bir vasfın tespit edilmesi gerektiği dile getirilmiştir. “Müreccihât” olarak ifade edilen bu tercih sebeplerinin sayısının değişiklik arz ettiği ifade edilmekle beraber; “isnâd ile ilgili tercih sebepleri, metin ile ilgili tercih sebepleri, hüküm (medlûl) yönünden tercih sebepleri ve hâricî sebepler” olmak üzere dört ana grupta ele alınmıştır.⁴⁴⁷

Ayrıca tercih yöntemine müracaat edilebilmesi için, tercihe konu olan delillerin; “Delillerin farklı ihtimallere açık olması, delillerin zat bakımından birbirine denk olması (mümâselet), delillerden birinin vasıf bakımından diğerinden üstün olması, teâruz şartlarının

---

⁴⁴⁵ Abdurrahman Çetin, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/579.

⁴⁴⁶ Mehmet Efendioğlu, “Nesih (Hadis)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/581.

⁴⁴⁷ Aydın, Abdullah, “Muhtelifü’l-Hadîs”, *DİA*, 31/74-75; İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları: Muhtelifü’l-hadîs İlmi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010), 223-224.

tam olarak gerçekleşmesi, tercih için bir delilin bulunması” şeklinde zikredilen bu şartlara sahip olması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁴⁸

Muâraza çözüm yöntemlerinden bir diğeri olan tevakkuf’un, teâruz halinde bulunan hadisler arasındaki çelişkinin giderilmesinde başvurulan son aşamayı ifade ettiği belirtilmiştir. Buna göre bu yöntemin, önceki üç çözüm yoluyla ihtilafı giderilemeyen her iki hadisle de amel edilmeyip üstünlük (tercih) sebebi bulunana kadar beklemek demek olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁹

Tüm bu açıklamaların ardından *Selâmet Yolları* isimli eserde bu hususa dair yer alan örnekler zikredilecektir. Bu doğrultuda muâraza çözüm yollarından cem ve te’lif yöntemiyle başlamak yerinde olacaktır.

Eserde, cem ve te’lif yöntemine “Tetavvu Namazı” bölümünde yer alan 390/290 numaralı İbn Ömer’den (r.a.) rivayet edilen hadisin şerhinde başvurulmaktadır. Burada, vitirin üç rekâtla yapılabileceğini bildiren “Ebû Eyyûb Hadisi”nin ilgili rivayetle muaraza ettiği ifade edilmiştir. Ancak bu ihtilafın, iki rivayet arasında uzlaştırma (cem) yoluyla; üç rekâtla vitir yapmanın, ara yerde oturulduğu takdirde akşam namazına benzerlik arz edeceği için nehyedildiği; ara oturuş yapılmadığı takdirde akşam namazına benzeme olmadığı için nehyin de olmadığı şeklinde giderildiği belirtilmiştir. Ayrıca bu te’lifin fena olmadığı da ilave edilmiştir.⁴⁵⁰ Bu açıklamayla, ihtilafın cem ve te’lif yöntemiyle çözüme kavuşturulduğu ortaya koyulmuştur. Akabinde de bu hususu teyid eden hadislere yer verilmiştir.

Bu örneğe dair, Davudoğlu’nun eserinde yer alan bilgiler ile San’ani’nin eserindeki “قد عارضه حديث أبي أيوب: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يوترَ بثلاثٍ فليُفعلْ»، أخرجه أبو داود، والنسائي، وابنُ ماجه، وغيرهم. وقد جمع بينهما بأنَّ النهي عن الثلاث = ‘Bu hadise, Ebû Eyyûb’un şu rivayeti muârizdir: ‘Kim üç rek‘at ile vitir kılmak isterse öyle yapsın.’ Bu hadisi Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve diğerleri rivayet etmiştir. İki rivayet arasında şöyle bir cem yapılmıştır: Üç rek‘at kılınması hâlinde eğer ortada teşehhüd için oturursa, bu durumda akşam namazına benzediğinden dolayı nehiy söz konusudur. Ancak sadece son rek‘atta oturursa, artık akşam namazına benzemediğinden nehiy söz konusu olmaz. Bu ise güzel bir cem’dir”⁴⁵¹

⁴⁴⁸ Şükrü Özen, “Tercih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/484-485.

⁴⁴⁹ Osman Demir, “Tevakkuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/579.

⁴⁵⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/19-21.

⁴⁵¹ Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/18-19.

ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun eserinde aktardığı bilgilerin San'ani'nin metninden tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer örnek, “Bayram Namazları” bölümünde yer alan 517/391 numaralı Ebu Saîd'den (r.a.) rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Eserde, bayram namazının ardından evde iki rekât nafîle kılınabileceğine delil teşkil eden hadise, İmam Ahmed'in merfu olarak İbni Ömer'den (r.a.) rivayet ettiği ve bayram günü namazdan önce ve sonra namaz kılınamayacağını bildiren hadisin muaraza ettiği belirtilmektedir. Bu iki rivayet arasındaki çelişkinin ise “bayram ovada kılınırsa yoktur.”⁴⁵² şeklinde cem edilerek muârazanın giderildiğine yer verilmektedir.

Bu örnek bağlamında, Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumat ile San'ani'nin eserindeki “والحديث يدل على أنه شرع صلاة ركعتين بعد العبد في المنزل، وقد عارضه حديث ابن عمر عند أحمد مرفوعاً: «لا صلاة يوم العيد» والحديث يدل على أنه شرع صلاة ركعتين بعد العبد في المنزل، وقد عارضه حديث ابن عمر عند أحمد مرفوعاً: «لا صلاة يوم العيد» ويجمع بينهما بأن المراد: لا صلاة في الجبائنة. = 'Hadis, bayram namazından sonra evde iki rek'at namaz kılmanın meşru olduğuna delalet etmektedir. Buna, Ahmed'de İbn Ömer'den merfû' olarak rivayet edilen şu hadis muârizdir: 'Bayram günü ne ondan önce ne de ondan sonra namaz vardır.' İkisi arasında ise şu şekilde cem yapılmıştır: Bundan maksat, ovada/musallâda namaz bulunmamasıdır.”⁴⁵³ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun eserinde bu hususa dair verdiği bilgilerin San'ani'den tercüme edildiği anlaşılmaktadır.

Eserde ele alınan muaraza çözüm yöntemlerden biri olan nesh metoduna dair bir örnek ise, “Cenazeler Bahsi”nde yer alan 607/470 numaralı Büreyde b. Husayb el-Eslemî'den (ö. 63/682-83 [?]) hadisin şerhinde bulunmaktadır. Eserde, bu baba ilişkin rivayet edildiği ifade edilen hadislerin tamamının kabir ziyaretinin meşruiyetine delalet ettiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, bir dönem kabir ziyaretinin Hz. Peygamber'in emriyle yasaklandığı ve söz konusu hadisin, bu yasağı konu alan hadisin hükmünü nesh ettiği ifade edilmektedir.⁴⁵⁴

Bu örnek incelendiğinde, Davudoğlu'nun eserinde yer alan ifadeler ile San'ânî'nin eserindeki “والكل [دال] على مشروعية زيارة القبور وبيان الحكمة فيها، وأنها للاعتبار؛ [فإنه] في لفظ حديث ابن مسعود: «فإنها عبرة وذكر» وللأخرة والتزهيد في الدنيا؛ فإذا خلت [من] هذه لم تكن مرادةً شرعاً، وحديث بريدة جمع فيه بين ذكر أنه ﷺ كان هي أولاً عن زيارتها ثم أذن فيها. = 'Bütün bunlar, kabirleri ziyaretin meşru olduğuna, bunda yer alan hikmete, yani ibret

⁴⁵² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/189.

⁴⁵³ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/187.

⁴⁵⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/317.

almak için olduğuna delalet etmektedir. Nitekim İbn Mes‘ûd’un hadisinde şu lafız vardır: “Şüphesiz o, ibret, âhireti hatırlatıcı ve dünyadan uzaklaştırıcıdır.” Şayet bu (hikmetler) bulunmazsa, o takdirde şer’an murad edilmiş olmaz.’ Büreyde hadisi ise, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kabirleri ziyaret etmeyi önce yasakladığını, sonra ise buna tekrar izin verdiğini birlikte zikretmiştir.”⁴⁵⁵ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun eserindeki bilgilerin San‘ânî’den tercüme olduğu görülmektedir.

Eserde yer verilen yöntemlerden bir diğeri ise tercih metodudur. Bu yönetime dair bir örnek, “Namaz Kılanın Sütresi” babının sonundaki 250/185 numaralı, Ebû Saîd el-Hudrî rivayetli hadisin şerhinde yer almaktadır. Bu örnek, teâruz meselesine dair ayrıntılı açıklamalar içermesi sebebiyle kayda değerdir. Burada, ‘Namazı hiçbir şey bozmaz’ ibaresinin bulunduğu Ebû Said hadisinin, sütre koymayan kişinin önünden kadın; kara köpek ve eşek geçerse namazın bozulacağı ifade edilen Ebû Zer hadisine muarız olduğu ve ulemanın ihtilafa düştüğü ifade edilmiştir. Bazılarının hadislerin arasını uzlaştırmaya çalışarak; Ebu Zer hadisinden kast edilenin namazın bozulması değil de geçen şeylerle kalbin oyalanacağından ötürü namazın noksanlaşması olduğunu; Ebu Said hadisinden muradın da namazın bozulmaması olduğunu söyledikleri belirtilmiştir. Bir takımlarının da söz konusu Ebu Said hadisinin Ebu Zer hadisini neshettiğini söylediklerini, fakat hadislerin aralarının bulunmasına imkân varken nesh gidilemeyeceği; ayrıca nesh iddia edebilmek için hadislerin tarihinin mutlaka bilinmesi gerektiği, burada ise hangisinin önce hangisinin sonra olduğunun bilinemediği ifade edilerek bu kavlin zayıf olduğu dile getirilmiştir. Bununla birlikte hadislerin arası bulunamadığında dahi yapılacak işin nesh değil de tercihe başvurmak olduğu belirtilmiştir. Bu durumda, İmam Müslim’in tahric etmesi sebebiyle Ebu Zer hadisinin tercih edileceği, çünkü Ebu Said hadisinin senedinde zayıflık bulunduğu ifade edilmiştir.⁴⁵⁶

Görüldüğü üzere, burada teâruz çözüm yolları çerçevesinde nesh yöntemine neden başvurulmadığı açıklanmakta; neshin uygulanabilmesi için gerekli bazı şartlara ve tercih nedenine de ayrıca değinilmektedir. Bu yönüyle verilen örnek, konu açısından kayda değer bir nitelik taşımaktadır.

Bu örnekte, Davudoğlu’nun eserinde aktardığı bilgiler ile San‘ani’nin eserinde geçen

وهذا الحديث معارضٌ لحديث أبي ذرٍّ وفيه: أنه يقطع صلاةً من ليس له سترةٌ، المرأة والحماز والكلب الأسود. ولما تعارضَ الحديثانِ اختلفَ نظرُ العلماءِ“

---

⁴⁵⁵ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/320-321.

⁴⁵⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/288.

فيهما، فقيل: المراد بالقطع في حديث أبي ذرّ نقصُ الصلاةِ لشغله القلبَ بمرورِ المذكورات، وبعدم القطع في حديث أبي سعيدٍ عدمَ البطان، أي أنه لا يبطلها شيءٌ، وإن نقصَ ثوابها بمرور ما ذكر في حديث أبي ذرّ. وقيل: حديث أبي سعيدٍ هذا ناسخٌ لحديث أبي ذرّ، وهذا ضعيفٌ لأنه لا نسخٌ مع إمكان الجمع لما عرفت؛ ولأنه لا يتمُّ النسخُ إلا بمعرفة التاريخ، ولا يعلم هنا المتقدم من المتأخر، على أنه لو تعذر الجمع بينهما لرجع إلى الترجيح، وحديث أبي سعيدٍ = 'Bu hadis, Ebû Zerr hadisine muâırızdır. Çünkü onda, 'Kim sütresi (önünde perde/örtüsü) olmadan namaz kııarsa, onun namazını kadın, eşek ve siyah köpek keser (bozar).' ifadesi vardır. İki hadis birbirine muhalif olunca, âlimlerin bu konudaki görüşleri farklılık arz etmiştir. Buna göre denilmiştir ki: Ebû Zer hadisinde geçen "namazı kesmek"ten maksat, zikredilenlerin geçmesiyle kalbi meşgul etmesi sebebiyle namazın eksilmesidir; Ebû Saîd hadisinde ise "kesmenin olmaması"ndan maksat namazın bâtil olmamasıdır. Yani hiçbir şey namazı geçersiz kılmaz, ancak Ebû Zerr hadisinde zikredilenlerin geçmesiyle sevabı eksilir. Başka bir görüşe göre, Ebû Saîd hadisi, Ebû Zer hadisinin neshediciisidir. Bu ise zayıftır; çünkü bilindiği üzere cem' mümkün iken nesih söz konusu olmaz. Ayrıca, nesih ancak tarih bilindiğinde geçerlidir; burada ise hangisinin önce, hangisinin sonra olduğu bilinmemektedir. Üstelik cem' imkânsız olsa bile, tercih yoluna gidilirdi. Bu durumda da Ebû Zer hadisi daha güçlü olurdu; zira onu Müslim *Sahîh*'inde rivayet etmiştir. Ebû Saîd hadisinin senesinde ise, daha önce belirtildiği üzere, zayıflık vardır."⁴⁵⁷ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun yer verdiği malumatın San'ani'nin eserinden tercüme olduğu görölmektedir.

Hâsılı eserde, teâruz içeren hadisler bağlamında, bu yöntemler uygulanarak ihtilafı hususların açıklığa kavuşturulmaya çalışıldığı görölmektedir. Bununla birlikte eserde, cem ve te'lif, nesh ve tercih yöntemlerine dair örneklere yer verilmekte; ancak tevakkuf yöntemine dair bir örneğe rastlanmamaktadır. Öte yandan, bu hususa dair ifadelere San'ânî'nin eserinden tercüme olarak yer verildiği anlaşılmaktadır.

3.3.10. Mezhep Görüşlerine Yer Vermesi ve Mensubu Olduğu Mezhebin

Görüşlerini Ön Plana Çıkarması

Eserde, çoğunlukla dört mezhebin görüşleri esas alınmakla birlikte, yer yer diğer mezheplerin kanaatlerine de atıfta bulunmaktadır. Bununla birlikte, bazı meselelerde ise, Davudoğlu'nun, mensubu olduğu Hanefî mezhebinin görüşlerini öne çıkarması da dikkat çekmektedir.

⁴⁵⁷ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/122-123.

Örneğin; “İhramın Vecihleri ve Sıfatı” bölümünde yer alan 744/590 numaralı, Hz. Âişe ‘den (r.anhâ) rivayet edilen hadisin şerhinde, haccın çeşitlerinden hangisinin daha faziletli olduğu hususunda ihtilaf olduğu belirtilerek dört mezhebin görüşlerine yer verilmektedir. Burada; Hanefiler’e göre temettu haccının ifrad haccından, kıran haccının ise temettu ve kıran haclarından daha faziletli olduğu; Hanbeliler’e göre, ifrad haccının kıran’dan, temettü haccının ise her ikisinden de daha faziletli olduğu; Şafiiler’e göre, temettü’nün kıran’dan, ifrad’ın da temettü’den daha faziletli olduğu; Malikiler’in ise, kıran haccının temmettü’den, ifrad haccının da kıran’dan efdal olduğu görüşlerine yer verilmiştir.⁴⁵⁸

Bu örnek bağlamında, Davudoğlu’nun eserinde yer alan bilgiler ile San‘ânî’nin eserindeki “واختلف العلماء أيضاً فيما أحرم به ﷺ ، والأكثر أنه أحرم بحج وعمرة وكان قارناً ، وحديث عائشة هذا دلل أنه ﷺ أحرم بالحج ” ifadelerindeki “واختلف العلماء أيضاً فيما أحرم به ﷺ ، والأكثر أنه أحرم بحج وعمرة وكان قارناً ، وحديث عائشة هذا دلل أنه ﷺ أحرم بالحج ” ifadeleri karşılaştırıldığında, San‘ânî’nin yalnızca konuyla ilgili ihtilafın varlığını zikrettiği ve dört mezhebin bu konudaki görüşlerine yer vermediği görülmektedir. Dolayısıyla, söz konusu mezheplerin görüşlerine dair bilgilerin Davudoğlu tarafından esere ilave edildiği anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek “Giymesi Helal ve Haram Olan Elbise Babı”nda yer alan 414/546 numaralı Huzeyfe’den (r.a.) rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Burada, ipek elbise giyme hususunda dört mezhebin görüşlerine yer verilmektedir. Bu doğrultuda Hanefiler’in; erkeklerin ipekten elbise giymelerinin dinen haram olduğu, bununla birlikte sadece genişlik itibarıyla dört parmak olan ipekle, erişi ipek, arkacı farklı ipekten dokunmuş kumaşları giyebilecekleri, İmameyn’e göre savaşlarda saf ipek giymenin caiz olduğu; ayrıca ipekli döşek, yaygı vb. üzerine oturmanın ve yaslanmanın, buna ilaveten ipekten perde yapılmasının da caiz olduğu kanaatine sahip oldukları ifade edilmiştir. Şafiiler’in ise; erkeklerin ipekten elbise

⁴⁵⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/508.

⁴⁵⁹ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/188.

giymelerinin haramlığı yanında ipek üzerine oturmanın ve yaslanmanın da haram olduğu, bununla birlikte ipeğin üzerine pamuk vb. maddelerden yapılmış bir perde serildiğinde oturmanın ve yaslanmanın caiz olabileceği; giyim eşyasında ise, ipeğin üzerine farklı bir maddeden astar dikilmezse giymenin caiz olmadığı ve bu hususta saf ipekle çoğunluğu ipek olan kumaş arasında herhangi bir farkın bulunmadığı, sadece mecburi hallerde ipek giymenin caiz olacağı yönündeki görüşlerine yer verilmiştir. Akabinde, Hanbeliler'den nakledilen meşhur görüşe göre; ipek üzerinde uyumanın, oturmanın ve ona yaslanmanın, ipekten perde vb. eşyaların yapılmasının haram olduğu, sadece Kâbe'yi ipekle kaplamanın helal olduğu kanaatlerine temas edilmiştir. Malikilerin ise, her ne kadar bir eziyet veya hastalık söz konusu olsa dahi ipekli giymenin, üzerine oturmanın, yaslanmanın, hatta üzerine farklı bir şeyin yayılmasıyla bile olmuş olsa caiz olmadığı; ancak bazılarına göre üzerine oturmanın ve yaslanmanın mübah olduğu, pencereler için perde yapılmasının ittifakla caiz olduğu, kadınlara ise ipek giymenin helal olduğuna göre üzerine oturma vb. daha da evla olarak ve her mezhebe göre helal olduğu yönündeki görüşleri aktarılmıştır.⁴⁶⁰ Bu açıklamalarla, dört mezhebin ipek kullanımı konusundaki görüş ayrılıkları toplu ve tertipli biçimde sunulmuştur.

Bu örneğe ilişkin olarak Davudoğlu'nun eserinde aktarılan bilgiler ile San'ânî'nin eserinde yer alan bilgiler karşılaştırıldığında, San'ânî'nin eserinde mezhep görüşlerine dair bazı bilgilere yer verilmiş olsa da, dört mezhebin ipek elbise giyme konusundaki görüşlerine ilişkin burada aktarılan bilgilerin tamamının bulunmadığı görülmektedir.⁴⁶¹ Dolayısıyla bu bilgilerin Davudoğlu tarafından ilave edildiği anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek "Cenazeler Bahsi"nin 581/449 numaralı Semüre b. Cündeb'den rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada, söz konusu hadisin, kadının cenaze namazını kılarken ortasına doğru durmanın meşruiyetine delil olduğu ve bunun mendup olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte vacip olanın ise, cenaze ister erkek ister kadın olsun onun bir kısmına karşı namaza durmak olduğu belirtilerek; âlimlerin bu konuda ihtilafa düştükleri dile getirilmiş ve dört mezhebin görüşlerine yer verilmiştir. Bu konuda Hanefiler'in; cenaze namazında kadın-erkek, küçük ve büyük arasında herhangi bir farkın olmadığı, imamın mevtânın göğsü hizasına duracağı kanaatine; İmam-ı Azam'dan nakledilen bir rivayete göre ise imamın, erkeğin başı, kadının ise ortası hizasına duracağı, cemaatin üç saf olacağı ve bunların namazın menduplarından olduğu görüşüne yer verilmiştir. Şafiiler'in ise; ister imamın ister

---

⁴⁶⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/236.

⁴⁶¹ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassıleti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/235-237.

yalnız kılanın erkek mevtânın başı hizasına, kadın ile hünsa'nın ise ayakucu kısmına doğru durmaları, imkân dâhilindeyse üç saf oluşturulmasının sünnet olduğu yönündeki kanaatleri zikredilmiştir. Malikiler'in ise; imamın ve yalnız kılan kişinin erkek mevtânın orta kısmına, kadının ise omuzları kısmına duracağı, onlara göre cenaze namazının sünnetlerinin olmadığı ve zikri geçen bu fiillerin mendup olduğu yönündeki kanaatlerine yer verilmiştir. Son olarak Hanbeliler'in de imam ve yalnız kılanın, mevtâ erkekse göğsü kısmına, eğer kadınsa ortası kısmına durmalarının sünnet olduğu yönündeki görüşleri zikredilmiştir.⁴⁶² Zikri geçen bu açıklamalarda, dört mezhebin cenaze namazındaki duruş yerleriyle ilgili görüşleri bir bütün halinde ve açık bir şekilde sunulmuştur.

Bu örnek bağlamında Davudoğlu'nun eserinde yer alan malumat ile San'ânî'nin eserindeki bilgiler⁴⁶³ karşılaştırıldığında, Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği bilgilerin bir kısmının San'ani'den tercüme edildiği, bir kısmının ise ilave edildiği görülmektedir.

Diğer bir örnek, “Namazın Sıfatı Babı”nda yer alan 287/213 numaralı Ömer'den (r.a.) rivayet edilen, istiâzeye ve onun çekileceği yerin iftitah tekbirinden sonra olduğuna delalet eden hadisin şerhinde yer almaktadır. Bu konuda dört mezhep imamlarından İmam Malik'in (93-179) muhalefet ettiği ve farz namazlarda istiaze'nin mekruh olduğu; nafil namazlarda ise gizli çekilebileceği, açık bir şekilde çekmenin onlarda da mekruh olduğu yönündeki kanaati aktarılmıştır. Diğer mezhep imamlarına göre ise ilk rekatte istiaze'nin sünnet olduğu hatta şafiilere göre istiazenin her rekatte sünnet olduğu yönündeki görüşlerine yer verilmiştir.⁴⁶⁴ Bu ifadelerde, mezheplerin görüşlerine yer verilerek istiazenin hükmü ve yeri hakkında mezhep farklılıkları özetlenmiştir.

Bu örnek bağlamında Davudoğlu'nun zikrettiği malumatlara dair San'ani'nin eserinde herhangi bir bilginin yer almadığı görülmektedir.⁴⁶⁵ Bu durumda, söz konusu hususların Davudoğlu tarafından ilave edildiği anlaşılmaktadır.

Dört mezhebin görüşlerinin yanı sıra, farklı mezheplerin ve cumhur-u ulemânın değerlendirmelerine de yer verildiği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak “Vasiyyetler Babı”nda yer alan 984/816 numaralı İbni Ömer'den rivayet edilen hadisin şerhinde yer verilen malumat zikredilebilir. Burada, hadiste “vasiyet etmek istediği” buyrulmasına bakılarak

---

⁴⁶² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/283.

⁴⁶³ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/283-284.

⁴⁶⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/335-336.

⁴⁶⁵ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 1/173-175.

vasiyetin vacip olmadığına anlaşıldığı ifade edilmiş ve bu hususun ihtilafı olduğu belirtilmiştir. Âlimlerin çoğunluğuna göre vasiyyetin mendup olduğu; zahirilere göre ise vacip olduğu yönündeki kanaatleri zikredilmiş ve bu görüşün imam Şafii'nin eski mezhebi olduğunun rivayet edildiği dile getirilmiştir. Bununla birlikte İbn Abdillberr'in, vasiyyetin vacip olmadığına dair icma'nın mevcut olduğunu iddia ettiği, fakat en güzelinin dört mezhep imamlarının yapmış oldukları gibi vasiyeti bölümlere ayırmak olduğu ifade edilmiş ve ardından dört mezhebin görüşlerine yer verilmiştir. Örneğin bu hususta Hanefiler'in, kişinin üzerinde emanet vb. şer'i hak bulunup da vasiyet etmediği zaman heba olmasından korkulursa söz konusu hakkın ödenmesini vasiyet etmenin vacip olduğu; hac, zekât, kefarete ve oruç fidyesi vb. taabbudi yükümlülük olan şeyleri vasiyet etmenin müstehap; fık-u fücur ehli kimselere vasiyyetin mekruh; akraba ve taallukatına veya dostlarına vasiyyetin mübah olduğu yönündeki görüşlerine yer verilmiştir. Diğer mezheplerde de ufak tefek farklılıklarla birlikte bu sınıflandırmanın var olduğu belirtilmiştir.⁴⁶⁶

Bu örneğe dair Davudoğlu'nun eserinde yer verdiği malumatla San'ani'nin eserindeki “ وفي قوله: «يريد أن يوصي» ما يدل على أن الوصية ليست بواجبة، وإنما ذلك عند إرادته. وقد أجمع المسلمون على الأمر بها، وإنما اختلفوا هل هي واجبة أم لا؟ فذهب الجماهير إلى أنها مندوبة، وذهب داود وأهل الظاهر إلى وجوبها، وحكي عن الشافعي في القديم وادعى ابن عبد البر الإجماع على عدم وجوبها مستنداً من حيث المعنى بأنه لو لم يوص لقسيم جميع ماله بين ورثته بالإجماع، فلو كانت الوصية واجبة لأخرج من ماله سهمًا ينوب عن الوصية والأقرب ما ذهب إليه الهادوية، وأبو ثور من وجوبها على من عليه حق شرعي يخشى أن يضيع إن لم يوص به، كوديعه، وذئب لله تعالى، أو لآدمي. ومحل الوجوب فيمن عليه حق ومعه مال، ولم يمكنه تخليصه إلا إذا أوصى به، وما انتفى فيه واحد من ذلك [فليس بواجب]. ” = ‘Hadisteki ‘vasiyet etmek istemesi’ ifadesi, vasiyyetin farz olmadığını, yalnızca kişinin iradesine bağlı olduğunu gösterir. Müslümanlar, vasiyyetin yapılmasının meşru olduğu konusunda icmâ etmişlerdir; ancak onun hükmü hakkında ihtilaf etmiştir. Cumhur, vasiyyetin mendup olduğunu söylemiş, Dâvûd ve Zâhirîler ise vacip olduğuna hükmetmişlerdir. Şâfiî'den, eski görüşünde bu yönde bir rivayet nakledilmiştir. İbn Abdilberr ise vasiyyetin vacip olmadığı hususunda icmâ bulunduğunu ileri sürmüş ve bunu anlam itibarıyla şöyle gerekçelendirmiştir: Eğer kişi vasiyyet etmeden ölürse, malı icmâ ile mirasçıları arasında taksim edilir. Eğer vasiyyet vacip olsaydı, malından vasiyyet payı ayrılması gerekirdi. Bu hususta en doğru görüş, Hâdeviyye ile Ebû Sevrî'nin görüşüdür: Şayet üzerinde şer'î bir hak bulunan kimse, bunu vasiyyet etmezse ve kaybolmasından endişe ediliyorsa, vasiyyet etmesi vacip olur. Bu, bir emanet, Allah hakkı olan bir borç veya bir kula ait borç gibi durumlar için geçerlidir. Vasiyyetin vacip olması için, kişinin hem malı olması hem de

⁴⁶⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/216.

ödeyemediği hakkı bulunması gerekir; bu şartlardan herhangi biri yoksa vasiyet vacip değildir.”⁴⁶⁷ ifadeleri karşılaştırıldığında, Davudoğlu’nun bu örneğe dair yer verdiği ifadeleri bazı değişiklikler olmakla beraber San’ani’den tercüme suretiyle eserine dahil ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Ehl-i Sünnet dışı mezhep görüşlerine ilişkin kısımları çıkarması da dikkat çekmektedir.

Kendi mezhebini öne çıkarma eğilimi açısından örnek teşkil eden bir durum, “Müdebber, Mükâteb ve Ümmü Veled” babında yer alan 1461/1230 numaralı, Ümmü Seleme’den (r.anhâ) rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Bedelini ödeme gücüne sahip bir mükâtebin, hür hükmünde olduğunu gösteren bu hadisin şerhinde San’ânî’nin, Hanefiler’in görüşlerini batıl olarak addetmesine karşılık Davudoğlu, Hanefi kaynaklarından da yararlanarak, bu konuya dair bazı izahatlara yer vermiştir. Ardından yukarıda verilen izahatlerin hakkaniyetle gözden geçirildiği zaman Hanefiler’in görüşüne batıl diyebilmek için Yemenli San’ânî kadar cüretkâr olmak gerektiğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir. Aksi halde sadece şehvet hususunu düşünmenin bile Hanefiler’i haklı çıkarmaya yeterli olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁸ Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Davudoğlu, mensubu olduğu Hanefi mezhebinin görüşlerini geçersiz sayan San’ânî’ye itiraz etmiş; Hanefi kaynaklarına dayanarak onun iddiasının temelsiz olduğunu ortaya koymuştur. Hatta yalnızca şehvet meselesi dikkate alındığında bile Hanefilerin görüşünün isabetli olduğunu belirterek, San’ânî’nin yaklaşımının yerinde olmadığını ifade etmiştir.

Diğer bir örnek “Küsf Namazı Babı”nda yer alan 529/401 numaralı İbni Abbas’tan rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada San’ânî’nin istidlaline yer verildikten sonra Davudoğlu, Hanefi âlimlerinden hiç kimsenin San’ânî’nin istidlal ettiği hadislere bir şey demediğini ve hepsinin doğru olduğunu ifade etmiştir. Ancak bunların doğruluğunun küsf namazında kesinlikle hutbe okunacağına delalet edemeyeceği belirtilerek; bu bağlamda “Bir işten maksat ne ise, hüküm ona göredir” fihhi kaidesine yer verilmiştir. Ayrıca, Resûl-ü Ekrem’in (s.a.v.) o günkü hutbesini ‘küsf namazı hutbesiz olmaz’ diye irad etmediğini, aksine o hutbeyi her zamanki hutbelerle aynı tarzda okumuş olsa bile ârizi bir sebeple irad edildiğini ve bu sebebin söz konusu hutbenin okunmasından sonra zâil olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte bir şeyin illet ve sebebinin ortadan kalkmasıyla o şeyin de doğal olarak sona erdiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla, o gün yaşanan güneş tutulmasının bir kişinin ölümünden kaynaklandığı

---

⁴⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/271-275.

⁴⁶⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/305-309.

zannedilirken, Resûl-i Ekrem'in (sav.) hutbesi sonrasında asıl olan anlaşılmiş ve artık kimsenin böyle bir zanna kapılmadığı belirtilmiş ve bu durumda, aynı türde bir hutbeye artık ihtiyaç kalmadığı ifade edilmiştir. Hanefilerin davasının da esas itibarıyla bundan ibaret olduğu dile getirilmiştir.⁴⁶⁹

Davudoğlu'nun eserinde mezhep görüşlerine yer vermesinin, onun gelenekçi ilmî yaklaşımı ve mezhebî aidiyetiyle ilişkili olduğu söylenilebilir. Nitekim o'nun, itikatta Mâtürîdî, amelde ise Hanefî mezhebine mensup olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Bu durum ise, onun özellikle ihtilafli meselelerde Hanefî mezhebinin görüşlerine öncelik vermesine ve bu doğrultuda görüşler ileri sürmesine zemin hazırlamasının muhtemel olduğunu düşündürmektedir. Ancak, Davudoğlu'nun şerh ettiği eser olan *Bulûğu'l-Merâm*'ın müellifi İbn Hacer el-Askalânî, Şâfiî mezhebine mensup bir âlimdir.⁴⁷⁰ Yararlandığı kaynaklar arasında yer alan, *Sübülü's-selâm* isimli eserin sahibi San'anî ise, müctehid Zeydî âlimidir.⁴⁷¹ Ahmed Davudoğlu, eserinin mukaddimesinde San'anî hakkında şu ifadeleri yazmıştır: “Bu zatın halâ Yemen’de hüküm sürmekte olan Zahirîyye ve Zeydiyye koluna salık olduğu zannediliyor. Vakıa kimseyi taklit etmez, serbest bir müçtehid gibi görünmek istiyorsa da eserinin bazı mahrem yerlerinde farkına varmadan hakikati sızdırmış ve sezdirmiştir.”⁴⁷² Dolayısıyla Hanefî geleneğe mensup bir âlimin, Şâfiî bir müellifin eserini şerh ve tercüme ederken ve bunu süreçte Zeydî âlimin eserinden yararlanırken mezhebî farklılıkları nasıl ele aldığı ve yorumladığı ayrıca üzerinde durulması gereken bir husus olarak öne çıkmaktadır. Bu yönüyle Davudoğlu'nun eserinin, yalnızca tercüme ve şerh eseri olmanın ötesinde, mezhepler arası yorum farklılıklarını ortaya koyan mukayeseli bir fıkıh zemini de sunduğu söylenilebilir.

3.3.11. Siyerî ve Tarihî Malumatın Şerh Sürecine Yansıtılması

Eserde sadece fıkıh veya hadis yönünden açıklamalarla yetinilmemekte, zaman zaman siyer ve İslam tarihiyle ilgili bilgilere de yer verilmektedir. Eserde benimsenen bu tutum, hadislerin tarihî ve sosyal bağlamı dikkate alınarak doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaya çalışıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu tutuma örnek olarak;

“Cuma Babı”nda yer alan 469/352 numaralı Abdullah İbni Ömer ve Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadisin şerhinde verilen bilgiler zikredilebilir. Burada, hadiste zikredilen ve

---

⁴⁶⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/208-209.

⁴⁷⁰ Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, 19/514-517.

⁴⁷¹ Baktır, “Emîr es-San'ânî”, *DİA*, 11/144-145.

⁴⁷² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/B (Mukaddime).

peygamber için yapılmış olan minberin; hangi malzemeden yapıldığı, hangi yıllarda ve kim tarafından yapıldığı; Hz. Muaviye döneminde Mervan tarafından gerçekleştirilen değişiklikler; Hz. Muaviye'nin minberin Şam'a nakline dair talimatı ve nakil sırasında meydana gelen güneş tutulması; ayrıca bu değişikliklerin ve naklin gerekçesinin beyanı; minberin mevcut konumunda kaldığı ve 654 yılında Mescid-i Nebevi'nin yanması sırasında onun da yandığı bilgilerine yer verilmiştir.⁴⁷³

Görüldüğü üzere bu örneğin; minberin yapım süreci, Mervan ve Muaviye dönemindeki müdahaleleri ve 654 yılında meydana gelen yangın gibi gelişmeleri içermesi yönüyle siyerî ve tarihî bağlamda bilgiler içerdiği söylenilebilir.

Bu örneğe dair San'ani'nin eserindeki “ (عن عبد الله بن عمر، وأبي هريرة رضي الله عنهما سَمِعَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ عَلَى أَعْوَادِ مَنْبَرِهِ) أي: منبره الذي من عودٍ، لا على الذي كان من الطين ولا على الجذع الذي كان يستند إليه، وهذا المنبرُ عُمِلَ لَهُ ﷺ سنة سبع، وقيل: سنة ثمانٍ، عمله له غلامٌ امرأَةٌ من الأنصارِ، كانَ نجاراً، واسمه على أصحِّ الأقوال: ميمونٌ، وكانَ على ثلاثِ درجٍ، ولم يزلْ عليه حتى زادَهُ مروانُ في زمنِ معاويةَ ستَّ [درج] من أسفله، وله قصةٌ في زيادته - وهي أنَّ معاويةَ كتبَ إليه أنْ يحملَه إلى دمشقَ، فأمرَ به فقلعَ فأظلمتِ المدينةُ، فخرجَ مروانُ فخطبَ فقالَ: إني أمرني أميرُ المؤمنينَ أنْ [أرفعه ففعل ذلك]، وقالَ: إني زدتُ عليه لما كثرتِ الناسُ، ولم يزلْ كذلكَ حتى احترقَ المسجدُ النبويُّ سنة أربعٍ وخمسينَ وستمائةَ فاحترقَ..” Abdullah b. Ömer ve Ebû Hüreyre'den (r.anhüm) rivayetle, her ikisinin de Resûlullah'ı (s.a.v.) minberinin direkleri üzerinde iken şöyle buyurduğunu işittikleri nakledilmiştir. “Minberinin direkleri”nden maksat, ağaçtan yapılmış olan minberidir; yoksa topraktan yapılmış olan veya onun (Resûlullah'ın) daha önce dayandığı hurma kütüğü değildir. Bu minber Resûlullah (s.a.v.) için hicretin yedinci senesinde, bazılarına göre ise sekizinci senede yapılmıştır. Onu, Ensar'dan bir kadının kölesi olup marangoz olan bir kimse yapmıştır; en sahih görüşe göre ismi Meymûn'dur. Minber üç basamaklı idi. Bu şekilde kullanılmaya devam edilmiş, nihayet Muâviye zamanında Mervân ona alt tarafından altı basamak ekledi. Bu eklemenin bir kıssası vardır: Şöyle ki, Muâviye ona (Mervân'a) minberi Dımaşk'a götürmesini yazmıştır. Bunun üzerine Mervân emri üzerine minber söküldü, derken Medine karardı. Bunun üzerine Mervân dışarı çıkıp hutbe okudu ve şöyle dedi: “Emîru'l-mü'minîn bana sadece onu yükseltmemi emretti; ben de bunu yaptım.” Ve yine dedi ki: “Ben ona ancak insanlar çoğaldığı için ekleme yaptım.” Minber bu hâl üzere kalmaya devam etmiş. Nihayet hicri 654 senesinde Mescid-i Nebevî yandığında o da yandı.”⁴⁷⁴ ifadeleri ile Davudoğlu'nun eserindeki bilgiler

⁴⁷³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/123.

⁴⁷⁴ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 2/124-125.

karşılaştırıldığında, söz konusu ifadelerin San‘ânî’den tercüme yoluyla Davudoğlu tarafından şerh sürecine dâhil edildiği anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek ise “Bayram Namazları” babında yer alan 523/396 numaralı Enes’ten (r.a.) rivayet edilen hadisin şerhinde görölmektedir. Bu bağlamda, siyer kaynaklarına atıfla İslam’da ilk meşruiyet kazanan bayramın Ramazan Bayramı olduğu ve hicretin ikinci senesinde gerçekleştiği bilgilerine yer verilmiştir.⁴⁷⁵ Bu açıklama, bayram namazı ibadetinin tarihi sürecine ve teşri safhasına işaret etmekte olup, bu bağlamda siyerî ve tarihî verilerin hadis şerhine nasıl dâhil edildiğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Bu örnek bağlamında San’ani’nin eserindeki “والذي في كتب السيِّر أنَّ أولَ عيدٍ شرع في الإسلام عيدُ الفطر في السنة الثانية من الهجرة.” = ‘Siyer kitaplarında yer alan bilgiye göre, İslam’da meşru kılınan ilk bayram, hicretin ikinci yılında (farz kılınan) Ramazan bayramı’dır.’⁴⁷⁶ ifadesi dikkate alındığında, Davudoğlu’nun şerh sürecinde aktardığı bilgileri, San’ani’den tercüme yoluyla esere dahil ettiği anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek de “Alışveriş Bahsi”nde yer alan 815/661 numaralı İbni Ömer’den rivayet edilen hadisin şerhinde görölmektedir. Burada cahiliye döneminde Arapların gerçekleştirdiği bazı muamele biçimlerine değinilmiştir. Buna göre, cahiliye döneminde Araplar’ın muhtelif şekillerde yardımlaşma akitleri yaptığı, Peygamber’in (s.a.v.) bunlardan sadece iki çeşit vela’yı onayladığı ve diğerlerinin hükmünü kaldırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca Araplar’ın vela hakkını sattıkları ve bağışladıkları belirtilmiş, vela’nın nesep gibi bir şey olması ve onu elden çıkarmanın kulun elinde olmaması sebebiyle İslam’ın bunu da yasak ettiği bilgilerine yer verilmiştir.⁴⁷⁷ Bu ifadelerle hem İslam öncesi sosyal yapıya hem de bu yapıdaki uygulamaların İslamiyet tarafından nasıl düzenlendiğine açıklık getirilmiştir.

Bu örneğe ilişkin olarak Davudoğlu’nun eserinde yer alan bilgilere bakıldığında, bu ifadelerin bazı değişikliklerle beraber San‘ânî’nin eserinden tercüme edilerek Davudoğlu tarafından şerh sürecine dâhil edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷⁸

Diğer bir örnek de “Hadd-i Kazif Babı”nda yer alan 1249/1046 numaralı Hz. Aişe’den (r.anha) rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Burada hadiste bahsi geçen üç kişiye

⁴⁷⁵ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/195.

⁴⁷⁶ Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 2/196.

⁴⁷⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/27.

⁴⁷⁸ Detaylı bilgi için bkz. Emir es-San‘ânî, *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*, 3/32-34.

hadd cezasının uygulanmasının sebebinin ifk hadisesi olduğu belirtilmiş ve ardından olaya dair tarihî arka plan sunulmuştur. Bu olay özetle şu şekildedir: Müslüman kadınlara tesettürün farz kılınmasından sonra meydana gelen bu olayda, Hz. Âişe (r.anhâ), Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte bir sefer dönüşünde Medine yakınlarında konakladıkları sırada, ordunun hareket edeceği gece vakti ihtiyacını gidermek için ordudan uzaklaşmış, dönüşte ise gerdanlığının kaybolduğunu fark ederek onu aramak üzere geri dönmüştür. Gerdanlığını bulduktan sonra ordunun hareket etmiş olduğunu ve kimsenin kalmadığını görmüş ve kendisini aramaya döneceklerini ümit ederek olduğu yerde kalmış, bu esnada uyuyakalmıştır. Ordunun arkasından gelen Safvân b. el-Muattal (r.a.), Hz. Âişe'yi devesine bindirerek orduya ulaştırmıştır. Bu durumu fırsat bilen, başını Abdullah b. Übey b. Selûl'ün çektiği münafıklar Hz. Âişe'ye iftira atmış ve bazı Müslümanları da kandırmışlardır. Yaklaşık bir ay boyunca Medine'yi meşgul eden bu hadisenin ardından, Allah Teâlâ Hz. Âişe'nin temize çıkarıldığını ve masumiyetini beyan eden Nûr sûresinin bu konuyla alakalı zikri geçen âyetlerini indirmiş, iftirada bulunanlara ise had cezası uygulanmıştır.⁴⁷⁹

Bu açıklama, Hz. Aişe'nin hayatı ve Peygamber ile olan yolculuğu, ifk hadisesi, münafıkların faaliyetleri, Medine'deki toplumsal yansıma, ayetlerin inişi ve hukuki süreç gibi hususlar hakkında malumat içermesi yönüyle siyerî ve tarihî malumatın şerh sürecine dâhil edilmesine dair kayda değer bir örnek mahiyetindedir.

Bu örnekte, Davudoğlu'nun eserinde yer alan söz konusu hikâye tarzındaki anlatımın, San'ânî'nin eserinde bulunmadığı görülmektedir.⁴⁸⁰ Bu durum, anlatımın Davudoğlu tarafından esere eklendiğini göstermektedir.

Bu örneklerden hareketle eserde, sadece hadis metni ile sınırlı bir şerh anlayışından ziyade, tarihsel bağlamları da dikkate alan bütüncül bir yaklaşım benimsendiği söylenebilir.

3.3.12. Güncel Olay ve Meselelere Yer Vermesi

Davudoğlu, eserlerinde doğrudan güncel meselelere yoğun şekilde yer vermemekle birlikte, yeri geldikçe dönemiyle irtibatlı konulara temas etmiştir. Onun bu konularda temkinli davranmasının muhtemel sebeplerinden birinin, yaşadığı dönemin siyasî ve fikrî açıdan karmaşık bir ortam arz etmesi olduğu söylenebilir. Bu dönemdeki kaos ortamının izleri, özellikle *Ölüm Daha Güzeldi* eserinde görülmektedir. Ayrıca mevzubahis olan şerhini telif

---

⁴⁷⁹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/38.

⁴⁸⁰ Emir es-San'ânî, *Sübülû's-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği'l Merâm*, 4/128-129.

etmesinin gerekçeleri arasında reformist söylemlere karşı bir duruş sergileme amacı bulunan Davudoğlu, bu doğrultuda meseleleri yalnızca klasik kaynaklarla sınırlı tutmayıp zaman zaman dönemin güncel tartışmalarıyla ilişkilendirerek değerlendirmiştir. Bu doğrultuda reform hareketlerine yönelik eleştirileri, ilericilik-gericilik tartışmaları ve günümüze dair bazı serzenişleri, onun geleneksel çizgiyi savunmakla birlikte çağın meselelerine de duyarsız kalmadığını göstermektedir.

Örneğin; “Ezan Babı”nda yer alan 194/144 numaralı Enes’ten (r.a.) rivayet edilen hadisin şerhinde Salih b. Mehdi’nin (1047/1110), ezan hakkındaki bazı yaklaşımlarından dolayı, müteahhirîn ulemâya hayret ettiğini dipnotta zikreden Davudoğlu, ardından ezanla ilgili kendi değerlendirmelerine yer vermektedir. Bu değerlendirmede, mezhep imamlarının görüşlerine karşı duyulan hayreti eleştirmiş ve mezhep farklılıklarını kuru birer gürültüden ibaret ihtilaf olarak değerlendiren yaklaşımların hatalı olduğunu vurgulamıştır. Âlimlerin ihtilafa düşme sebeplerinin kendi kanaatleri değil, karşılarındaki delilleri olan hadisler olduğunu belirtmiş ve âlimlerin bütün ilmî güçlerini bu hadisler üzerinde harcayarak birer sonuca ulaştıklarını ve tesadüfen sonucun İbn Mehdi’nin söylediği gibi ayrı ayrı sünnetler halinde zuhur ettiğini ifade etmiştir. Yani ezan ve kameti tek lafızlarla da çift lafızlarla da okuyan mezheplerin mevcut olduğunu dile getirmiştir. Akabinde, mezhepler arasında bu konuda bir karmaşa veya çatışma bulunmadığını ifade ederek, ulemanın titizliğini ve gayretini övmüştür. Ezanın aslî şekliyle günümüze ulaşmasını da bu titizliğe bağlamış; ezanın Türkçeleştirilmesi girişimlerini ise, İslamî şiarların bozulması olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda, ezanın Türkçe okunmasını savunan bazı kesimleri eleştirmiş, bu görüşlerin arkasında yer alan fikrî zemini din karşıtı bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Neticede Davudoğlu, ulemânın bu konudaki ihtilaflarını rahmet olarak görmüş ve bu ihtilafın Müslümanlara zarar vermediğini, aksine dinin muhafazasında önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Bunlara ilaveten, ezan babında Sahabe ile Tabiin’in arasında ihtilaf bulunup bulunmadığını anlamak için söz konusu babın hadislerinin okunmasının yeterli olacağını zikrederek değerlendirmesine son vermiştir.⁴⁸¹

Diğer bir örnek de “Tetavvu Namazı” bölümüne dair yapılan açıklamalarda yer almaktadır. Bu bölümde, nafîle ibadetlerin önemine vurgu yapılarak; kıyamet gününde amellerin tartılırken, yerine getirilen farz amellerin tartıyı doldurmadığı vakit bu açığın nafîlelerle tamamlanacağını hadisle beyan olunduğu ifade edilmiştir. Bundan dolayı bütün

---

⁴⁸¹ Detaylı bilgi için bkz: Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/230-232, Dipnot no: 1.

ibadetlerin nafilisinin olduğu ve bunların hepsinin zikredilen amaç doğrultusunda meşru oldukları dile getirilmiştir. Bununla birlikte Davudoğlu, farz ibadetleri yerine getirenlerin bu sünnet namazları da terk etmemelerine vurgu yaparak; son zamanlarda çoğu kimsenin sünnet namazlarını terk etmek istediğine tanıklık ettiğini ifade etmiştir. Bu kimselerin sünnet namazları bırakarak yerine kaza namazı kılmayı bahane ettiklerini ve buna gerek olmadığını belirtmiştir. Çünkü namazı kaza etmekle Allah'a olan borcun ödeneceğini, ancak sünnet namazlarının terk edilmesiyle Peygamber'e (s.a.v.) karşı yeni bir borç yükümlülüğü ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Bilindiği üzere de Allah'ın (c.c.) kendi rızasını şanlı Nebi'sinin rızasına bağladığını, bu durumda yapılması gerekenin hem kaza namazlarını hem de vakit sünnetlerini kılarak her iki tarafında rızasını kazanmaya çalışmak olduğunu belirtmiştir. Ardından bazı kimselerin de, bir kere hac yaparak borcunu ödeyen kimselerin hacca gitmemelerini, oraya harcayacağı parayı memleketin, milletin faydasına harcaması gerektiğini söyleyerek nafile hacca çatıldığını ve kendisine göre bu düşüncenin de sakat olduğunu vurgulamıştır. Çünkü evvela bu görüşe sahip olanların farketmeden din düşmanlarıyla bu noktada birleştiklerini ve dinini seven Müslümana bunun yakışmayacağını ifade etmiştir. Ardından ikinci olarak, bu işin şayet bu dereceye düşecek olsa şari'nin bu nafile haccı ya hiç meşru kılmayacağı ya da meşru kılsa dahi onu oldukça sıkı kayd ve şartlara bağlardı diye belirtmiş ve böyle bir şeyi bilmediğini hatta tüm eimme-i kirâm'ın birçok kez nafile haccettiklerini ve buna teşvikte bulduklarını belirtmiştir. Üçüncü olarak ise, çoğu Müslümanların farz ibadetleri dahi bırakmanın yollarını aradığı bir zamanda olduğunu ve böylesi bir dönemde bu kimselerin kulaklarının 'ibadetlerinizi yapın' nidalarıyla doldurulması zorunda olduğunu, böylece bunları yapmanın haricinde başka bir çözüm bulunmadığına inanarak ibadete yönelmelerinin sağlanmasını; aksine onların kulaklarının; bunu yapmayın, şunu terkedin gibi söylemlerle okşanırsa amaçlarına ulaştıklarını düşünerek sevinip, daha da gevşeyeceklerini belirtmiştir. Fakirler, ihtiyaç sahipleri vs. faydasına yapılacak olan hayır işlerinde ise; bunların kesinlikle ibadetlerden kesilmesi gerekiyorsa, buna uygun olan ibadetlerin zekât, sadaka ve öşür olduğunu, şayet zengin Müslümanlar zekâtlarını tam olarak vermiş olsalar zekât almaya ehil kimse bulmakta oldukça güçlük çekileceğini dile getirmiştir. Ardından terk edilecek yolun hac yolu değil, çeşitli yerlere götürülen sefahat yolu olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak, Müslümanın hangi ibadetten kıssam diye düşünmek yerine hangisini daha çok yapsam diye gayret sarf etmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸²

---

⁴⁸² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/5.

Örnekten de anlaşılacağı üzere Ahmed Davudoğlu, nafile ibadetlerin ihmaline dair tartışmaları yalnızca fikhî bir zeminde ele almakla yetinmemiş; bu yaklaşımın ardındaki dinî bilinç zayıflığını da eleştirmiştir. Sünnet namazlarının terk edilmesini Peygamber'e (s.a.v.) karşı bir vefa eksikliği olarak değerlendirirken, nafile hacca yönelik olumsuz yaklaşımları ise dini zayıflatma eğilimlerinin bir yansıması olarak görmüştür. Davudoğlu'nun bu meseleleri ele alırken kullandığı üslup, halkı hem bilinçlendirmeyi hem de yönlendirmeyi amaçlayan yapıyla dikkat çekmektedir. Bu tutumu, onun hadisleri yalnızca klasik kaynaklara dayalı olarak değil, aynı zamanda yaşadığı dönemin dinî problemleriyle irtibatlı şekilde yorumlama gayretinde olduğunu da göstermesi açısından önemlidir.

Diğer bir örnek ise "Bayram Namazları" bölümünde yer alan 523/396 numaralı Enes'ten (r.a.) rivayet edilen hadisin şerhinde görölmektedir. Davudoğlu, bazı âlimlerin söz konusu hadisten, müşriklerin bayramlarında sevinç göstermenin ve onlara benzemeye gayret etmenin mekruh ve çirkin olduğuna dair hükümler çıkardığını belirttikten sonra, bu görüşe dair çeşitli âlimlerden nakillerde bulunur. Ardından meseleyi güncel bir yaklaşımla ele alarak, gayrimüslimlerin bayramlarını kutlayan bazı Müslümanlar hakkında gayrimüslimlerin yılbaşı bayramını yüceltmek için onlardan çok daha aşırı gösterişlerle hazırlık yapan, evlerini çam ağaçlarıyla süsleme hevesiyle adeta çam ağaçlarını tüketme yarışına giren ve hatta çocuklarına gayrimüslim isimleri koyma eğilimine yönelen "zamanımızın mecâzi Müslümanlarının kulakları çınlasın" diye ikazda bulunarak bu tutumu eleştirir.⁴⁸³

Diğer bir örnek ise "Cenazeler Bahsi"nde yer alan 600/466 numaralı Sa'd b. Ebî Vakkas'tan nakledilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Kabir üzerine bina yapmak, yazı yazmak, mum yakmak ve üzerine basmak gibi hususların ele alındığı bu bölümde, konuyla ilgili çeşitli hadisleri zikreden Davudoğlu, Peygamberlerinin kabirlerini mescid yapmaları sebebiyle Allah Yahudilere ve Hristiyanlara lanet etsin⁴⁸⁴ anlamındaki hadisin şerhine gelindiğinde; o zamanlarda bazı bilgisiz kişilerin, türbe ve kabirlerle olan fiziki yakınlıklarının - yüzlerini, gözlerini sürmek, öpmek veya kabirlere secde etmek- eski putperest milletlerin ibadetlerine benzediğini ve nihayetinde bu uygulamaların küfre varan çirkin şeyler olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁵

Davudoğlu bu ifadeleriyle, döneminde yaygınlaşan bazı kabir ziyaret uygulamalarını açıkça eleştirmekte ve bunların tevhid inancıyla bağdaşmadığını vurgulamaktadır.

---

⁴⁸³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/195-196.

⁴⁸⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/309; Buhârî, "Salât" 54.

⁴⁸⁵ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/309.

Diğer bir örnek de yine “Cenazeler Bahsi”nde yer alan 610/472 numaralı Ebu Said-i Hudri’den rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Hadiste geçen “Naiha” (ölen kişinin iyiliklerini yüksek sesle anarak bir tür yas tutan kadın) kavramını tanımladıktan sonra hadisin delalet ettiği hususa da yer verip, dipnotta bu uygulamanın Mısır’da yaygın olduğunu belirterek; ölen kişinin ardından ücreti mukabilinde tutulan çok sayıda kadının yürüyerek kalabalık yerlerden geçişlerinde topluca vaveyla yaparak yas tuttuklarını, ellerinin ve yüzlerinin “nimle” diye tabir olunan mavi boya ile boyalı olan bu kadınların ellerinde bulunan eski bir bezle boyunlarını kesiyormuş gibi yaptıklarını dile getirerek bu uygulamayı açıklamıştır.⁴⁸⁶ Bu ifadelerle Davudoğlu, dönemin bazı bölgesel geleneklerine dair açıklamada bulunmaktadır.

Burada “Nâiha” kavramının tanımlanmasının ardından, bu uygulamanın Mısır’daki yaygın bir örneğiyle desteklenmesi, Davudoğlu’nun hadisleri güncel uygulamalar bağlamında yorumlama hassasiyetini de ortaya koymaktadır denilebilir. Bununla birlikte, “Nâiha” uygulamasının canlı ve çarpıcı bir biçimde betimlenmesinin ise, hem din dışı geleneklerin eleştirisine hem de sünnetin muhafazasına yönelik açık bir uyarı niteliğinde olduğu söylenilebilir.

Diğer bir örnek ise “Zekât” bölümünde yapılan açıklamalarda yer almaktadır. Zekâtın meşru kılınmasının hikmetlerinden ikincisi olan “Zekât, zenginin malına karışmış fakara hakkıdır”⁴⁸⁷ başlığı altında Davudoğlu, meseleyi dönemin ideolojik akımlarından biri olan komünizmle ilişkilendirerek; birinin çıkararak komünizm’in, zenginlerin zekât yükümlülüklerini yerine getirmemelerinden ortaya çıktığını iddia etse, bu iddiayı ilk kabul eden kişinin kendisi olacağını belirtmiştir. Benzer şekilde, zikredilen hikmetlerden dördüncüsünde ise zekâtın komünizmden sakınmanın en etkili yollarından biri olduğunu savunur ve bu hususu şu cümleyle vurgular: “Zekât bugün komünizm’den sakınmanın en büyük vasıtalarından biridir.”⁴⁸⁸

Örnekten anlaşıldığı üzere Davudoğlu, zekâtın taşıdığı toplumsal işlevi sadece klasik fıkıh çerçevesinde değerlendirmekle kalmamış; aynı zamanda kendi döneminde etkisi hissedilen komünist düşünceye karşı bir sosyal denge unsuru olarak görmüştür. Zekâtın hakkıyla ifa edilmesi durumunda, bu tür ideolojilerin toplumda karşılık bulamayacağını ifade ederek, ibadetin sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal boyutuna da dikkat çekmiştir.

---

⁴⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz: Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/319, Dipnot no: 1.

⁴⁸⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/333.

⁴⁸⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/333-334.

Diğer bir örnek, “Hac Bahsi”nde yer alan 735/585 numaralı İbni Abbas’tan rivayet edilen hadisin şerhinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu hadisin “ecnebi bir kadınla baş başa kalmanın haram olduğuna delalet ettiği” belirtilmiş ve ardından “Zira onların üçüncüsü şeytandır” manasındaki hadis zikredilmiştir. Bu açıklamaların hemen sonrasında ise Davudoğlu, dönemin toplumsal gerçekliğine dikkat çekerek; günümüzde âlemin kadınlarıyla dostane ilişkiler kurmanın, onlarla başbaşa bir yerde kalmanın, kır veya ormanlarda dolaşmanın yaygınlaşmış bir moda hastalığı olduğunu ifade etmiş ve Allah’tan Müslümanlara intibah nasip etmesini temenni etmiştir.⁴⁸⁹

Şerhin devamında, kadının yanında yakın akrabası bulunmadan yolculuk yapamayacağını ifade eden hadisi nakleden Davudoğlu, bugün kadınların ülke içerisinde hayli seferler yaptıklarının, bununla da yetinmeyerek ülke dışına çıktıklarının ve tek başına hacca gittiklerinin görülmesinin şer’i bir izne değil, kadınların dinlerine karşı gösterdiği laubaliliğe hamledilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁹⁰ Bu ifadelerle Davudoğlu’nun, meseleyi günümüz uygulamalarıyla ilişkilendirmiş olduğu söylenilebilir.

Diğer bir örnek de “Kadınlarla Geçinme Babı”nda yer alan 1050/871 numaralı Ebû Hureyre’den rivayet edilen hadisin şerhinde yer almaktadır. Davudoğlu, söz konusu hadiste Allah’ın kuluna karşı riayeti ve kuluna şehveti gidermesi hususunda itaatsizlik yapan eşine lanet etmesinin dikkat çektiğini ifade etmiştir. Akabinde yüce Allah’ın aciz kuluna gösterdiği ilgi ve ikramın dünyadaki hiçbir sevgi ve saygı ile kıyas edilemeyeceğini vurgulamıştır.⁴⁹¹ Bu ifadelerin ardından dipnot düşerek; insanın bu nimetlere şükretmesi gerektiğini ancak medeni olarak nitelendirdiği 20. yüzyılın insanının, bu özen ve ikramı suç sayarak Allah’ı mahkemeye davet ettiklerini ve aşırıya kaçan çeşitli söylemlerle ona meydan okuyarak inadından onun varlığını reddettiğini ifade ediyor. İşte 20. yüzyılın medeni insanının kendi varlığını kabul ettiğini fakat yaratıcısı olan Allah’ı kabul etmediğini belirterek; kendisini dünyaya getirmesi sebebiyle babasını mücrim sayan ve bekâr hayatı yaşayarak mezar taşına: bunun babasının işlediği bir cinayet olduğunu fakat kendisinin cinayet işlemediğini ifade eden yazı yazdıran fiziki görme ve içsel görüşten yoksun Arap şairi olan dinsiz Maarrî’yi kendisine model edinerek olanca gücüyle Allah’a savaş açtıklarını ve medeni insanlığın bu olduğunu dile getirmektedir. Bu haldeki insanlığın durumuna gülmek mi ağlamak mı gerek bilemediğini ifade ederek

---

⁴⁸⁹ Detaylı bilgi için bkz. Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/496, Dipnot no:1.

⁴⁹⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2/497.

⁴⁹¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/307.

Allah'tan Müslümanlar için intibah temennisiyle değerlendirmesini sonlandırmıştır. Dipnot sonuna da “bu not bir müşahedeye binaen yazılmıştır”⁴⁹² şeklinde ibare eklenmiştir.

Bu örnek, Davudoğlu'nun hadis şerhlerini sadece ilmî ve fikhî temelde incelemekle kalmayıp, konuyu çağın ahlak, düşünce ve inanç gibi hususlarıyla ilgili olan güncel problemlerle de ilişkilendirerek ele aldığını göstermektedir.

Diğer bir örnek, “Zühd-ü Takva Babı”nda yer alan 1504/1273 numaralı, Mikdam b. Ma'dikerib'ten rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Burada, Beyhakî'nin rivayetinde yer alan dünyanın mümin için zindan, kâfir için ise cennet olduğu ifadesine atıf yapılmakta ve bu cümlenin ardından, dipnot düşülerek oldukça geniş bir değerlendirmeye yer verilmektedir. Bu dipnotta, dindar izlenimi verip istismarcılık yapan bazı din düşmanlarının bu tür ayet ve hadisleri soruşturarak elde ettiklerini dine karşı adeta mücadele aracı olarak kullanmaya çalıştıklarını ifade eder. Bununla birlikte onların; Müslümanlığın makul din olduğunu ve daima makul şeyleri emrettiğini; ilerlemeye engel olmadığını aksine dünyayı sevmeyi ve dünyada insan gibi hayat sürmeyi tavsiye ettiğini; dolayısıyla İslamiyet adına dünyayı kötüleyen yahut önemsemeyen ya da akla mantığa uymayan her ne dile getirilirse tamamının gerçek dışı ve yobaz uydurması olduğunu ve bu yobazların söylemlerine bakarak geri kalındığını söylediklerini aktarır. Hatta bunlar arasından, daha da ileriye giderek ister ayet ister hadis olsun akla mantığa sığmayan şeyi kabul edemeyeceğini dile getirenlerin olduğunu söyleyerek bundan da utanç duymadıklarını vurgulamaktadır.⁴⁹³

Bu tür yaklaşımları sert bir dille eleştiren Davudoğlu onların, dünyanın mümin için zindan niteliğinde olduğunu ifade eden hadisi duyunca sanki iğne batmış gibi sıçrayarak ve âlimleri kendilerine kalkan yaparak islamiyete karşı kudururcasına saldırıya geçeceklerini ifade eder ve bunun onların tecrübeyle teyit edilmiş bir âdeti olduğunu vurgulamaktadır. Ardından da islam inançlarını hedef alan bu saldırılara karşı hakikati açıklamayı zaruri gördüğünü belirterek; ‘Müslümanlık makul bir dindir.’ İddiasının usta bir şekilde düzenlenmiş lafebeliği olduğunu ve asıl oyunun “makul” kelimesiyle oynandığını dile getirmektedir. Çünkü din düşmanlarının bu kavramı, kendi akıllarına yatkın ve kendi mantıklarına uygun anlamında kullanarak makul görmedikleri her şeye karşı çıktıklarını belirtir. Akabinde Müslümanlıkta bu tür bir şartın olmadığını eğer Müslümanlık bu anlamda makul bir din olsaydı herkesin kendi aklına danışarak uygun bulduğunu alıp uygun bulmadığını almayacağını ve hatta bu anlamda

---

⁴⁹² Detaylı bilgi için bkz: Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 3/307, Dipnot no: 1.

⁴⁹³ Bu örnek hakkında detaylı bilgi için bkz: Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/373-375, Dipnot no: 1.

makul bir dinin Allah tarafından gönderilmesine gerek kalmayacağını; onun herhangi bir mütefekkir tarafından da yapılabileceğini ifade etmiştir.⁴⁹⁴

Bu noktada Davudoğlu, din düşmanlarının söylemlerine bakılacak olursa onların islamiyeti -haşa- Peygamber'in (s.a.v.) uydurduğunu iddia edeceklerini, hakikatte ise dinin Allah tarafından gönderilmiş olduğunu, Hz. Peygamber'in (a.s.) ancak onu bize tebliğ ve tebyin göreviyle mükellef olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Peygamberimize ait bir söz bulunmadığını, sadece onun açıklamaya gerek duyan yerlerini kendi sözleriyle izah ettiğini, fakat Kur'an ile karıştırılma endişesinden dolayı hadislerin yazılmasına izin vermediğini dile getirmiştir. Bununla birlikte, Kur'an'daki müteşabih ayetlerin bir hikmetten dolayı anlamlarının kapalı bırakıldığını, fakat Müslümanlarca anlaşamadığı için bu ayetlerin mantık dışı sayılamayacağını ifade ederek; İslamiyette kendi akıl ölçülerine göre makuliyet arayanların, bunları elbette "yobaz uydurması" olarak değerlendireceklerini belirtmektedir. Bu noktadan da makul ve gayr-i makul kavramlarının bizde de ortaya çıktığını fakat ayet ve hadislerin anlaşılması yahut anlaşılmaması bağlamında kullanılan bu tabirlerin din düşmanlarının kullanmış olduğu manada olmadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda Usul-ü fıkıh ilminde "misl-i makul" (kazaya kalan namazı kaza etmek vb.) ve misl-i gayr-i makul (oruç tutamayanın fidye vermesi vb.) tabirlerinin yer aldığını ve bunların yukarıda bahsedildiği belirtilen islami anlamda olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, aklın din sahasındaki konumunu kavramak için de din düşmanlarının mantığına değil, fıkıh usulü'nün husun-kubuh meselesine başvururuz söylemini dile getirdikten sonra ilerencilik davasına da değinerek islamiyetin ilerlemeye engel olmadığını aksine onu emrettiğini ifade eder. Ancak bunun da din düşmanlarının anladığı anlamda değil de dinin ve Müslümanların şerefini yüceltmekle kayıtlı olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁵

Netice itibarıyla insanın yaratılış gayesi ve dünya hayatının anlamı hakkında; insanın yaratılmasındaki hikmetin imtihan olduğunu ve mülk suresinin bu hakikati ifade ettiğini belirtmiştir. Hedef'in ahiret olduğunu dünyanın ise geçit olduğunu diğer bir tabirle hedefe ulaşmak için vasıta olduğunu, Müslümanın hedefe ulaşmak için dünyada biraz ter dökeceğini ve dünyanın Müslümana zindan olmasının anlamının bu olduğuna değinmiştir. Kâfirin ise dünyada emir ve yasak tanımadığı için rahat yaşayacağını dolayısıyla dünyanın onun cenneti gibi olduğunu belirtmiştir. Hiçbir semavi dinin insanlara dünyayı sevdirmek için gelmediğini çünkü hâlihazırda zaten insanın dünyayı zaten sevdiğini; semavi dinlerin, dünyaya taparcasına

---

⁴⁹⁴ Bu örnek hakkında detaylı bilgi için bkz: Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/373-375, Dipnot no: 1.

⁴⁹⁵ Bu örnek hakkında detaylı bilgi için bkz: Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/373-375, Dipnot no: 1.

seven insanların Allah'a karşı kulluk görevlerini unutan insanları uyarmak ve onlara asıl hedef olan ahiretlerini imar etmenin yolunu göstermek üzere geldiğini belirtmiştir. Müslümanların diğer dünya milletlerinden dünya hayatı açısından geri kalmaları konusundaki kusuru dine yüklemeye çalışmanın ise şifayı dert gösteren bir hastalık olduğunu dile getirmiştir. Dinimizin dünya ve ahiret hayatının her ikisini de ele aldığını, her ikisi için de gerektiği kadar çalışılmasını emrettiğini, bu husus hakkında düşünüldüğünde de ahiret için elbette daha çok çalışılması gerekeceğini, eski Müslümanların bu ölçü ile çalıştıklarını ve cihana bu prensip doğrultusunda hâkim olduklarını vurgulamıştır.⁴⁹⁶

Örnekten de anlaşılacağı üzere bu değerlendirmelerin muhtevasının, yalnızca hadis şerhi değil de din-akıl ilişkisi, ilericilik-gericilik davası gibi çok katmanlı güncel tartışmaları barındırdığı söylenilebilir.

Diğer bir örnek, "Akîka Babı"nda yer alan 1385/1169 numaralı, Semura'dan rivayet edilen hadisin şerhinde görülmektedir. Hadis bağlamında çirkin ve yakışsız lakaplar üzerine Zemahşeri'nin görüşüne yer verilirken, metin içerisinde (1) numaralı dipnot işaretiyle bir açıklama yapılmıştır. Bu dipnotta, güncel isim tercihleriyle ilgili olarak; Davudoğlu'na göre o çağda bu isimlerin daha da genişleyerek önceleri yaprak, toprak vs. isimler söylenirken şimdilerde ise masum çocuklara Kennedy, Liz gibi Hristiyan isimlerinin konulmaya başladığını duyduklarını ifade etmiştir.⁴⁹⁷ Bu açıklamasıyla Davudoğlu, İslami kültürde önemli bir husus olan isim verme hassasiyetine dikkat çekerek; öncelikle kullanılan İslami isimler yerine artık Batı kaynaklı isimlerin kullanılmasına yönelik eleştirel bir yaklaşım benimsemektedir.

3.3.13. Selâmet Yolları Hakkında Değerlendirme

Merhum Ahmed Davudoğlu, hadis alanına dair kaleme aldığı eserleriyle alana önemli bir katkı sağlamıştır. Onun bu alandaki eserleri sadece hadis ile sınırlı kalmayıp fıkıh vb. çeşitli alanlara da katkı sağlamaktadır. Bu bölümde onun hadis alanına katkısı olan eserleri özellikle de *Selâmet Yolları* isimli eseri incelenmiştir. Bu hususta, onun söz konusu eserde; kavram açıklamalarına, kitâb-bâb başlıkları hakkında yapısal-içeriksel incelemelere, ravi ve kişi tanımlarına, eğer varsa hadislerin sebep-i vüruduna, gerekli gördüğü durumlarda kendi görüşlerine, hadisler arasında bulunan zahirî zıtlıklarda ihtilafı giderme yöntemlerine, hadislerin delalet ettiği hükümlere, mezhep görüşlerine ve mensubu olduğu Hanefi mezhebinin

---

⁴⁹⁶ Bu örnek hakkında detaylı bilgi için bkz: Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/373-375, Dipnot no: 1.

⁴⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz: Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4/211, Dipnot no: 1.

görüşlerine, eğer varsa siyeri ve tarihi malumatlara, güncel olay ve meselelere yer verdiği görülmektedir.

Kavram açıklamalarına büyük önem atfettiği eserlerinden anlaşılın Davudoğlu, söz konusu olan *Selâmet Yolları* isimli eserinde daha mukaddime kısmında fıkıh ve hadis usulüne dair ıstılahların tanımlamalarına yer vermiştir. Şerh sürecinde ise bu kavramların tanımlamalarına yer belirtmek suretiyle işaret etmiştir. Diğer yandan şerh sürecinde geçen kavramların sözlük ve terim anlamlarına yer vermiş fakat bazen kaynak zikretmiş bazen de zikretmemiştir. Eserin ana bölümlerini oluşturan kitâb bölümlerinde ve alt bölümleri oluşturan bâb bölümleri hakkında söz konusu kitâb ve bâb başlıkları altında tanımlamalara ve yanı sıra onların sarf ilmi açısından tahliline yer vermiştir. Bâbın hadislerinin muhtevası hakkında bazen ilgili bölümün başında bazen de ilgili bölümün sonunda bilgiler sunulmuştur. Buna ilaveten Musannif'in bâb başlıkları altına derlediği hadislerin yer aldığı bâbla uyumlu olup olmadıkları hakkında bilgilere de eserde yer verilmiştir. Bu hususa dair yer verilen malumatlarda Davudoğlu'nun eklemeleri de olmakla beraber bilgiler yoğunluklu olarak *Sübülü's-selâm* isimli eserden tercüme edilmiştir.

Mukaddime kısmından itibaren hal tercemelerine dipnotlarda yer verilen eserde, ilk bölümlerdeki yoğunluğunu korumasa da neredeyse kitabın sonuna kadar ravi ve kişi tanımlarına yer verilmiştir denilebilir. Ravi tanımlarında rical ve tabakat eserlerinden yararlanılmış, ancak bazılarında kaynak gösterilmiş bazılarında ise kaynak gösterilmemiştir.

Eserde eğer mevcutsa hadisin sebab-i vürûduna yer verilmiştir. Bununla birlikte eğer hadis tarihi olay veya siyeri bir hususla ilgili ise bunlara da eserde yer verilmiştir.

Davudoğlu, eserin şerh sürecinde başta musanniften, şerh ve haşiyelerden, San'anî'den ve daha birçok kişi ve eserlerden nakiller yapmıştır. Ancak bunların hepsinde kaynak belirtilmemiş, bazen sadece eser ismi verilerek geçilmiş, bazen sadece söz veya bilginin sahibinin ismi zikredilmiş, bazen de hem eser ismi hem yazar ismi belirtilerek nakiller yapılmıştır. Ancak nakillerin, çoğunlukla eserdeki tam sayfası veya yeri belirtilmemiştir. Belirtilen istisna durumlar da eserde mevcuttur. Örneğin; hepsinde olmasa da ravi tercemelerinde eserin kaynağı detaylı olarak belirtilmiş, Mecelle'den yapılan nakillerde de genellikle madde sayısı belirtilerek nakiller yapılmıştır.

Davudoğlu, gerekli gördüğü durumlarda kendi görüşlerine de yer vermiştir. Bununla birlikte O'nun eserde, genel olarak San'anî'ye ve reformculara reddiyeleri mevcut olup; bazen

de günlük hayatla ilgili yaptığı uyarıları ve sitemlerine eserde rastlanılmaktadır. Bu bağlamda eserde, çok olmasa da güncel olay ve meseleler hakkında da bilgilere yer verildiği söylenebilir.

Eserde, aralarında ihtilaf varmış gibi görünen hadislerde ihtilafı giderme yöntemlerine (cem ve te'lif, nesih, tercih, tevakkuf) başvurulmuştur. Bunlardan tevakkuf haricindeki diğer yöntemlere dair örnekler eserde bulunmaktadır.

Mezhepsel konuların geçtiği konularda ise Davudoğlu, genelde Ehl-i Sünnet akidesine bağlı olarak görüşler belirtmiş ve çokça istifade etmesine rağmen *Sübülü's-selâm*'dan ve diğer eserlerden Ehl-i sünnet harici görüşleri eserine çoğunlukla almamıştır. Nadiren de olsa eserine aldığı Ehl-i Sünnet harici görüşlere ise reddiyeler yazmıştır. Dört mezhebin görüşlerine yoğunluklu olarak eserde yer vermiş ancak bazı yerlerde, benimsemiş olduğu Hanefi mezhebinin görüşlerini ön plana çıkardığı söylenebilir.

Son olarak ise hadisin delalet ettiği hükümler hakkında şayet hadis az bir hüküm içeriyorsa buna ayrı bir başlık açmadan hadisin delalet ettiği hükme yer verilmiştir. Eğer hadis birden fazla hüküm içeriyorsa bunlar “hadisten çıkarılan hükümler” gibi ifadeler altında toplu bir şekilde sıralanmıştır.

4. SONUÇ

20. yüzyıl'da yaşayan ve hayatını zorlu süreçlerden geçerek sürdüren Ahmed Davudoğlu, İslami ilimler alanında önemli çalışmalar ortaya koymuştur. O'nun, hadis alanına katkı sağlayan önemli eserleri mevcuttur. Ancak onun bu alandaki eserlerinin, sadece hadis alanıyla sınırlı kalmayıp, islami ilimlerden özellikle fıkıh gibi alanlara da katkı sağladığı söylenebilir.

Davudoğlu, gerek yetiştirdiği öğrenciler gerekse hadis alanında kaleme aldığı üç eseri vasıtasıyla bu alana önemli katkılar sunmuştur. Söz konusu üç eseri; *Müsned-i Ebû Bekri's-Siddik*, *Selâmet Yolları ve Sahih-i Müslim Tercemesi ve şerhi*'dir. Verilen ilk eseri tercüme olmakla birlikte diğer iki eseri ise tercüme ve şerh niteliklidir. Buna rağmen bu iki eser de muhtevasında tercüme içermektedir.

Davudoğlu'nun yaşadığı dönemin yapısının; fikir ve düşüncelerinin şekillenmesinde, eserlerini kaleme almaya yönelten sebeplerde, dolayısıyla da eserlerinin kapsam ve içeriğinde etkili olduğu görölmektedir. Nitekim o, incelemiş olduğumuz eseri, başka sebepler de olmakla beraber, mukaddimesinde de belirttiği üzere "dinde reform" salgının önüne geçmek için kaleme almıştır. Bu durum da bunun bir göstergesi niteliğindedir. Aynı şekilde bu durumun, *Sahih-i Müslim şerhi*'nde de nispeten kendisini gösterdiği söylenilebilir.

Davudoğlu eserlerinde, hem esas aldığı eserin yazarlarının mukaddimelerine yer vermekte hem de kendisine ait mukaddimeler de kaleme alarak açıklamalarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, eserlerinde iki adet mukaddime bölümü bulunmakta olduğu ifade edilebilir. Davudoğlu, eserlerinin mukaddime kısımlarında, eserin muhtevası ve alanına dair bazı kavramları açıklamış ve eserin ilerleyen kısımlarında da bu kavramların ya tanımlamasını yapmış ya da tanımın bulunduğu yere işaret etmiştir. Bu da onun kelimelerin anlamlarına büyük önem atfettiğini göstermektedir. Bu tanımlamalarda da ayetlerden, hadislerden, Mecelle'den, Arapların günlük dildeki kullanımlarından, mezhep görüşlerinden ve yöresel yorumlardan istifade ederek kavramların bağlamlarını, tarihi ve ilmi arka planlarını göz önünde bulundurmuştur. Bu durum da onun kavram tanımlamalarına verdiği önemin ve yanlış anlaşılmanın önüne geçme isteğinin bir göstergesi olsa gerektir. Ancak bunu yaparken de istifade ettiği kaynağı bazen belirttiği bazen de belirtmediği dikkat çekmektedir.

Davudoğlu'nun eserlerinde, ravi ve kişi tanıtımlarına da büyük önem atfettiği söylenebilir. Bu hususa eserlerinin ilk bölümlerinde yoğunluk verildiği, ilerleyen bölümlerde ise bu yoğunluğun azaldığı görölmektedir. Bunun sebebinin ise tanıtımları yapılan ravi ve

kişilerin ilerleyen kısımlarda geçmesi durumunda, tekrara düşülmemesi açısından açıklamaya gerek duyulmadığından olması muhtemeldir. Ravi ve kişi tanıtımlarında da rical ve tabakat eserlerinden istifade etmekle beraber kaynaklarına bazen yer vermiş bazen de yer vermemiştir.

Davudoğlu'nun, eserlerinde kavram ve ravi-kişi tanıtımlarına bu derece önem vermesi, eserlerinin içerdiği hususların doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için olsa gerektir.

İtikadi ve ameli konulara da değinen Davudoğlu, eserlerinde, Ehl-i sünnet harici görüşlere yer vermemiş nadiren yer verdiği durumlarda ise eleştiriler yaparak bu hususları beyan etmeye çalışmıştır. Genel olarak dört mezhebin görüşlerine yer vermekle birlikte Hanefi mezhebine mensubiyetinin eserlerinde kendini gösterdiği de dile getirilebilir.

Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi'nde Davudoğlu'nun itikadi görüşlerine dair bilgilere daha fazla rastlanılmakta, *Selâmet Yolları*'nda ise daha az rastlanılmakta olduğu ifade edilebilir. Bunun sebebinin ise, muhtemelen eserlerin muhtevassından kaynaklanmış olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Davudoğlu'nun itikadi görüşlerine ulaşmak isteyenlerin, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*'ne özellikle müracaat etmeleri isabetli olacaktır.

Çağın güncel temel sorunlarına da eserlerinde değinen Davudoğlu'nun, bu hususa *Selâmet Yolları* eserinde daha fazla yer verdiği söylenebilir. Çünkü O'nun, bu eseri kaleme alma sebeplerinden biri de "Dinde Reform" salgınının önüne geçmektir.⁴⁹⁸ Yaşadığı çağın temel problemleriyle eserdeki konuları ilişkilendirerek eleştirilerde bulunduğu ve kendi görüşlerini beyan ettiği kısımlarda da inanç ve düşüncelerinin yansımaları görülebilmektedir.

Nihayetinde Davudoğlu'nun, bu alana katkısı olarak değerlendirilen eserlerinin, gerekli görülen yerlerde ilave bilgilere yer verilmekle beraber, yoğun olarak tercüme ve şerh niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

---

⁴⁹⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1/G (Mukaddime)

KAYNAKÇA

Abay, Muhammed. (ed.). *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*. İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016.

Ahatlı, Erdinç. "Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları". *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*. İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016, 91-115.

Ahatlı, Erdinç. "Türkiye'de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve Müslim Şerhi Örneği." *Hadis Tetkikleri Dergisi* 3.1 (2005): 73-89.

Ahmed, Vedat S. "Deliormanlı İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu'nun Hayatı ve Şahsiyeti". *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*. İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016, 41-50.

Akgündüz, Ahmet. *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye: Mecelle Ta'dilleri ve Gerekçeleriyle Birlikte*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013.

Aydınlı, Abdullah. "Muhtelifü'l-Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/74-77. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.

Ayıntâbî Mehmed Efendi. *Kur'an-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri-Tibyan Tefsiri*. sad. Süleyman Fahir. nşr. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Akpınar Yayınevi, 1980.

Ayvallı, Ramazan. "Esbâbü Vürûdi'l-Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Baktır, Mustafa. "Emîr es-San'ânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/144-145. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Baş, Erdoğan. "Ahmet Davudoğlu'nun Meal Dışında Kur'an Çalışmaları". *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016, 117-127.

Bedir, Murteza. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/150-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyyin b. Alî. *Şu'abu'l-Îmân*. thk. Abdul'alî Abdulhamîd. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003.

Bozkurt, Nebi. "Kitap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/120-121. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-sahîh*, (nşr. Muhammed Fuâd

Abdülbâkî ve dğr.), Kahire: 1400/1979.

Cambazov, İsmail. “Ahmed Davudoğlu’nun Bulgaristan’daki Hizmetleri”. *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016, 75-78.

Çakan, İsmail Lütfi. “Cem‘ ve Te’lîf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/287. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Çakan, İsmail Lütfi. *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usulleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985.

Çakan, İsmail Lütfi. *Hadîslerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları: Muhtelifu’l-hadîs İlmi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2010.

Çetin, Abdurrahman. “Nesih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/579-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Çiftçi, Muhammed Hüsnü. “Batı Trakyalı Âlim Ahmet Davudoğlu’nun Selâmet Yolları Adlı Eserinde Bazı Fikhî Tercihleri” *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2020) 191-203.

Davudoğlu, Ahmed. *Bülûğ’ül-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selâmet Yolları*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1965-1967.

Davudoğlu, Ahmed. *Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2017.

Davudoğlu, Ahmed. *Fıkıh Usulü Dersleri*. haz. Fetullah Yılmaz. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2023.

Davudoğlu, Ahmed. “İman Bir Bütündür”. *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi* 1/2 (1964) 1-12.

Davudoğlu, Ahmed. *Kur’ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâli*. İstanbul: Çile Yayınları, 1981.

Davudoğlu, Ahmed. *Ölüm Daha Güzeldi*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2023.

Davudoğlu, Ahmed. *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1973-1980.

Demir, Osman. “Tevakkuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/579. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Demirci, Muhsin. *Tefsir tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kur’an’ı Kerim”, Erişim: 20 Ocak 2026,
<https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>.

Efendioğlu, Mehmet. “Nesih (Hadis)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/581-582. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Efendioğlu, Mehmet. “Râvi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/472-474. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Efendioğlu, Mehmet. “Şerh (Hadis)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/559-560. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Emir es-San‘ânî, Muhammed bin İsmail. *Sübülü’s-Selâm el-Muvassileti ilâ Bulûği’l Merâm*. thk. Muhammed Subhî Hasan Hallâk. Demmam: Dâru İbni’l-Cevzî, 1433.

Engin, Nihat. “Davudoğlu, Ahmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/52-53. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Gökdöl, Suna Başer. *San‘ânî’nin “Sübülü’s-Selâm Şerhu Bulûği’l-Merâm” Adlı Eserindeki Hanefî Mezhebine Ait Görüşlerin Tahkiki*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Günay, H. Mehmet. “Ahmed Davudoğlu’nun Fıkıh Çalışmaları”. *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016, 79-90.

Halaçoğlu, Yusuf. “Bulgaristan (Osmanlı Dönemi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/396-399. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Hasanov, Sefer. “Ahmed Davudoğlu’nun Kur’an-ı Kerim ve İzahlı Meali’ndeki Tercüme Metodu”. *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016, 129-141.

İbn Abidin. *Reddu’l-muhtar ale’d-Dürri’l-muhtâr*. trc. Ahmed Davudoğlu vdğ. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1982-1988.

İbrâhim Halebî. *Mültekâ Tercümesi-Mevkûfât*. sad. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1980-1983.

Kandemir, M. Yaşar. “Hadis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/27-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Kandemir, M. Yaşar. “İbn Hacer el-Askalânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/514-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Koçkuzu, Ali Osman. “Bulûgu’l-Merâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/412-413. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Koçyiğit, Talat. *Hadis İstılahları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980.

Mervezi, Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. İbrahim-i Emevî. *Müsned-i Ebu Bekri’s-Sıddık (Hadis-i Şerifler)*. çev. Ahmed, Davudoğlu. İstanbul: Hicret Yayınları, 1981.

Muhammed, Kadir. “Ahmed Davudoğlu’nun İtikadî Görüşleri”. *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016, 143-160.

Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, Şubat 2012.

Özen, Şükrü. "Tercih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/484-487, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Öznurhan, Halim. “İstılah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/575-576. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Samar, Mahmut. “Ahmed Davudoğlu’nun (1912-1983) Fıkıh Literatürüne Katkıları”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46, (2018), 163-184.

Şensoy, Sedat. “Şerh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/555-558. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1998.

Türcan, Zişan. “Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16, (2009), 101-134

Türkmen, Dursun Ali. “Nüvvab’da Arapça Eğitimi ve Ahmed Davudoğlu’nun Arapça Hocalığı”. *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016, 61-73.

Yalımov, İbrahim. “Ahmed Davudoğlu ve Islahatçılık”. *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016, 161-170.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. İstanbul: Yenda Yayın Dağıtım, ts.

Yılmaz, Nazif. “Ahmet Davudoğlu’nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları”. *İslam Âlimi Ahmet Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi, 2016, 51-59.

Yurdagür, Metin. “Bab”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/359. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.